PISMA
STAROCHRZEŚCIJAŃSKICH
PISARZY

Tom LXVIII

BEDA CZCIGODNY

Komentarz do Dziejów Apostolskich

Super Acta Apostolorum expositio

BEDA CZCIGODNY

Komentarz do Dziejów Apostolskich

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

PISMA
STAROCHRZEŚCIJAŃSKICH
PISARZY
Tom LXVIII

PSP

BEDA CZCIGODNY

Komentarz do Dziejów Apostolskich

Super Acta Apostolorum expositio

Wprowadzenie, przekład i redakcja:
ks. Dariusz Sztuk SDB, WT UKSW

Wydawnictwo
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa 2015

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa 2015

Komitet redakcyjny serii Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy:
ks. Wincenty Myszor, ks. Tadeusz Kołosowski, ks. Józef Naumowicz, ks. Leszek Misiarczyk, ks. Leon Nieścior, Stanisław Kalinkowski, ks. Kazimierz Obrycki, ks. Tomasz Skibiński, Marta Przyszychowska, Karolina Kochańczyk Bonińska, Iwonna Salamonowicz-Górska

Zespół redakcyjny serii Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy:
Ks. Tadeusz Kołosowski – redaktor naczelny
Karolina Kochańczyk Bonińska – zastępca redaktora naczelnego
Marta Przyszychowska – sekretarz

Recenzenci naukowi tomu:
Ks. prof. dr hab. Jerzy Pałucki, KUL
Ks. prof. dr hab. Norbert Widok, UO

Korekta:
Agnieszka Norwa

Skład i łamanie:
Wojciech Bryda

Tłumaczenia dokonano na podstawie wydania krytycznego:
Super Acta Apostolorum expositio, (Corpus Christianorum. Series Latina 121), D. Hurst (red.), Brepols, Turnhout 1983.

ISBN: 978-83-8090-016-5 (wersja drukowana)
978-83-8090-017-2 (wersja elektroniczna)

Druk i oprawa:

Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”
02-729 Warszawa, ul. Rolna 191/193
tel. (22) 843 37 23, (22) 843 08 79, tel./fax (22) 843 20 52

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Spis treści

Wykaz skrótów 6

Wprowadzenie 7

Praefatio 21
Rozdział I 27
Rozdział II 43
Rozdział III 59
Rozdział IV 63
Rozdział V 71
Rozdział VI 77
Rozdział VII 79
Rozdział VIII 89
Rozdział IX 97
Rozdział X 107
Rozdział XI 119
Rozdział XII 121
Rozdział XIII 127
Rozdział XIV 133
Rozdział XV 135
Rozdział XVI 139
Rozdział XVII 145
Rozdział XVIII 151
Rozdział XIX 153
Rozdział XX 159
Rozdział XXI 167
Rozdział XXII 173
Rozdział XXIII 175
Rozdział XXIV 177
Rozdział XXV 179
Rozdział XXVI 179
Rozdział XXVII 181
Rozdział XXVIII 185

Bibliografia 192

Indeks biblijny 194

Indeks rzeczy i osób 197

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Wykaz skrótów

1. Skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia.
2. Skróty bibliograficzne:

BH	Biblia Hebraica
BT	Biblia Tysiąclecia
CCL	Corpus Christianorum. Series Latina
DENT	Dizionario Esegetico del Nuovo Testamento
GCS	Die Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte
JTS	*The Journal of Theological Studies*
KEKNT	Kritisch Exegetischer Kommentar über das Neue Testament
KNT	Kommentar zum Neuen Testament
LXX	Septuaginta
PG	Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca
PL	Patrologiae Cursus Completus, Series Latina
RB	*Revue Biblique*
SBF Analecta	Studium Biblicum Franciscanum Analecta
SBFLA	*Studii Biblici Franciscani Liber Annuus*
WBC	Word Biblical Commentary

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Wprowadzenie

1. *Komentarz do Dziejów Apostolskich* na tle twórczości egzegetycznej Bedy

Opera exegetica Bedy Czcigodnego, której częścią jest *Komentarz do Dziejów Apostolskich* to zbiór ponad dwudziestu dzieł[1], które powstawały zasadniczo w dwóch okresach: od 709 do 716 oraz po 716 roku[2]. Stąd też dzieła Bedy należy umieścić w czasie, gdy Anglia była już pełnoprawnym członkiem łacińskiej *christianitas*, ale życie chrześcijańskie, w tym również w wymiarze monastycznym, potrzebowało wciąż impulsów do wzrostu wiary. W tym kontekście trzeba też przypomnieć, że Beda Czcigodny większą część swego życia poświęcił służbie Bożej jako mnich w założeniu zakonnym Wearmouth i Jarrow[3] i to właśnie pobyt w tych klasztorach umożliwił mu zarówno obcowanie z mistrzami życia zakonnego[4], którzy wprowadzali go w świat Mądrości, zawartej na kartach Pisma Świętego, jak

---

[1] O tej liczbie informuje sam Beda w zakończeniu dzieła *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, gdzie wymienia poszczególne tytuły dzieł: „In principium Genesis, usque ad nativitatem Isaac et eiectionem Ismahelis, libros IIII. De tabernaculo et vasis eius, ac vestibus sacerdotum, libros III. In primam partem Samuelis, id est usque ad mortem Saulis, libros III. De aedificatione templi, allegoricae expositionis, sicut et cetera, libros II. Item, in Regum librum XXX quaestionum. In Proverbia Salomonis libros III. In Cantica canticorum libros VII. In Isaiam, Danihelem, XII prophetas, et partem Hieremiae, distinctiones capitulorum ex tractatu beati Hieronimi excerptas. In Ezram et Neemiam libros III. In Canticum Habacum librum I. In librum beati patris Tobiae explanationis allegoricae de Christo et ecclesia librum I. Item, Capitula lectionum in Pentateucum Mosi, Iosue, Iudicum; In libros Regum et Verba dierum; In librum beati patris Iob; In Parabolas, Ecclesiasten, et Cantica canticorum; In Isaiam prophetam, Ezram quoque et Neemiam. In evangelium Marci libros IIII. In evangelium Lucae libros VI. Omeliarum evangelii libros II" (V,24).

[2] Por. S. DeGregorio, „Bede and the Old Testament", w: Idem (red.), *The Cambrigde Companion to Bede*, Cambridge 2010, s. 130-131.

[3] Beda wspomina: „Wszystek czas życia swego spędziłem, mieszkając w tymże klasztorze, z wielką pilnością oddawałem się rozmyślaniom nad Pismem Świętym, a przy zachowaniu dyscypliny zakonnej i przy pilnym śpiewaniu codziennie w kościele, uważałem sobie za przyjemność zawsze się uczyć albo nauczać, albo pisać" (*HEGA* V,24). Nieco szerzej na temat życia i twórczości Bedy Czcigodnego zob. Beda Czcigodny, *Komentarz do Listu Jakuba*, (PSP 67), D. Sztuk (wstęp, przekład, redakcja), Wyd. UKSW, Warszawa 2013, s. 7-17.

[4] Należy tu wymienić przede wszystkim dwóch opatów: Benedykta Biscopa (627/28-690) oraz Ceolfryda (642-716).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

i z księgami, które zgromadzone były w bibliotece opactwa[5]. Niewątpliwą zasługą Bedy Czcigodnego jest dostarczenie sobie współczesnym, w tym również młodym mnichom opactwa Wearmouth i Jarrow, nie tylko impulsów do wzrostu wiary, lecz również solidnych i wszechstronnych instrumentów do poznawania jej źródeł, które zawarte są w księgach Starego i Nowego Testamentu.

Komentarz do Dziejów Apostolskich – jak wynika z listu wstępnego, w którym *Doctor Venerabilis* dedykuje swoje dzieło biskupowi Akce – należy do wczesnych pism jego *opera exegetica* i zazwyczaj datowany jest na lata 709–716[6]. Beda zamierzał w tym czasie stworzyć komentarz do Ewangelii Łukasza, lecz przynaglony czasem ograniczył się do drugiej części *Dwudzieła*, bo jak sam tłumaczy: „Nie mogąc zaś dotąd sprostać temu poleceniu, z racji na powalającą wielkość tego dzieła oraz rozpraszany z wielu powodów, które sam znasz, na chwilę obecną zrobiłem ile mogłem, by nie pozostawić bez odzewu Twojej szacownej prośby. Posyłam Ci zatem krótkie dzieło poświęcone Dziejom Apostolskim, które skończyłem pisać zaledwie kilka dni temu. By sprostać Twojej prośbie, pospiesznie je poprawiłem oraz poleciłem przepisać w kodeksie. W dziele tym, na ile mogłem, starałem się wyjaśnić czyny, które wydawały się zawierać jakieś przesłanie duchowe oraz słowa o niejasnym znaczeniu".

W rzeczywistości *Komentarz do Dziejów Apostolskich* nie jest systematycznym odniesieniem do całości pierwszej historii chrześcijaństwa, co widać po rozkładzie materiału, gdyż niektóre rozdziały zostały przez Bedę potraktowane *en passant*, gdzie indziej egzegeza sięga niuansów filologicznych poszczególnych słów i wyrażeń, zaś niektóre wersety zupełnie pominięto. Zapewne takie ujęcie przedmiotu dociekań wymusiło na Bedzie Czcigodnym napisanie ok. roku 730 drugiego dzieła poświęconego Księdze Dziejów Apostolskich – *Retractatio in Actus Apostolorum*, by – jak on sam zaznaczył – „dodać, co sam wcześniej przeoczyłem, bądź poprawić to, co wydaje się, że zostało powiedziane inaczej niż bym chciał"[7].

---

[5] W czasach Bedy opactwo Wearmouth-Jarrow było jednym z miejsc, w którym znajdował się *Codex Amiatinus*, datowany jest on na przełom VII i VIII wieku (698-716), a skopiowany z rękopisów przywiezionych z Italii przez opata Ceolfryda. Wkrótce potem znalazł się w klasztorze San Salvatore na górze Amiata w Toskanii, gdzie pozostał do 1786 roku, po czym przekazano go Bibliotece Medicea Laurenziana we Florencji, gdzie od tamtej pory jest przechowywany. Ponadto przypuszcza się, że Beda miał dostęp do przynajmniej dwóch innych wersji Wulgaty, jak również rękopisów *Vetus Latina* (w tym także tzw. *Laudianus Graecus* 35). Por. C. A. Farr, „The Shape of Learning at Wearmouth-Jarrow: the Diagram Pages in the Codex Amiatinus", w: Hawkes J. – Mills S. (red.), *Northumbria's Golden Age*, Thrupp-Stroud Glouc 1999, 336-344; P. Meyvert, „Bede's Capitula lectionum for the Old and New Testament", *RB* 105 (1995) 348-380.

[6] Por. C. E. Whiting, „ The Life of the Venerable Bede", w: A. H. Thompson (red,), *Bede. His Life, Times and Writings*, New York 1966, s. 17.

[7] PL 92,995C.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

W opinii niektórych znawców twórczości Bedy jego egzegezę należałoby raczej uznać za krytykę literacką niż za teologię[8], co wcale nie jest ujmą dla niego samego, bowiem sytuuje go pośród prekursorów analizy retorycznej. W rzeczy samej dzieło *De schematibus et tropis* było poniekąd pomyślane jako pomoc do egzegezy, o czym mogą świadczyć już wstępne rozważania autora, w których podkreśla, że Biblia jest szczególnym przykładem literackiego kunsztu[9]. Jednakże Beda nie zatrzymuje się jedynie na warstwie literackiej tekstu biblijnego. Pragnąc przybliżyć jego przesłanie swoim czytelnikom, objaśnia problemy historyczne, zajmuje się datacją, sięga do danych geograficznych i topograficznych, będących sceną biblijnych wydarzeń, po to, by przesłanie ksiąg natchnionych stało się jak najlepiej zrozumiane przez jemu współczesnych. W tym sensie bardziej adekwatne byłoby nazwanie metodologii zastosowanej przez Bedę eklektyczną i pastoralną[10]. W rzeczy samej doktor Kościoła sam starał się zrozumieć tajemnice Pisma Świętego, sięgając między innymi do siedmiu zasad hermeneutycznych Tykoniusza[11], które poznał, czytając św. Augustyna[12]. Towarzyszyła mu jednak świadomość tego, że jego potencjalni odbiorcy, ze względu na poziom ich wiedzy i znajomości języka łacińskiego, będą potrzebować nie „pokarmu stałego" w postaci systematycznych, naukowych komentarzy do poszczególnych ksiąg biblijnych, lecz „mleka duchowego", czyli prostych objaśnień o charakterze obrazowym. Mając to na uwadze, Beda w swoich komentarzach sięga do objaśnień o charakterze alegorycznym,

[8] Por. R. Ray, „What do we know about Bede's Commentaries?", *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 49(1982), s. 13.

[9] Por. *De schematibus et tropis* I,12-19 (PL 90,175A): „Solet aliquoties in Scripturis ordo verborum, causa decoris, aliter quam vulgaris via dicendi habet, figuratus inveniri: Quod grammatici Graece schema vocant, nos habitum, vel formam, vel figuram recte nominamus, quia per hoc quodammodo vestitur et ornatur oratio. Solet iterum tropica locutio reperiri, quae fit translata dictione a propria significatione ad non propriam similitudinem, necessitatis aut ornatus gratia. Et quidem gloriantur Graeci talium se figurarum vel troporum fuisse repertores. Sed ut cognoscas (dilectissime fili), cognoscant item omnes, qui haec legere voluerint, quod sancta Scriptura caeteris omnibus scripturis non solum auctoritate, quia divina est, vel utilitate, quia ad vitam ducit aeternam, sed et antiquitate, et ipsa praeeminet positione dicendi, ideo placuit mihi, collectis de ipsa exemplis, ostendere quia nihil hujusmodi schematum, sive troporum valent praetendere ullis saeculis eloquentiae magistri, quod non illa praecesserit. Sunt autem multae species schematum et troporum: tamen praecipua aliquot schemata et tropos selectiores Scriptura habet".

[10] R. Ray, „What do we know about Bede's Commentaries?", s. 9.

[11] Tykoniusz był pisarzem chrześcijańskim działającym w latach 370-390 i donatystą.

[12] Por. Augustyn, *O nauce chrześcijańskiej* 3,30,42, cyt. za: J. Sułowski (tłum, wstęp, komentarz), PAX, Kraków 1989, s.159: „Niejaki Tykoniusz [...] ułożył także księgę przez siebie zatytułowaną *Reguły*. Zawarł w niej siedem zasad, którymi niczym kluczami można otwierać tajemnice Pisma Świętego. Pierwsza: Pan i Jego ciało; druga: Dwojakie ciało Pana; trzecia: Obietnice i Prawo; czwarta: Rodzaje i gatunki; piąta: Czasy; szósta: Rekapitulacja; siódma: Szatan i jego ciało. Kiedy uważnie poznamy jego dzieło, przekonamy się, że niemało pomaga w przeniknięciu tajemnic Pisma Świętego". Beda cytuje i omawia *Reguły* Tykoniusza w Liście do Euzebiusza, stanowiącym wstęp do jego Komenatrza do Księgi Apokalipsy św. Jana, zaś samego Tykoniusza tytułuje: „vir inter suos eruditissimus" (PL 93,131-134).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

kierując tym samym swoich czytelników ku poznaniu głębszego, duchowego sensu tekstu natchnionego. *Doctor Venerabilis* bardzo dobrze oddaje taki sposób pochylania się nad słowem Bożym, objaśniając alegorycznie m. in. fragment Ewangelii według św. Marka: „I uczyniwszy otwór, spuścili łoże, na którym leżał paralityk" (Mk 2,4): „Po zrobieniu otworu w dachu kładą chorego przed Jezusem, bo odsłoniwszy tajemnice Pism dociera się do poznania Chrystusa, tj. przez pobożność i pokorę zstępuje się do Jego pokory. Drugi ewangelista dobrze opisuje dom, w którym przebywał Jezus: był pokryty dachówkami. Odkrywszy godną pogardy zasłonę liter, jeśli tylko znajdzie się ktoś, kto nam ją odsłoni, można odnaleźć Bożą moc łaski duchowej. Pozbawienie dachówek domu, w którym znajdował się Jezus, oznacza odnalezienie w pospolitości liter sensu duchowego i tajemnic niebiańskich. To zaś, że chory został spuszczony wraz z łożem, oznacza, że człowiek, dopóki pozostaje w tym ciele, ma obowiązek poznać Chrystusa"[13].

W swoim zgłębianiu słowa Bożego Beda czyni odniesienia alegoryczne do etymologii nazw hebrajskich i greckich, nazw zwierząt, symboli liczbowych i różnych szczegółów zawartych w narracji danej księgi Pisma Świętego (dom, dach, wrota, morze, góra itp.). W konkretnym przypadku *Komentarza do Dziejów Apostolskich* oraz w *Retractatio* – jego drugim dziele poświęconym pierwszej historii chrześcijaństwa, z racji na ich fragmentaryczność, użycie alegorii nie jest tak systematyczne, jak w innych dziełach Bedy, trąci wręcz prostotą. Jest tak przy omawianiu działalności św. Pawła w Troadzie, gdzie głosił on Dobrą Nowinę w „górnej sali". Doktor Kościoła wyjaśnia, że jest ona jedną z trzech sal (*coenaculum*), „a pośród nich ta najwyżej usytuowana, w której Paweł przemawia to: wiara, nadzieja i miłość. Z nich zaś największa jest miłość"[14] (Dz 20,9). Nie brakuje jednak w *Komentarzu* alegorii wydobywających głębsze znaczenie duchowe, jak na przykład interpretacja Dz 27,33, gdzie jest mowa o uratowaniu przez św. Pawła współtowarzyszy rejsu do Rzymu: „Paweł przekonał do spożycia posiłku tych, których przyrzekł uratować przed utonięciem. A po tym, jak pośrodku nocy okręt, dzięki czterem kotwicom, przetrwał uderzenie fal, gdy dzień zaświtał, przybili oni do brzegu. Nikt bowiem nie jest w stanie umknąć przed niebezpieczeństwami tego świata, jeśli nie spożywa chleba życia. A kto w noc doczesnych utrapień polega na mądrości, odwadze, powściągliwości i sprawiedliwości, ten oświecony Bożą pomocą wnet dotrze do portu zbawienia, którego szukał. Zatem, pokonawszy przeciwności świata, zabiega jedynie o płomień miłości, który rozgrzeje jego serce". Również przy interpretacji ucieczki św. Pawła z Damaszku (Dz 9,25) można mówić o pogłębionej refleksji na temat uniwersalnego przesłania tego fragmentu Dziejów Apostolskich: „Ten rodzaj ucieczki jeszcze dzisiaj jest praktykowany w Kościele, gdy kto narażony

[13] *In Evangelium S. Marci* I,2,4 (PL 92,147).
[14] 1Kor 13.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

na knowania odwiecznego nieprzyjaciela albo też poddany więzom tego świata, ratuje się przynajmniej swoją nadzieją i wiarą. W rzeczywistości mury Damaszku, którego nazwa oznacza 'pijący krew', są przeciwnościami tego świata. Król Aretas, którego imię oznacza 'zejście', jest diabłem. Kosz, który upleciony jest z sitowia i palm, oznacza zjednoczenie wiary i nadziei, bo sitowie oznacza krzepkość wiary, palma zaś – nadzieję życia wiecznego. Ktokolwiek więc czuje się otoczony murem przeciwności, niech śpiesznie wejdzie do kosza cnót, by uciec".

W komentarzach Bedy znaleźć można wiele odniesień do wcześniejszych pism ojców Kościoła. On sam w autobiograficznym zakończeniu *Historia ecclesiastica* stwierdza: „Haec in Scripturam sanctam meae meorumque necessitati ex opusculis venerabilium Patrum breviter adnotare, sive etiam ad formam sensus et interpretationis eorum superadicere curavi"[15]. Nie będzie więc nadużyciem stwierdzenie, że doktor Kościoła traktuje interpretację Pisma Świętego na równi z pochylaniem się nad dziełami Ambrożego, Hieronima, Augustyna, czy Grzegorza Wielkiego, zaś cytowanie dzieł ojców Kościoła można by uznać za programowe wprowadzanie czytelników jego komentarzy w nurt literatury chrześcijańskiego *mainstraeamu*[16]. W przypadku dwóch dzieł poświęconych Dziejom Apostolskim było to postępowanie bardzo dyskretne, bowiem Beda nie miał do dyspozycji żadnego wcześniejszego łacińskiego komentarza do tej księgi Biblii, gdyż taki po prostu nie istniał. Jednak *Doctor Venerabiblis* zdołał odnaleźć w dziełach zgromadzonych w bibliotece opactwa Wearmouth-Jarrow fragmenty odnoszące się do niektórych wątków pierwszej historii chrześcijaństwa i te umiejętnie wkomponował w treść własnego komentarza. Czasami użyty tekst jest poprzedzony należytym wprowadzeniem (np. w komentarzu do Dz 2,2, gdzie Beda zaczerpnął kilka wersów z *Moralia in Job* Grzegorza Wielkiego[17]), innym razem cytat pozostaje niezidentyfikowany (np. w odniesieniu egzegetycznym do Dz 5,3, w którym doktor Kościoła użył słów Dydyma z dzieła *De Spiritu Sancto*[18]). Należy zauważyć, że użycie tekstów patrystycznych nie oznacza w przypadku Bedy braku oryginalności. Odnosząc się do Dz 5,15, gdzie jest mowa o uzdrawiającym działaniu cienia przechodzącego apostoła Piotra, *Doctor Venerabilis* mówi: „A ponieważ Piotr jest typem Kościoła, to sam zupełnie prosto postępuje, a cień towarzyszący mu podnosi tych, którzy leżą. Również Kościół, kierując się z rozmysłem i z miłością ku rzeczywistościom niebieskim, przemierza ziemię niczym cień i przez sakramenty doczesne oraz symbole odnoszące się do rzeczywistości niebieskich odnawia już tutaj wszystkich tych, których tam wynagrodzi darami wiecznymi". Po tych słowach Beda

[15] *HEGA* V,24.
[16] R. Ray, „What do we know about Bede's Commentaries?", s. 12.
[17] *Moralia in Job* 28,1,2.
[18] *De Spiritu Sancto* 60.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

zauważa, że niektórzy (ma tu na myśli Augustyna[19]) łączą ten fragment Dziejów Apostolskich z J 14,12, lecz on sam nie idzie w ich ślady.

2. Osobliwości interpretacyjne Komentarza do Dziejów Apostolskich

Mając na uwadze fakt, że twórczość Bedy była w pierwszym rzędzie skierowana do młodych adeptów życia zakonnego oraz do potrzebującego umocnienia wiary stosunkowo młodego Kościoła Anglii, nie może dziwić jego pochwała trwania wspólnot zakonnych[20], zakładanych przez Augustyna z Canterbury w duchu pierwszej wspólnoty jerozolimskiej, której obraz został przedstawiony w Dz 4,32. Beda, postępując szlakiem wyznaczonym przez tradycję patrystyczną, właśnie w tej wspólnocie dostrzegał wzór do naśladowania dla swoich współbraci, argumentując w *Komentarzu do Dziejów*: „Ci, którzy zupełnie wyrzekli się świata, nie współzawodniczyli ze sobą poprzez podkreślanie szlachetności swojego pochodzenia, bo zrodzeni z wnętrzności jednej matki – Kościoła, radowali się wszyscy z miłości braterskiej" (4,32). Wydaje się też, że owa pierwsza wspólnota Kościoła, poczynając od apostołów, którym Chrystus na Górze Oliwnej zlecił zadanie bycia „świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi"[21] stała się wzorem dla tych, którzy w czasach Bedy mieli wyruszyć z misją głoszenia słowa. Beda, by ukazać uniwersalizm misji i zarazem docieranie Dobrej Nowiny zarówno do Żydów, jak i do pogan, ubogaca interpretację Dz 4,11 fragmentem hymnu chrystologicznego (Ef 2,14n) i przedstawia Chrystusa jako kamień węgielny, który jednoczy Kościół składający się z dwóch ludów: „Budowniczymi byli Żydzi. I oni jako jedyni czytali codziennie Prawo i Proroków dla zbudowania, podczas

[19] *Tract. in Iob* 71.

[20] Por. *HEGA* I,26: „Ut idem in Cantia primitivae Ecclesiae et doctrinam sit imitatus et vitam, atque in urbe regis sedem episcopatus acceperit. At ubi datam sibi mansionem intraverant, coeperunt apostolicam primitivae Ecclesiae vitam imitari; orationibus, videlicet, assiduis, vigiliis, ac ieiuniis serviendo, verbum vitae quibus poterant praedicando, cuncta huius mundi velut aliena spernendo, ea tantum quae victui necessaria videbantur, ab eis quos docebant, accipiendo, secundum ea quae docebant ipsi per omnia vivendo, et paratum ad patiendum adversa quaeque, vel etiam ad moriendum pro ea quam praedicabant veritate, animum habendo. Quid mora? Crediderunt nonnulli, et baptizabantur, mirantes simplicitatem innocentis vitae, ac dulcedinem doctrinae eorum caelestis".

[21] Dz 1,8. Wielu spośród współczesnych egzegetów postrzega w tym miejscu werset programowy i strukturotwórczy Księgi Dziejów Apostolskich. Zob. H. Conzelmann, *Acts of the Apostles*, (Hermeneia), Philadelphia 1987, s. 7; J. Kręcidło, „Dzieje Apsotolskie na tle starożytnej historiografii", *Biblica et Patristica Thoruniensia* 1(2008), s. 19-24.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

gdy inne ludy pogrążone były w oddawaniu czci bożkom. Pierwsi więc, budując, doszli do kamienia węgielnego, który obejmuje dwie ściany. Znaczy to, że wyczytali w pismach prorockich, że Chrystus miał przyjść w ciele i połączyć w sobie dwa ludy. A ponieważ woleli oni pozostać na jednej ścianie, to znaczy woleli sami się zbawić, toteż odrzucili kamień, który nie był przygotowany dla jednego, lecz dla dwóch. Lecz Bóg, chociaż tamci nie chcieli, złożył go jako głowicę węgła, by z dwóch Testamentów i z dwóch ludów powstała jedna budowla tej samej wiary". W swoim *Komentarzu* Beda nie poprzestaje na *expositio* faktów zbawczych i historii. Idąc w ślady św. Pawła, *Doctor Venerabilis* zawarł w swojej refleksji także wskazania moralne. W tym przypadku Beda wyraża przekonanie, że napełnienie Duchem Świętym pozwala „poprzez kontemplację wznieść się ponad ograniczoność ciała", zaś „trud poniesiony przez Kościół w doczesności, zostanie zadośćuczyniony nagrodą wieczną" (2,1). Pareneza Bedy nie nosi znamion systematycznego wykładu, bowiem sam gatunek komentowanej księgi Pisma Świętego zdaje się wskazywać na paradygmatyczny charakter protagonistów pierwszej historii chrześcijaństwa, czyli apostołów. Oni to pozostają dla Bedy i dla wszystkich chrześcijan „tymi, którzy promieniując cnotami, wyjawiali wszystkim tajemnice Chrystusa" (4,33). W związku z powyższym nauka moralna przekazywana jest przez autora *Komentarza* w postaci licznych, choć krótkich sentencji, które niejako przy okazji poznawania postaci i wydarzeń mają zapaść w pamięci odbiorcy.

Niewątpliwym atutem Bedy Czcigodnego była możliwość korzystania z zasobów bibliotecznych opactwa, w którym żył i tworzył, w tym także z kodeksów greckich i łacińskich Pisma Świętego. Co prawda nie dokonuje on w *Komentarzu* pełnej i dokładnej krytyki tekstu w myśl współczesnych nam prawideł tej dziedziny, ale w niektórych wątpliwych miejscach stara się porównać zapis różnych wersji tekstu natchnionego i wysnuć wnioski co do wymowy danego fragmentu Dziejów Apostolskich. Czyni tak między innymi w komentarzu do Dz 28,11, w którym czytamy: „Przypuszczam, że tekst wcześniej zawierał [nazwę] *insigne Castorum* (Dioskurów), lecz przez pomyłkę kopisty została dodana litera „r" jak na przykład w niektórych dawnych kodeksach znajdujemy: „daremnie chleba" (*frustra*) zamiast „kawałek chleba" oraz *appropriat* zamiast *appropiat*. W języku greckim rzeczywiście zamiast *insigni Castorum* zapisano παρασήμῳ Διοσκούροις[22]. Διόσκουροι zaś po grecku nazywani są bracia Kastorowie, to jest Kastor i Polluks". Innym przypadkiem odwołania się do różnych wersji tekstu natchnionego jest komentarz do Dz 7,14, gdzie przywołana została tradycja ST: „*Posłał Józefa po Jakuba*

[22] W rzeczywistości o swoistej *lectio varians* można mówić również w przypadku rękopisów greckich, bowiem niektóre z nich zawierają nazwę Διοσκοροις (P^{74}, Ψ, 104, 326, 453). Jednak ta *lectio* grecka nie wnosi nic nowego do interpretacji omawianego fragmentu Dziejów Apostolskich, jako że stanowi attycką wersję tej samej nazwy. Por. H. G. Lidell – R. Scott, *Greek-English Lexicon*, ad vocem, s. 435.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

i sprowadził ojca swego i całą rodzinę w liczbie siedemdziesięciu pięciu osób. [Łukasz] oddaje to za tłumaczeniem Septuaginty, co innego wersja hebrajska, która mówi o siedemdziesięciu osobach. Ale jeśli uznasz za stosowne policzyć osoby w Księdze Rodzaju, to nawet dodając Jakuba i Józefa wraz z jego dwoma synami, którzy byli w Egipcie, znajdziesz jedynie siedemdziesiąt dusz". Rzeczywiście tekst LXX mówi o ἑβδομήκοντα πέντε członkach rodziny Jakuba, którzy przybyli do Egiptu, natomiast BH oraz podążający za nią Hieronim podają liczbę siedemdziesiąt. Z podobnymi przypadkami, które poświadczają dokonaną przez Bedę analizę porównawczą różnych wersji tekstu Biblii można się zapoznać w komentarzu do Dz 4,1; 10,38; 22,18a; 23,6; 26,2.10.

Ze swoistą interpretacją Bedy mamy do czynienia również w odniesieniu do Dz 18,3: „W języku greckim namioty nazywa się σκῆναι, wyprowadzając etymologię od słowa „rzucać cień", bowiem w języku greckim 'cień' nazywa się σκία. σκῆναι, bądź σκηνώματα są bowiem rodzajem zasłony, którą starożytni sporządzali z kawałków wełny, lnu, albo koziego włosia, czy też z gałęzi drzew, bądź z chrustu. I jak Piotr w sensie duchowym wyłowił nas za pomocą sieci wiary z odmętów świata, tak Paweł, stawiając ochronne namioty, broni nas słowem i działaniem przed deszczem zbrodni, żarem pokus oraz wiatrami zasadzek. W tym miejscu następują dwa wersety w języku greckim, których nasze rękopisy nie zawierają: 'Co szabat rozprawiał on w synagodze i przekonywał tak Żydów, jak i Greków'. Po czym dodaje słowa, które podają obie wersje: 'Kiedy Sylas i Tymoteusz przyszli z Macedonii'". Powyższe przykłady pozwalają dostrzec staranie Bedy o dogłębne wyjaśnienie tajemnic zawartych w samym tekście biblijnym, co zapewne na tym etapie jego życia i znajomości języka greckiego, było pewnym wyzwaniem[23].

Słowa Bedy zawarte w prefacji do *Komentarza*: „W dziele tym, na ile mogłem, starałem się wyjaśnić czyny, które wydawały się zawierać jakieś przesłanie duchowe oraz słowa o niejasnym znaczeniu" są pewnym wskazaniem odnoszącym się do zamysłu samego autora, jak i metodologii, którą posłużył się przy tworzeniu swego dzieła. Beda, idąc za wskazaniem ojców Kościoła, uznał za konieczne objaśnić szczegóły, które jego wielcy poprzednicy zwykli byli nazywać σωματικα[24], a które to dla prostego odbiorcy przesłania Dziejów Apostolskich mogły pozostawać

[23] Por. F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford University Press, Oxford 1970[3], s. 181-186; K. M. Lynch, *Evidences of a Knowledge of Greek in England and Ireland during the Age of Bede*, (Dissertation), Duquesnes 1976. Lynch w swojej rozprawie dokonał porównania dwóch dzieł Bedy dotyczących Dziejów Apostolskich pod względem językowym. Konkludując swoje rozważania dotyczące użycia języka greckiego w *Komentarzu,* stwierdza on: „The text shows in evidence that at this stage of his career Bede could independently translate a Greek Codex" (s. 144), zaś kończąc rozdział III, poświęcony *Retractatio,* mówi: „By the time he came to write RE Bede had mastered New Testament Greek. He was not a complete Greek scholar" (s. 180).

[24] Por. Orygenes, *In Joh* IV, 2,4-6; Euzebiusz, *HE* VI, 14, 7.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

w cieniu niezrozumiałych nazw i niuansów odniesień historycznych[25]. Chcąc wypełnić to zadanie, Beda interpretuje mowę Szczepana u bram Jerozolimy (7,16) i stara się objaśnić zawiłości nazw odnoszących się do miejsca pochówku patriarchów, w tym samego Abrahama, używając klucza chrystocentrycznego[26]. W tym samym kluczu, choć przy pomocy osobliwej interpretacji filologicznej toponimu „Gaza" wyjaśnia Beda passus Dziejów Apostolskich opowiadający o spotkaniu Filipa z dworzaninem etiopskim (8,26): „Alegorycznie [nazwa ta] oznacza 'tłum pogan', którzy niegdyś stronili od służby Bożej i nie zostali pouczeni przez słowa żadnego spośród proroków. Drogą, która zstępując z Jerozolimy do Gazy, otwarła źródło zbawienia jest Jezus Chrystus, który mówi: 'Ja jestem drogą, prawdą i życiem'[27]. On to z Niebieskiego Jeruzalem zstąpił ku naszym słabościom i wodą chrztu obmył czerń naszego grzechu". *Doctor Venerabiblis* przy objaśnianiu znaczenia toponimów i imion biblijnych z upodobaniem sięga do dzieł Hieronima[28]. Trzeba przy tym zaznaczyć, że intuicje Strydończyka – często nie dające się uzasadnić – nie zostały skorygowane przez Bedę Czcigodnego, w czym można się dopatrywać słabej jak na ów czas znajomości języka hebrajskiego, z którego to święty wywodzi źródło etymologii. I tak Beda wyjaśnia, że „imię Filip tłumaczy się jako 'usta lampy'. Znaczenie to jest piękne, bowiem lampa otwiera swe usta, by wyprowadzić ku światłu poznania niejasne proroctwa" (8,35). W innym miejscu, stosując etymologię hebrajską, wyprowadza on znaczenie imienia greckiego i uderza w doniosły ton: „Jakaż to szlachetna racja sprawiła, że w imieniu – pominąwszy przewidywanie – wyrażony został z wyprzedzeniem los, jaki go miał spotkać: na ziemi został ukamienowany, a ukoronowany na wysokości [niebios]. W języku hebrajskim [imię to] oznacza 'wasz wzór'" (6,8).

Jednak przy tych małych niedoskonałościach, dostrzeganych po upływie kilkunastu wieków od czasu powstania *Komentarza do Dziejów Apostolskich* trudno jest nie docenić wkładu pracy samego Bedy Czcigodnego, w tym jego szeroko zakreślonych horyzontów interpretacyjnych sięgających zarówno ksiąg Pisma Świętego, myśli ojców Kościoła, od których on sam umiejętnie czerpał również wiedzę dotyczącą podejścia do tekstów natchnionych. Nie można też zapomnieć o staraniach Bedy w dotaciu do pozabiblijnych źródeł historycznych takich jak

[25] Nie można też zapomnieć o innym dziele Bedy, w którym wymienia on poszczególne toponimy i krótko je omawia. Zob. *Expositio de Nominibus locorum, vel civitatum, quae leguntur in libro actuum apostolorum*, PL 92,1033-1040.

[26] Sama interpretacja toponimów, jak zauważono gdzie indziej, nie jest mocną stroną Bedy. Może to wynikać z faktu braku orientacji, albo – co bardziej prawdopodobne z dezorietacji, której przyczyną jest hipotetyczne powiązanie wielu miejsc w Palestynie z konkretnym toponimem, co miało miejsce w dobie zwiększonego zainteresowania miejscami świętymi w wiekach od V do VII.

[27] J 14,6.

[28] Mowa tutaj o: *De situ et nominibus locorum Hebraeorum* oraz *Liber interpretationis nominum Hebraicorum*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

pisma Józefa Flawiusza[29]. To wszystko sprawiło, że *Komentarz* Bedy Czcigodnego może być postrzegany jako umiejętne połączenie biblijnych *circumstantiae* z tradycyjną doktryną i moralnością.

Poniższy przekład jest pierwszym pełnym tłumaczeniem Komentarza do Dziejów Apostolskich Bedy Czcigodnego. Opiera się on na wydaniu krytycznym D. Hursta, które ukazało się w 121. tomie *Corpus Christianorum. Series Latina*. Przekład ten jest drugim dziełem Bedy, które ukazuje się w serii Wydawnictwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego – Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy jako tom dwujęzyczny. Z lewej strony czytelnik może zapoznać się z tekstem łacińskim, z prawej natomiast zamieszczono tekst przekładu polskiego oraz przypisy. Cytaty innych ksiąg Pisma Świętego (poza tłumaczeniami fragmentów Wulgaty) pochodzą z V wydania Biblii Tysiąclecia.

[29] Chodzi tutaj przede wszystkim o *Starożytności Żydowskie*.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Super Acta Apostolorum expositio

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Komentarz do Dziejów Apostolskich

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

PRAEFATIO

Domino in Christo desideratissimo et vere beatissimo Accae episcopo, Beda, perpetuam in Domino salutem.

Accepi creberrimas beatitudinis tuae litteras, quibus me commonere dignatus es ne mentis acumen inerti otio torpere et obdormire permittam, sed meditandis scrutandisque quotidie Scripturis vigil atque indefessus insistam, et post expositionem Apocalypseos sancti evangelistae Iohannis, quam fratris nostri Eusebii rogatu tribus libris complexam, mox tibi transcribendam destinavi, in explanationem quoque beati Evangelistae Lucae, iuxta vestigia Patrum, quantum valeam sudoris impendam. Quod quia facere necdum potui, et operis videlicet immensitate perterritus, et obstrepentium causarum quas tu melius nosti necessitate praepeditus, ne tamen tuae postulationis contemneretur auctoritas, quod interim potui feci. Misi enim opusculum in Actus apostolorum, quod ante non multos dies editum, et velocissime quantum tempus dederat, ne tua sacrosancta voluntas impediretur, emendatum, membranulis indideram. Ubi ea quae vel mystice gesta vel obscurius dicta videbantur, prout potui dilucidare tentavi. In quo me opusculo cum alii plurimi fidei catholicae scriptores, tum maxime juvit Arator sanctae Romanae Ecclesiae subdiaconus, qui ipsum ex ordine librum heroico carmine percurrens, nonnullos in eodem metro allegoriae flores admiscuit, occasionem mihi tribuens, vel alia ex his colligendi, vel eadem planius exponendi. Actus igitur apostolorum ut beatus Hieronymus ait *nudam quidem sonare videntur historiam, et nascentis Ecclesiae infantiam texere; sed si noverimus eorum scriptorem Lucam esse medicum, cuius laus est in Evangelio, animadvertimus pariter omnia verba illius animae languentis esse medicinam*. Et quibus nos aliqua iusta modulum nostrae parvitatis exposituri, primo admonere curabimus ipsum evangelistam

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

PRAEFATIO

Beda życzy zbawienia wiecznego w Panu błogosławionemu i umiłowanemu w Chrystusie biskupowi Akce[30].

Otrzymałem wiele listów od Twojej Świątobliwości, w których raczyłeś mi udzielić zachęty, bym nie pozwolił, aby uśpiona została trzeźwość umysłu i nie zgnuśniała w bezczynności, lecz bym przykładał się nieustannie z gorliwością do medytacji i zgłębiania Pisma. Z racji na to, że ukończyłem już komentarz do Apokalipsy Jana Ewangelisty, który na prośbę naszego brata Euzebiusza[31] napisałem w trzech księgach, właśnie go Tobie posłałem, byś polecił go przepisać, a ty zachęciłeś mnie, bym – na ile to możliwe – postępując śladami ojców, poświęcił się objaśnieniu św. Łukasza. Nie mogąc zaś dotąd sprostać temu poleceniu, z racji na powalającą wielkość tego dzieła oraz rozpraszany z wielu powodów, które sam znasz, na chwilę obecną zrobiłem ile mogłem, by nie pozostawić bez odzewu Twojej szacownej prośby. Posyłam Ci zatem krótkie dzieło poświęcone Dziejom Apostolskim, które skończyłem pisać zaledwie kilka dni temu. By sprostać Twojej prośbie, pospiesznie je poprawiłem oraz poleciłem przepisać w kodeksie. W dziele tym, na ile mogłem, starałem się wyjaśnić czyny, które wydawały się zawierać jakieś przesłanie duchowe oraz słowa o niejasnym znaczeniu.

W stworzeniu tego niewielkiego dzieła, oprócz wielu innych autorów o niezachwianej wierze, był mi bardzo pomocny Arator[32] – subdiakon Kościoła Rzymskiego, który objaśnienie zawartości tej Księgi w heksametrze upiększył tu i tam alegoriami opierającymi się również na heksametrze. W ten sposób umożliwił mi on zarówno wyciągnięcie z [owych alegorii] innych argumentów, jak i lepsze objaśnienie ich samych. W rzeczywistości Dzieje Apostolskie – jak mówi święty Hieronim[33] – „zdają się przedstawiać prawdziwą historię rodzącego się Kościoła oraz opowiadać o jego dzieciństwie. Lecz gdy weźmiemy pod uwagę, że ich autor –

---

[30] Święty Akka urodził się ok. roku 660, a zmarł 20 października 740 roku. W młodości przebywał w otoczeniu biskupa Yorku, a od ok. 685 roku towarzyszył św. Wilfrydowi w jego działalności na terenie Sussex oraz w podróży do Rzymu. Jako biskup Hexham utworzył on bibliotekę i dbał o rozwój muzyki kościelnej oraz piękno liturgii. Z Bedą łączyła go przyjaźń zapoczątkowana w 709 roku.

[31] Brat Euzebiusz to zapewne Hwaetberht, który od 716 roku był opatem założenia klasztornego Wearmouth i Jarrow.

[32] Swoje dzieło *De actibus apostolorum* Arator (VI wiek) zadedykował papieżowi Wigiliuszowi.

[33] Por. Hieronim, *Epist.* 53,9; *CSEL* 54, s. 463, II.2-6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Lucam, ut dictum est, iuxta traditionem veterum Ecclesiae tractatorum, *medicinae artis* fuisse peritissimum, *et magis Graecas litteras scisse quam Hebraeas. Unde sermo eius, tam in Evangelio quam in Actibus apostolorum, comptior est, et saecularium redolet eloquentiam, magisque testimoniis Graecis utitur quam Hebraeis*. Ex quo accidit quod maxime miror, et, propter ingenii tarditatem, vehementissimo stupore perculsus, nescio perscrutari, qua ratione cum in Hebraica veritate a diluvio usque ad Abraham decem generationes inveniantur, ipse Lucas, qui, Spiritu sancto calamum regente, nullatenus falsum scribere potuit, undecim generationes, iuxta septuaginta Interpretes, adiecto Cainam, in Evangelio ponere maluerit. Ideo autem in Evangelii Prooemio dicit sibi visum esse ex ordine diligenter scribere, quoniam hoc multi conati sunt. Sed eos debemus accipere quorum in Ecclesia multa exstat auctoritas, quia id quod conati sunt implere minime potuerunt. Iste autem non solum usque resurrectionem, assumptionemque Domini perduxit narrationem suam, ut in quatuor auctoribus evangelicae Scripturae dignum suo labore haberet locum, verum etiam deinceps quae per Apostolos gesta sunt, quae sufficere credidit ad aedificandam fidem legentium, vel audientium, ita scripsit, ut solus eius liber fide dignus haberetur in Ecclesia de apostolorum actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit facta dictaque apostolorum scribere ausi sunt. Eo quippe tempore scripserunt Marcus et Lucas, quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus apostolis probari potuerunt. Nam Domini nutu gerebatur ut non solum apostoli qui viderant, sed et discipuli qui auditu didicerant, facta Christi dictaque conscriberent, quatenus sequentibus Ecclesiae doctoribus ea quae non viderant praedicandi scribendique fiducia pariter et auctoritas praeberetur, Actus vero apostolorum, et praecipue beati Pauli, cuius individuus in peregrinando comes exstitit beatus Lucas, sicut viderat ipse composuit. Quorum contextus omnis, quantum ex aliorum historiis animadvertere potuimus, continet annos viginti octo, id est, Tiberii Caesaris annos sex, Caii annos quatuor, Claudii annos quatuordecim. Cuius principis Petrus apostolus Romam venit, et in quarto anno fame facta, octavo anno sunt Iudaei Roma expulsi. Item Neronis quatuor annos,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Łukasz – był lekarzem i wsławił się napisaniem Ewangelii, wówczas przekonamy się, iż każde jego słowo jest lekartswem na bolączki duszy". Jeszcze przed wyłożeniem niektórych spośród tych argumentów, starałem się w mojej ograniczoności przypomnieć, że ewangelista Łukasz – jak już powiedziano[34] – według przekazu starożytnych pisarzy Kościoła był znawcą tematyki medycznej i znał lepiej język grecki niż hebrajski, dlatego też jego język użyty zarówno w Ewangelii, jak i w Dziejach Apostolskich jest bardzo elegancki, a posługując się częściej świadectwami greckimi niż hebrajskimi, trąci swadą światową. Stąd, świadom ociężałości mego umysłu, zdziwiłem się bardzo i pojąć nie mogę z jakiej przyczyny, pomimo tego, że w tekście hebrajskim doliczyć się można dziesięciu pokoleń od potopu do Abrahama, Łukasz, który przecież nie mógł napisać kłamliwie, gdyż był prowadzony przez Ducha Świętego, posłużył się interpretacją Septuaginty i dodając Kainama, umieścił w Ewangelii jedenaście pokoleń. Zresztą i w *Prologu* Ewangelii powiada on, iż uznał za stosowne napisać dokładnie, po kolei, gdyż wielu już próbowało to uczynić. My zaś nie powinniśmy dawać wiary tym, którzy nie cieszą się żadną powagą w Kościele, bo oni nie byli w stanie doprowadzić do końca tego, co usiłowali. Łukasz, w przeciwieństwie do nich, swoim opowiadaniem, które objęło zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Pana nie tylko pośród czterech ewangelistów zaskarbił sobie miejsce godne jego trudu, lecz również opisał czyny Apostołów. Uznał je za odpowiednie dla podbudowania wiary tych, którzy o nich czytali, bądź słuchali. I tak, jedynie jego księga, zawierająca relację o dziejach Apostołów, została uznana za wiarygodną w Kościele, podczas gdy odrzucone zostały wszystkie inne, których autorzy odważyli się spisać czyny i słowa Apostołów, a wymaganej wiarygodności nie posiadali.

Marek i Łukasz pisali w czasach, w których mogli uzyskać nie tylko aprobatę ze strony Kościoła Chrystusowego, lecz również samych Apostołów, bo oni wówczas jeszcze żyli. W rzeczywistości Opatrzność tak zrządziła, że czyny i słowa Chrystusa spisali nie tylko Apostołowie, którzy Go widzieli, ale też inni uczniowie, którzy o Nim słyszeli. Wszak doktorzy, którzy przyszli później, zostali obdarzeni jednakowym zaufaniem i autorytetem głoszenia i spisywania [wydarzeń], których nie byli świadkami.

Święty Łukasz był świadkiem poczynań Apostołów, a w szczególności św. Pawła, któremu nieodłącznie towarzyszył podczas podróży, toteż opisał wszystko, co sam widział. Cały tekst – jak udało nam się ustalić, sięgając do innych kronik – obejmuje dwadzieścia osiem lat, to jest: sześć lat Tyberiusza, cztery Kaliguli oraz czternaście Klaudiusza. Na początku jego panowania Piotr przybył do Rzymu, zaś po klęsce głodu, która miała miejsce w roku czwartym [jego panowania], w roku ósmym Żydzi zostali wypędzeni z Rzymu. Dalej [tekst] obejmuje cztery lata Nerona,

[34] Por. Hieronim, *In Esaiam* 3,6,9-10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

quorum duos extremos beatus Paulus Romae in libera mansit custodia. Ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse compositum. Itemque ut per Iudaeorum quoque reges eadem tempora discernam, Herodes, Philippus et Lysanias tetrarchae praefuerunt annis sex. Herodes rex, qui et Agrippa, qui Caesareae periit, annos septem. Agrippa, filius eius, sub quo Paulus Romam missus est, annos quindecim. Cuius restant usque ad subversionem Hierosolymorum anni duodecim. Haec distinctius exsecutus sum, ut cum eiusdem libelli revolvas historiam, quid sub quo tempore gestum sit, evidenter agnoscere possis. Misi autem et explanatiunculam Epistolae beatissimi evangelistae Iohannis, cuius maximam partem ex homiliis sancti Augustini latissima suavitate diffusis, compendiosus breviator excerpsi. Nonnulla vero in calce etiam proprio sudore subtexui. In quo utroque opere, si quid utilitatis inveneris, Dei donis ascribe; si quid superflui, meae fragilitati compatere. Intercedentem pro nobis beatitudinem vestram Dominus omnipotens ad regimen Ecclesiae perpetuo conservet incolumem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

kiedy to święty Paweł podczas dwóch ostatnich przebywał w areszcie domowym. Z tego wnioskujemy, że księga została napisana w Rzymie. Rozstrzygające są też odniesienia do królów judzkich – tetrarchów: Heroda, Filipa i Lizaniasza, którzy panowali sześć lat, Heroda Agryppy, który panował lat siedem i zmarł w Cezarei, panującego lat piętnaście jego syna Agryppy, za czasów którego Paweł został wysłany do Rzymu. Pozostaje jeszcze dwanaście lat aż do zburzenia Jerozolimy.

Przytoczyłem te liczby dokładnie, byś, czytając tę księgę, wiedział w jakim czasie miały miejsce te wydarzenia. Posyłam Tobie również krótką interpretację listu Jana Ewangelisty, którą w przeważającej części zaczerpnąłem z obszernych homilii św. Augustyna, dokonując ich streszczenia[35]. U dołu zaś dopisałem coś z własnej inicjatywy. Jeśli więc w jednym, bądź w drugim dziele znajdziesz coś użytecznego, uznaj to za dar Boży; jeśli natomiast coś zbędnego, ulituj się nad moją ułomnością.

Niech Bóg Wszechmogący strzeże na wieczność Waszą Świątobliwość, która wstawia się za nami i zachowa [Go] w zdrowiu dla kierowania Kościołem.

[35] W dwóch swoich dziełach poświęconych Księdze Dziejów Apostolskich Beda odwołuje się nie tylko do Augustyna, ale również do Adamnana, Kasjodora, Ewagriusza, Hilarego, Rufina, Swetoniusza, Hieronima, Grzegorza Wielkiego, Aratora, Grzegorza z Nazjanzu, Kasjana, Pliniusza, Ambrożego, Józefa Flawiusza, Orozjusza, Atanazego. Świadczy to zarówno o zawartości biblioteki opactwa Wearmout Jarrow, jak i o erudycji oraz warsztacie młodego wówczas Bedy.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT I

I,1. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quae coepit Iesus facere et docere.* De omnibus se dicit Christi factis et dictis in Evangelio scripsisse, non quod omnia comprehendere potuerit, ne sit contrarius Iohanni qui ait: *Multa quidem et alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc*, sed quod de omnibus elegerit unde faceret sermonem, quae iudicavit apta et congrua sufficere officio dispensationis suae. Theophilus interpretatur *Dei amator,* vel *a Deo amatus.* Quicunque ergo Dei amator est, ad se scriptum credat, suaeque hic animae, quia Lucas medicus scripsit, inveniat salutem. Et notandum quod ait: *Quae coepit Iesus facere et docere.* Primo facere, postea docere. Quia Iesus bonum doctorem instituens, nulla nisi quae fecit docuit.

I,2. *Usque in diem qua praecipiens apostolis per Spiritum sanctum quos elegit assumptus est.* Per hyperbaton legendum *usque in diem qua assumptus est,* praecipiens ante assumptionem, id est, praecepta dans apostolis, quae vel hic vel in Evangeliis leguntur. Est ergo sensus: Scripsi de Iesu a tempore quo coepit signa facere et docere usque in diem qua, eisdem consummatis, unde venerat rediit.

I,3. *Per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei, et convescens,* etc. Ad instruendam Dominus fidem suae resurrectionis, saepius apostolis post passionem suam vivus apparuit, cibos sumit, eamdemque quam a mortuis suscitaverat palpandam carnem exhibet. Sed altiori mysterio per hanc quadragesimam dierum cum discipulis conversationem, significat se occulta praesentia quae promiserat impleturum. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Iste enim numerus hanc temporalem terrenamque vitam vel propter quatuor anni tempora, vel propter quatuor ventos coeli designat. Nam postquam consepulti fuerimus cum Christo per baptismum in mortem, quasi Rubri maris calle transito, necessarium in hac solitudine Domini habemus ducatum, qui nos ad coelestia perducat,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ I

1,1: *Pierwszą księgę napisałem, Teofilu, o wszystkim, co Jezus zaczął czynić i nauczać.* [Łukasz] stwierdza, że w Ewangelii napisał o wszystkim, co Chrystus czynił i nauczał nie dlatego, iżby zawarł wszystko, ani nie postąpił przeciwnie niż Jan, który mówi: „I wiele innych znaków, których nie zapisano w tej księdze, uczynił Jezus wobec uczniów”[36], lecz by sprostać temu zadaniu, wybrał spośród wszystkich [znaków] te, które uznał za przydatne i właściwe. [Imię] Teofil oznacza tego, kto miłuje Boga, albo jest umiłowany przez Boga. Każdy więc, kto miłuje Boga niechże uzna, że księga ta została napisana dla niego i w niej znajdzie zbawienie dla swej duszy, ponieważ napisał ją lekarz – Łukasz. Zwróćmy uwagę, że [Łukasz] mówi, że „Jezus zaczął czynić i nauczać”: najpierw czynić, a później nauczać, ponieważ, chcąc formować dobrego nauczyciela, nie uczył On nic poza tym, co sam uczynił.

1,2: *Aż do dnia, w którym dał polecenia Apostołom, których sobie wybrał przez Ducha Świętego, a potem został wzięty do nieba.* W szyku przestawnym powinniśmy przeczytać: „nauczając aż do dnia, w którym uniósł się do Nieba”, to jest: przed Wniebowstąpieniem udzielił Apostołom pouczeń, z którymi można się zapoznać tutaj, bądź w ewangeliach. Zatem taki jest sens [tej wypowiedzi]: „Napisałem o [działalności] Jezusa od czasu, gdy rozpoczął On czynić znaki i nauczać, aż do dnia, w którym – po zakończeniu swego dzieła – powrócił On tam, gdzie jest wielbiony”.

1,3: *Ukazywał się im przez czterdzieści dni i mówił o królestwie Bożym podczas wspólnego posiłku.* Pan, by utwierdzać ich w wierze w Swoje zmartwychwstanie, tuż po Swojej Męce wiele razy ukazuje się żywy Apostołom, spożywa posiłek i nakazuje im dotknąć ciała, które wskrzesił z martwych. Lecz w wielkiej tajemnicy, poprzez te czterdzieści dni wspólnego przebywania pośród Apostołów pragnie On zaznaczyć, iż pozostając obecny w ukryciu, wypełnił, co przyrzekł. *Oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata*[37]. W rzeczywistości liczba ta [czterdzieści] oznacza doczesne i ziemskie życie przez cztery pory roku, bądź przez cztery wiatry niebios. Skoro więc wraz z Chrystusem zostaliśmy pogrzebani przez chrzest w śmierci, to jakbyśmy przeszli przez Morze Czerwone, mając nieodzownego przewodnika po pustyni w samym Panu. Niech On nas prowadzi do Królestwa Niebios,

---

[36] J 20,30.
[37] Mt 28,20.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

et imaginis suae denario remunerans, praesentia sancti Spiritus quasi vera jubilaei quiete beatificet.

I,5. *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Nondum fuerant apostoli baptizati, non tamen aqua, sed Spiritu sancto, quos intelligimus iam fuisse baptizatos, sive baptismo Iohannis ut nonnulli arbitrantur, seu quod magis credibile est baptismo Christi. Neque enim ministerium baptizandi fuerat ut haberet baptizatos servos per quos caeteros baptizaret, quia non defuit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lavit pedes.* Cum ergo diceret Dominus: *Quia Iohannes quidem baptizavit aqua,* nequaquam subjunxit: Vos autem baptizabitis, sed: *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Quia neque apostoli, neque sequaces eorum, qui usque hodie baptizant in Ecclesia, aliter quam Iohannes, id est, in aqua baptizare praevalent, sed tantum invocato Christi nomine adest interior virtus Spiritus sancti, quae homine aquam tribuente baptizatorum animas simul et corpora purificet, quod in Iohannis baptismo non fiebat. *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.*

I,6. *Igitur qui convenerant interrogabant eum dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* Quoniam apparens eis locutus est de regno Dei, Spiritus quoque sancti non post multos dies promisit adventum, consequenter eum de eodem regno percontantur utrum videlicet mox adveniente Spiritu sancto in praesenti restituendum, an in futuro sanctis reservandum credere debeant. Carnales enim adhuc discipuli, resurrectione Christi completa, continuo regnum Israel credebant esse venturum. Iuxta quod Cleophas ait: *Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel.* Et evangelista praemisit quia Domino Hierosolymam venturo existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Sed oportebat impleri prophetiam, qua Patri canens: *Tu vero repulisti, et sprevisti, et distulisti*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

wynagradzając nam srebrną monetą Swojego Wizerunku[38] i błogosławiąc obecnością Ducha Świętego niczym podczas błogiego odpoczynku roku jubileuszowego[39].

1,5: *Wy wkrótce zostaniecie ochrzczeni Duchem Świętym.* „Apostołowie nie byli jeszcze ochrzczeni, przynajmniej nie z wody, lecz Duchem Świętym, ponieważ wiemy, że zostali ochrzczeni chrztem Janowym, lub – jak twierdzą niektórzy – chrztem Chrystusowym, co jest bardziej prawdopodobne. Przyjmujemy bowiem, że nie wzbraniał się On przed udzielaniem chrztu. Chrzcił więc swoje sługi, by potem przez nich chrzcić pozostałych. Zresztą nie uchylił się przed pamiętnym obrzędem uniżenia, podczas którego umył im nogi"[40]. Kiedy więc Pan mówił: „Jan chrzcił wodą"[41], nie użył dopowiedzenia: „wkrótce wy będziecie chrzcić", lecz „zostaniecie ochrzczeni Duchem Świętym", bo ani Apostołowie, ani ich następcy, którzy aż po dziś dzień udzielają chrztu w Kościele, nie mogą tego czynić inaczej niż Jan, to jest w wodzie. Jednakże, podczas gdy człowiek polewa wodą i wzywa Imienia Chrystusa, jest też obecna tajemna moc Ducha Świętego, która to sprawia, że obmywana jest zarówno dusza, jak i ciało, co nie następowało przy chrzcie Janowym, bowiem: „Duch jeszcze nie był dany, ponieważ Jezus nie został jeszcze uwielbiony"[42].

1,6: *Zapytywali Go zebrani: Panie, czy w tym czasie przywrócisz królestwo Izraela?* Gdy [Jezus] objawił się im, wówczas mówił o Królestwie Bożym i zapewniał o zstąpieniu Ducha Świętego za niewiele dni. Dlatego też pytają oni, czy Królestwo to miałoby zostać ustanowione zaraz po zstąpieniu Ducha Świętego, czy też byłoby przeznaczone dla świętych na przyszłość? Wszak, wciąż jeszcze żyjący w realiach ziemskich uczniowie, wierzyli, że tuż po zmartwychwstaniu Chrystusa – zgodnie z tym, co powiedział Kleofas – nastąpić miało ustanowienie królestwa Izraela: „A myśmy się spodziewali, że On właśnie miał wyzwolić Izraela"[43]. Zaś ewangelista zapowiedział: „Myśleli bowiem, że gdy Pan przybędzie do Jeruzalem, to królestwo Boże zaraz się zjawi". Przecież musiało się spełnić proroctwo, w którym, zwracając się do Ojca, powiada [psalmista]: „Ty jednak odtrąciłeś i odrzuciłeś, rozgniewałeś

[38] Por. Mt 22,21. Odwołanie się do wizerunku imperatora na monecie oznacza tutaj nagrodę jaką Chrystus przygotował dla tych, którzy są Mu wierni.

[39] Por. Pwt 25,8-19. Rok jubileuszowy przypadał co pięćdziesiąt lat (Pwt 15,1-6; Kpł 25,8-17). Oprócz przepisów roku szabatowego (zakazu uprawiania ziemi i zbierania jej plonów oraz nakazu darowania długów) zawierał dwa dodatkowe: każdy miał powrócić do swojej własności i do swojego rodu. Oznaczało to anulowanie wszystkich transakcji sprzedaży ziemi i uwolnienie niewolników. Dotyczyło to wyłącznie transakcji między Żydami i przywrócenia wolności Żydom zależnym od innych Żydów.

[40] Augustyn, *List* 265, CSEL 57, s. 640, II.4-5; s. 643, II.9-14.

[41] Dz 1,5.

[42] J 7,39.

[43] Łk 24,21.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Christum tuum. Repulit enim et sprevit Filium Pater, quando eum in passione deseruit loquentem: *Deus, Deus meus, quare me repulisti*? Distulit autem, ut quem sancti illo tempore regnaturum putabant, exspectent in die iudicii in sua maiestate venturum. Unde et ipse Dominus spiritalem Israel et regnum coeleste a prophetis fuisse promissum insinuans, ait:

I,7. *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate.* Illius, inquiens, regni tam secretum tempus est, ut Patris tantummodo scientiae pateat. Et quando dicit: *Non est vestrum scire,* ostendit quod et ipse sciat, cuius omnia sunt quae Patris sunt, sed non expediat nosse mortalibus, ut semper incerti de adventu iudicis, sic quotidie vivant, quasi die alia iudicandi sint.

I,8. *Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos. Et eritis mihi testes in Hierusalem,* etc. Cum supervenerit, inquit, in vos Spiritus sanctus, nequaquam regnum Israel, sive regnum Dei in Israel, ut putatis, afferet, sed vobis virtutem de me testificandi praebebit. Tantumque regni illius tempora longe sunt, ut prius non solum hanc Hierosolymorum urbem, verum etiam omnes Iudaeae fines, dehinc autem et proxime gentem Samariae, ad extremum novissimos quoque per circuitum mundi terminos Evangelii fama percurrat.

I,9. *Et cum haec dixisset, videntibus illis elevatus est.* Marcus quidem aliam Domini locutionem commemorans, ait: *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in coelum*. Sed quia Lucas significantius adiecit *Cum haec dixisset, elevatus est,* ostendit profecto, illis quos commemoraverat sermonibus expletis, Dominum ascendisse ad coelos.

I,9. *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Ubique creatura suo Creatori praestat obsequium. Astra indicant nascentem, patientem obnubunt, recipiunt nubes ascendentem, redeuntem ad iudicium comitabuntur.

I,10. *Ecce duo viri astiterunt illis in vestibus albis.* Albae vestes exaltationi magis congruunt quam humiliationi. Et ideo, Domino ascendente, *in albis vestibus angeli* apparent, qui nato Domino in albis vestibus apparere non dicuntur, *quia qui in nativitate sua apparuit Deus humilis, in ascensione sua ostensus est homo sublimis.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

się na Twego pomazańca”[44]. Ojciec odtrącił i odrzucił swojego Syna podczas Męki, bowiem wtedy [Syn] zawołał: „Boże mój Boże, czemuś mnie opuścił?”[45]. Opuścił Go, aby święci, którzy ufali, iż będzie On królował w tamtym czasie, oczekiwali Jego przyjścia w chwale w dniu sądu. Dlatego też Pan, chcąc wyjaśnić, że prorocy wieścili nastanie Izraela według Ducha oraz królestwa niebieskiego, powiada:

1,7: *Nie do was należy...* Czas przyjścia tego królestwa – mówi On – jest tak ukryty, że tylko Ojciec zna go. Kiedy więc [Chrystus] mówi: „Nie do was należy”, to daje do zrozumienia, że również On zna [tę chwilę], bo wszystko, co należy do Ojca, jest też Jego własnością. Nie powinni jednak o nim wiedzieć śmiertelni, by pozostając niepewni czasu przyjścia sędzi, zawsze żyli tak, jakby mieli zostać osądzeni dnia następnego.

1,8: *Lecz gdy zstąpi na was...* Zstąpienie Ducha Świętego – jak mówi On – wbrew temu, co sądzicie nie przybliży przyjścia królestwa Izraela, bądź królestwa Bożego do Izraela, lecz da wam moc świadczenia o Mnie. Czas przyjścia Jego królestwa jest tak odległy, że sława ewangelii musi obiec nie tylko miasto Jerozolimę, lecz również obszar Judei, potem także ten należący do sąsiadującego ludu Samarii, a na koniec – rozprzestrzeniając się dookoła – powinna dotrzeć aż na krańce świata.

1,9: *Po wypowiedzeniu tych słów.* Marek, po przytoczeniu innych słów Pana, powiada: „Pan Jezus, po rozmowie z nimi, uniósł się do nieba”[46]. Z kolei Łukasz, dodając znacząco „To powiedziawszy, uniósł się w górę”[47], zwraca uwagę na to, że Pan wstąpił do Nieba dopiero po zakończeniu mów, które zostały przez niego wygłoszone.

1,9: *Obłok zabrał Go im sprzed oczu*. Stworzenie oddaje więc cześć swemu Stworzycielowi. Gwiazdy wieszczą Jego Narodzenie, nastają ciemności kiedy On cierpi, obłoki osłaniają Go wstępującego do Nieba i będą Mu towarzyszyć, gdy powróci na sąd[48].

1,10: *A oto dwaj mężowie odziani w białe szaty...* Białe szaty są bardziej stosowne na czas wywyższenia niż uniżenia Pana[49]. Dlatego też, gdy Pan wstępuje do Nieba, pojawiają się aniołowie w białych szatach, za to nie mówi się o białych szatach przy Jego narodzeniu, bo podczas gdy w narodzeniu objawił się jako Bóg uniżony, we wniebowstąpieniu ukazał się jako człowiek wywyższony. Współgrają z tym

[44] Ps 89(88),37.
[45] Mk 16,19. Por. Hieronim, *In Math.* 24,36.
[46] Mk 16,19.
[47] Dz 1,9.
[48] Por. Mt 24,30.
[49] Por. Grzegorz Wielki, *Homilie na Ewangelie* 2,29.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Nam et locus congruit, dum his qui in humili civitatula natus est homo, de monte sublimi regressus est ad coelum.

I,11. *Hic Iesus qui assumptus est a vobis in coelum.* Ob duas illi causas angeli videntur, ut videlicet ascensionis tristitiam regressionis commemoratione consolarentur, et ut vere in coelum illum ire monstrarent, et non quasi in coelum sicut Eliam.

I,11. *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.* Id est, in eadem forma carnis atque substantia veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Cuius etiam gloria divina, quae quondam in monte tribus discipulis apparuit, peracto iudicio ab omnibus sanctis videbitur, quando tolletur impius ne videat gloriam Dei.

I,12. *Tunc reversi sunt Hierusalem a monte qui vocatur Oliveti.* Dominus et Salvator noster, principe tenebrarum devicto, in locum pacis et luminis fideles educit. Meritoque montem charismatis ascendit, sanctum promissurus Spiritum, cuius nos unctio docet de omnibus.

Qui est iuxta Hierusalem, Sabbati habens iter. Iuxta historiam indicat montem Olivarum spatio milliarii ab urbe Hierusalem esse discretum. Sabbato enim iuxta legem plus quam mille passus incedere non licebat. Iuxta allegoriam vero, qui gloriam Domini ad Patrem ascendentis intus intueri merebitur, et Spiritus sancti promissione ditari, hic Sabbati itinere urbem perpetuae pacis ingreditur. Eritque ei, iuxta Isaiam, Sabbatum ex Sabbato, quia qui hic cessavit a perverso opere, illic quiescet in coelesti retributione. At contra qui in hoc saeculo quasi per tempus sex dierum, salutem operari neglexerit, illo perpetuae quietis tempore, de finibus beatae Hierusalem excludetur, illud Evangelium contemnens: *Orate ne fiat fuga vestra hieme vel Sabbato.*

I,13. *Et cum introissent in coenaculum, ascenderunt ubi manebant.* Locum in superiori designat, quia iam a terrena conversatione Sabbati, ad superiora scientiae virtutisque conscenderant.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

również miejsca, bowiem jako człowiek narodził się w niżej położonej mieścinie, zaś wstąpił do Nieba z wysokiej góry.

1,11: *Ten Jezus, który odszedł od was, wstąpił do nieba.* Aniołowie ukazują się z dwóch powodów: by poprzez przypomnienie Jego powtórnego przyjścia oddalić smutek jaki opanował [uczniów] po wniebowstąpieniu oraz by wykazać, że Chrystus prawdziwie wstąpił do Nieba, ale nie tak jak Eliasz[50].

1,11: *Przyjdzie do was...* Znaczy to, że aby sądzić, przyjdzie On w tej samej materii, w postaci cielesnej w której przyszedł, by zostać osądzonym. Temu, któremu udzielił nieśmiertelności, nie odebrał Jego natury. Ten, którego Boska i wieczna chwała objawiła się pewnego dnia trzem uczniom na Górze, po dokonaniu sądu będzie widziany przez wszystkich świętych, wówczas zostanie usunięty przewrotny, by nie kontemplował on chwały Bożej.

1,12: *Powrócili więc do Jerozolimy z Góry Oliwnej.* Nasz Pan i Zbawiciel, zwyciężywszy księcia ciemności, prowadzi wiernych ku miejscu pokoju i światłości, a wstępuje na świętą Górę Namaszczenia, by złożyć obietnicę Ducha, którego namaszczenie poucza nas o wszystkim.

1,12: *Która odległa jest od Jerozolimy...* [Łukasz] wskazuje zgodnie z rzeczywistością, że Góra Oliwna znajdowała się w odległości jednej mili od miasta Jerozolimy. W szabat przecież – według Prawa – nie można było przemierzyć więcej niż tysiąc kroków. Lecz w znaczeniu alegorycznym: ten, kto będzie godny kontemplować we wnętrzu swoim chwałę Pana, który wstępuje do Ojca i zostać ubogacony obietnicą Ducha Świętego, ten właśnie wejdzie do miasta wiecznego pokoju, pokonując drogę szabatową. Według Izajasza przejdzie on z szabatu w szabat[51], ponieważ kto tutaj wystrzegał się niecnych czynów, tam dostąpi nagrody wiecznej. Kto natomiast na tym świecie, to jest w ciągu sześciu dni, zaniedbywał troskę o zbawienie, ten w czasie pokoju wiecznego zostanie wykluczony z granic świętego Jeruzalem, ponieważ zaniedbał słowa ewangelii: „Módlcie się, by ucieczka wasza nie wypadła w szabat"[52].

1,13: *Gdy przybyli...* Wskazuje on tutaj pomieszczenie na piętrze domu, gdyż porzucili oni światowy sposób życia, a wstąpili na wyżyny wiedzy i cnoty.

---

[50] Por. 2Krl 2,11.

[51] Por. Iz 66,23. Pierwszy z szabatów wymienionych u Izajasza jest powiązany w powstrzymaniem się od złych uczynków, drugi natomiast oznacza odpoczynek na końcu czasów.

[52] Mt 24,20.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

I,13. *Iacobus Alphaei, et Simon Zelotes, et Iudas Iacobi.* Putant quidam duos fuisse apostolos Iacobi vocabulo nuncupatos, Iacobum videlicet Zebedaei, et Iacobum Alphaei, tertium vero Iacobum fratrem Domini, non apostolum, sed episcopum fuisse Hierosolymorum. Quod nequaquam verum est, sed, iuxta Evangeliorum fidem, eumdem Iacobum filium Alphaei apostolum praefuisse Hierosolymis sciendum est, qui frater Domini dictus est, eo quod fuerit Mariae materterae Domini filius, cuius Iohannes evangelista meminit. *Stabant autem,* inquiens, *iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Cleophae*. Mariam hanc Cleophae a patre sive a familia cognominans. Quomodo enim frater Domini non apostolus, sed tertius Iacobus esse dicatur, cum et Paulus eum nominet apostolum: *Alium autem*, inquiens, *apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini*, et evangelista Marcus, eumdem non tertium, sed alterum appellet dicens: *Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi minoris, et Ioseph mater, et Salome*. Cum enim maior et minor non inter tres, sed inter duos soleant praebere distantiam, minor Iacobus Alphaei appellatur, ad distinctionem maioris qui erat filius Zebedaei. Lege librum beati Hieronymi adversus Helvidium. Simon autem Zelotes, ipse est qui in Evangeliis scribitur Cananaeus. Cana quippe *zelus* interpretatur. Erat enim de vico Galilaeae Cana, ubi Dominus aquas convertit in vinum, et post fratrem suum Iacobum Hierosolymorum rexit Ecclesiam, centumque et viginti annorum sub Traiano crucem ascendit. Consobrinus is secundum carnem Salvatoris fuisse declaratur, quia patrem ipsius Cleopham, fratrem fuisse Ioseph, Hegesippus contestatus est. Iudas vero Iacobi, id est, frater Iacobi, idem est qui in Evangeliis vocatur Thaddaeus, missusque est Edessam ad Abagarum regem Osroenae, ut ecclesiastica tradit historia. Sequitur:

I,14. *Hi omnes erant unanimiter perseverantes in oratione.* Unanimiter perseverant in oratione, qui adventum sancti Spiritus exspectant. *Spiritus enim sanctus*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

1,13: *Jakub, syn Alfeusza, i Szymon Gorliwy, i Juda, [brat] Jakuba.* Niektórzy sądzą, że było dwóch Apostołów o imieniu Jakub: Jakub – syn Zebedeusza oraz Jakub – syn Alfeusza, podczas gdy trzeci Jakub – brat Pański, nie był Apostołem, lecz biskupem Jerozolimy. To wcale nie jest prawdą, bo ze świadectwa ewangelii wiadomo, że ten właśnie Jakub – syn Alfeusza i Apostoł, przewodniczył Jerozolimie. Jego właśnie nazywano bratem Pańskim, ponieważ był synem Marii – siostry Matki Pana, o której Jan Ewangelista mówi: „Obok krzyża Jezusowego stały: Matka Jego i siostra Matki Jego – Maria, córka Kleofasa”[53], wymieniając owo „Kleofasa” jako wywodzące się od [imienia] Ojca, bądź rodziny. Jak więc można twierdzić, że brat Pański nie był Apostołem, lecz jakimś trzecim Jakubem, skoro również Paweł nazywa go Apostołem, gdy mówi: „Spośród zaś innych, którzy należą do grona Apostołów, widziałem jedynie Jakuba, brata Pańskiego”[54]. Zaś ewangelista Marek nazywa go nie „trzecim”, lecz „drugim” mówiąc: „Były tam również niewiasty, które przypatrywały się z daleka, między nimi Maria Magdalena, Maria, matka Jakuba Mniejszego i Józefa, i Salome”[55]. Z racji na fakt, że „większy” bądź „mniejszy” zazwyczaj wyrażają różnicę wieku pomiędzy dwoma a nie trzema, stąd „mniejszym” nazywa się Jakuba – syna Alfeusza, by odróżnić go od „większego”, który był synem Zebedeusza. Przeczytaj o tym w dziele Hieronima „Przeciw Helwidiuszowi”[56]. Jeśli zaś chodzi o Szymona Gorliwego[57], to jest on tym, który w ewangeliach jest nazywany kananejczykiem; Kana bowiem oznacza gorliwość. Pochodził on właśnie z wioski nazywanej Kana Galilejska, w której Pan przemienił wodę w wino. Potem jego brat władał Kościołem Jerozolimskim i w wieku stu dwudziestu lat został skazany za Trajana. Mówiono, że według ciała był kuzynem Pana, ponieważ Hegezyp stwierdził, że ojciec jego – Kleofas był kuzynem Józefa. Juda od Jakuba, to jest brat Jakuba jest tym samym, który w ewangeliach nazywany jest Tadeuszem. Jak przekazuje historia Kościoła, został on posłany do Edessy, do Abgara, króla Osroene.

1,14: *Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie.* Trwają oni jednomyślnie na modlitwie ponieważ oczekują przyjścia Ducha Świętego, gdyż „Duch Święty ujdzie

[53] J 19,25.
[54] Ga 1,19.
[55] Mk 15,40.
[56] Traktat ten powstał w ogniu dyskusji, którą Hieronim toczył z adwersarzami na temat ascezy i pobożności, czystości i dziewictwa. W *Przeciw Helwidiuszowi. O wiecznym dziewictwie błogosławionej Maryi* Hieronim broni tezy, że Józef i Maryja ani przed narodzeniem Jezusa, ani po jego narodzeniu nie mieli innego potomstwa.
[57] O ile tradycja wcześniejsza kojarzy Szymona z Kaną Galilejską, o tyle sama etymologia tego toponimu jest wątpliwa. Zresztą nie jest to jedyne miejsce, w którym Beda wykazuje się swoistą kreatywnością co do nazwy. Jeśli chodzi o starożytne dokumenty odnoszące się do Kany Galilejskiej zob. D. Baldi, *Enchiridion locorum sanctorum. Documenta S. Evangelii loca respicientia*, FPP, Jerusalem 1982, s. 203-213.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

disciplinae effugiet fictum. Et ideo quicunque eius promissa cupierit accipere dona, perseveranter debet instare precibus fraterna charitate conditis.

I,15. *Erat autem turba hominum simul, centum fere viginti.* Hi centum viginti ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui propter utriusque legis perfectionem in Psalterio mystice continetur, et in quo Vas electionis apud Petrum Hierosolymis commoratur. Oportebat enim ut sacramentum quod legislator in annis exhibuit, hoc novae gratiae praedicatores suo numero designarent.

I,16. *Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam praedixit Spiritus sanctus,* etc. In undenario numero Petrus apostolus remanere metuit. *Omne enim peccatum undenarium est, quia dum perverse agit, praecepta Decalogi transit*. Unde quia nulla nostra iustitia per se innocens est, tabernaculum quod Arcam Domini continebat intus undecim velis cilicinis desuper obvelabatur. Numerumque apostolorum duodenarium redintegrat, ut per duas septenarii partes – ter enim quaterni decus dipondium – gratiam quam verbo praedicabant, et cum numero servarent, et qui mundo quadriformi fidem sanctae Trinitatis praedicaturi erant, Domino dicente: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, iam operis perfectionem numeri quoque sacramento firmarent. Iuxta altiorem autem intellectum, damnum Ecclesiae quod in falsis fratribus patitur, hactenus ex parte maxima perdurat incorrectum. At cum in fine mundi populus Iudaeorum qui Dominum crucifixit reconciliandus Ecclesiae creditur, velut quinquagesimo die propinquante, apostolorum est summa restaurata.

I,18. *Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis.* Qui Dominum vitae vendidit, terra viventium amissa, agrum sanguinis et mortis aeternae, sceleris et nominis sui memoriam possidet. Alioquin non ipse Iudas *emptum pretio sanguinis agrum figuli possidere meruit, qui, relatis triginta argenteis, traditionis crimen*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

przed obłudną karnością”[58], stąd każdy, kto pragnie otrzymać obiecane dary, ten powinien trwać wytrwale na modlitwie, która ma oparcie w miłości braterskiej.

1,15: *A zebrało się tam około stu dwudziestu osób.* Te sto dwadzieścia osób, poczynając od pierwszego, a skończywszy na piętnastym, zbierają się stopniowo i odpowiadają liczbie piętnastu stopni[59], które dla wypełnienia obydwu Praw zawarte są mistycznie w Psałterzu i oznaczają też okres w jakim „Naczynie wybrane” zatrzymuje się w domu Piotra, w Jerozolimie. Potrzeba było bowiem, by tajemnica, którą Prawodawca wyraził poprzez lata, wyrażali również głosiciele nowej łaski przez określenie swojej liczebności.

1,16: *Bracia, musiało wypełnić się słowo Pisma, które Duch Święty zapowiedział.* Apostoł Piotr obawiał się pozostawienia liczby jedenastu, bowiem każdy grzech, wynosząc się butnie, przekracza przykazania Dekalogu i staje się jedenastym[60]. Zresztą, z racji na to, że nasza sprawiedliwość sama z siebie nie trąci niewinnością, przybytek, w którym przebywała Arka Pana, odgrodzony był wewnątrz jedenastoma zasłonami z koziej skóry. [Piotr] uzupełnia więc liczbę dwunastu Apostołów, aby w podwójnej „szóstce” zachowana została na wieczność, wyrażająca się poprzez liczbę łaska, którą głosili oni słowem. W taki oto sposób, ci którzy mieli głosić światu wiarę w Trójcę Świętą zgodnie z tym, co mówi Pan: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego”[61], mogli poprzez tajemnicę liczby potwierdzić doskonałość dzieła. Zaś według głębszej interpretacji [rzec można], że szkoda, jaką z powodu fałszywych braci Kościół do dziś ponosi, w większej części trwa nienaprawiona. Skoro jednak wierzymy, że przy końcu świata lud żydowski, który ukrzyżował Pana, pojedna się z Kościołem, toteż wraz z nadejściem Dnia Pięćdziesiątnicy zostaje uzupełniona liczba Apostołów.

1,18: *Człowiek ten nabył ziemię za pieniądze niegodziwie zdobyte.* Ten, który sprzedał Pana, utraciwszy ziemię żyjących, wszedł w posiadanie „pola krwi” i śmierci wiecznej na pamiątkę swego występku oraz imienia. Skądinąd Judasz nie mógł wejść w posiadanie pola garncarza[62], zakupionego za cenę krwi, bo oddawszy

[58] Mdr 1,5.

[59] Rozumowanie Bedy w tym przypadku trąci gematrią. Dodając następujące po sobie liczby od 1 do 15, dochodzi do wyniku 120. W ten sposób stwierdza, że 120 odpowiada liczbie piętnastu stopni w świątyni jerozolimskiej. Tym z kolei odpowiadają i są dedykowane tzw. psalmy stopni (gradualne) w Psałterzu ST (Ps 119-134). Oto jak liczba 15 w mniemaniu Bedy staje się reprezentatywna dla ST, ale w konsekwencji również dla treści NT, bo jak zauważa – „naczynie wybrane”, czyli św. Paweł zatrzymuje się u św. Piotra w Jerozolimie właśnie piętnaście dni.

[60] Por. Grzegorz Wielki, *Moralia in Job* 32,15,26.

[61] Mt 28,19.

[62] Por. Grzegorz Wielki, *Moralia in Job* 9,36,58.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

criminosiore in se protinus morte mulctavit. Sed, more sacri eloquii, *possedit* dictum est possidere fecit. Sicut beatus Job ait: *Et abominabuntur me vestimenta mea,* id est, abominabilem me membra corruptibilia reddent.

I,18. *Et suspensus crepuit medius.* Dignam sibi poenam traditor amens invenit, ut videlicet guttur quo vox proditionis exierat laquei nodus necaret. Dignum etiam locum interitus quaesivit, ut qui hominum angelorumque Dominum morti tradiderat coelo terraeque perosus, quasi aeris tantummodo spiritibus sociandus, iuxta exemplum Achitophel et Absalon qui regem David persecuti sunt, aeris medio periret. Cui utique satis digno exitu mors ipsa successit, ut viscera quae dolum proditionis conceperant rupta caderent, et vacuas evolverentur in auras. Cuius simillima poenae mors Arium haeresiarcham damnasse refertur, ut quia ille humanitatem Christi, iste divinitatem exstinguere moliebatur, ambo sicut sensu inanes vixerant, sic quoque ventre vacui perirent.

I,20. *Fiat habitatio eius deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatum eius accipiat alter.* Plani quidem sunt isti versiculi, et palam beato Petro interpretante expositi, quia et Iudas meritam praevaricationis suae poenam excepit, abiensque in locum suum, gehennam videlicet infernalem, communem humanae conversationis habitationem immatura et impia morte deseruit, et nihilominus, accipiente sancto Matthia locum ministerii illius et apostolatus, sacratissima perfectionis apostolicae summa restaurata est. Sed notandum quod nequaquam iuxta Vulgatam Editionem de uno centesimo octavo psalmo totum testimonium est sumptum, verum extrema pars tantum, prior vero de sexagesimo octavo, in quo dictum est de Iudaeis: *Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet*. Dum enim vellet beatus Petrus et Iudae abjectionem et electionem Matthiae testimoniis astruere propheticis, junxit testimonium quod episcopatu Matthiae specialiter, et illud quod de Iudaeorum, in quorum numero etiam Iudas erat, abjectione generaliter positum erat. Quod nescio a quo primum imperito emendatore centesimo octavo

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

trzydzieści srebrników zdrady, pokarał się śmiercią bardziej występną na swe potępienie. Jednak „posiadł" w języku Pisma można rozumieć jako „został zawładnięty". Mówi bowiem Hiob: „Nawet mój płaszcz mną się brzydzi"[63], co znaczy: „Moje podległe zepsuciu członki uczynią mnie godnym obrzydzenia".

1,18: *A powiesiwszy się, pękł na pół.* Niecny zdrajca wynalazł sobie sprawiedliwą karę, gdyż gardło, z którego wyszedł głos zdrady zostało uśmiercone przez zaciśniętą pętlę. Wyszukał on sobie również właściwe miejsce śmierci, by umrzeć zawieszony pomiędzy ziemią i niebem. Z nienawiści względem nieba i ziemi sam wydał na śmierć Pana ludzi i aniołów, a zawisł jakby miał dołączyć do duchów przestworzy za przykładem Achitofela i Absaloma, którzy prześladowali króla Dawida[64]. Skoro więc zasłużył na śmierć, podległ jej, a wnętrzności jego, które poczęły grzech zdrady, pękły i wypłynęły na zewnątrz. Powiadają, że śmiercią bardzo podobną do niego miał zostać ukarany heretyk Ariusz[65]. Ponieważ ten czynił wszystko, by zanegować człowieczeństwo Chrystusa, a tamten Jego bóstwo, stąd też obydwaj jak żyli niespełna rozumu, tak i skończyli – pozbawieni wnętrzności.

1,20: *Niech opustoszeje dom jego i niech nikt w nim nie mieszka! A urząd jego niech inny obejmie.* Wymowa tej perykopy jest jasna i jest wytłumaczona dokładnie poprzez interpretację świętego Piotra: Judasz otrzymał sprawiedliwą zapłatę za swoją zdradę, a schroniwszy się w sobie znanym miejscu, tj. w otchłani Gehenny, opuścił powszechne miejsce ludzkiego bytowania przez przedwczesną i niecną śmierć. Kiedy zaś święty Maciej zajął jego miejsce na urzędzie i w apostolacie, wówczas uzupełniona została doskonała liczba Apostołów. Należy jednak wspomnieć, że świadectwo to według wydania Wulgaty nie zostało w pełni zaczerpnięte z Psalmu 108. Z niego [pochodzi] tylko jego zakończenie, z kolei początek, w którym jest mowa o Żydach [wzięty jest] z Psalmu 68: „Niech ich mieszkanie stanie się pustkowiem, a w ich namiotach niech braknie mieszkańców"[66]. Z racji na to, że Piotr chciał potwierdzić zaparcie się Judasza i wybór Macieja świadectwami proroków, złączył razem świadectwo, które najlepiej odpowiadało urzędowi Macieja z tym dotyczącym zaparcia się Żydów, w gronie których znajdował się także Judasz. Nie mogę pojąć, który

[63] Hi 9,31.
[64] 2Sm 17,23; 18,9.
[65] Odrażający obraz nagłej śmierci herezjarchy Ariusza kreśli w *Historii Kościelnej* Euzebiusz (10,14). Sam Ariusz (256-336) negował równość trzech Osób Trójcy Świętej i głosił m.in., że: 1) Syn Boży stoi poniżej Ojca; 2) Syn Boży został przez Ojca stworzony *ex nihilo* (potem pogląd ten został nieco złagodzony); 3) Jezus Chrystus urodził się jako człowiek i dopiero jego walory moralne i religijne spowodowały, że Bóg uznał za słuszne dokonanie „adopcji" Jezusa, a więc Jezus Chrystus tylko w tym sensie miałby być „synem" Bożym. Por. H. Pietras, *Sobór Nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny*, (Myśl Teologiczna), WAM, Kraków 2013, s. 11-37.
[66] Ps 69(68),26.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

psalmo additum est. Qui cum videret hos versiculos pariter a beato Petro positos, suum Psalterium pariter non habuisse, putare coepit falsatum se habere Codicem, et quod non habuerat, superadiicere praesumpsit. Eodem modo tertio decimo psalmo de Epistola Pauli ad Romanos, octo versus quos ipse de universis psalmis et Isaia propheta contexerat adiecti sunt. Quorum primus est: *Sepulcrum patens est guttur eorum*. Ultimus: *Non est timor Dei ante oculos eorum*. Haec enim quae dixi, non solum Hebraica veritas, et emendatior septuaginta Interpretum Editio, verum aperta quoque ratio comprobat, quod in eodem centesimo octavo psalmo, exceptis his versiculis, triginta sint maledictiones in Iudam Scariotem illatae, iuxta numerum argenteorum quibus Dominum vendere non timuit. Quarum prima haec est: *Constitue super eum peccatorem*. Extrema vero haec: *Et operiantur sicut diploide confusione sua*.

I,23. *Ioseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, et Matthiam*. Barsabas *filius quietis,* Matthias *Dei parvus* interpretatur. De quo Arator:

O quantum distant humana supernis Iudiciis?

Parvi merito transcenditur ille
Laude hominum qui iustus erat.

I,26. *Et dederunt sortes eis,* etc. Non hoc exemplo, vel quod Jonas propheta sorte deprehensus sit, indifferenter sortibus est credendum, «cum privilegia singulorum,» ut Hieronymus ait, «communem legem facere omnino non possint.» Nam ibi et gentiles viri, tempestate coacti, auctorem periculi sorte quaerebant, et hic Matthias sorte eligitur, ne apostoli electio a mandato discrepare legis veteris videretur, ubi summus sacerdos sorte quaeri jubebatur, sicut de Zacharia dicitur: *Secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret*. Qui idcirco, ut reor, tunc sorte legebatur, ut typo figuraretur, verum semper quaerendum fuisse

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

z niedoświadczonych kopistów dołączył ten urywek Psalmu 68 do Psalmu 108[67]? Najprawdopodobniej, widząc, iż jego egzemplarz psałterza nie zawiera wersetu, którym święty Piotr poprzedził inny, stwierdził, że jego tekst jest wybrakowany i uznał za stosowne dopisać do psalmu [słowa], których nigdy w nim nie było. Podobnie do Psalmu 13 dodanych zostało osiem wersetów Listu do Rzymian św. Pawła, który umieścił razem [słowa] z różnych psalmów oraz te z proroka Izajasza. Pierwsze to: „Ich gardło jest grobem otwartym", ostatnie zaś: „Bojaźni Boga nie ma przed ich oczyma"[68]. To, o czym powiedziałem jest potwierdzone nie tylko przez tekst hebrajski[69] i wydanie poprawione przez siedemdziesięciu tłumaczy (LXX), ale wynika z analizy tekstu, ponieważ z wersetów tych wydobyć można trzydzieści przekleństw rzuconych przeciw Judaszowi Iskariocie, czyli dokładnie tyle, ile wynosiła suma srebrników, której nie poskąpił, by wydać Pana. Oto pierwsze z nich: „Pobudź przeciwko niemu grzesznika" oraz ostatnie: „Niech się wstydem okryją jak płaszczem"[70].

1,23: *Józefa, zwanego Barsabą, z przydomkiem Justus, i Macieja*. Barsaba oznacza syna spokoju, z kolei Maciej – Bożego młodzieńca. Arator mówi o tym wydarzeniu: O jak różnią się wyroki ludzkie od Bożych! Zasługi młodzieńca wyprzedzają zasługi tego, którego pochwała ludzka uczyniła sprawiedliwym.

1,26: *I rzucili losy.* Ani w tym przypadku, ani w tym proroka Jonasza, który został wyznaczony losem, nie powinno się bezkrytycznie dawać wiary rzucaniu losów, bo jak mówi Hieronim – „pojedyncze przypadki nie powinny zgoła wpływać na stanowienie prawa ogólnego"[71]. W przypadku Jonasza poganie przynagleni przez nawałnicę próbowali przez rzucanie losów wskazać osobę winną niebezpieczeństwa, zaś w naszym przypadku poprzez losowanie został wybrany Maciej. Stało się tak, by nie było wątpliwości, że wybór Apostoła mógł odbiegać od zasad dawnego Prawa, które zalecało, aby w ten sposób wybierać najwyższego kapłana, jak jest to powiedziane o Zachariaszu: „Zgodnie ze zwyczajem kapłańskim, jemu przypadł los, żeby wejść do przybytku Pańskiego i złożyć ofiarę kadzenia"[72]. Uważam, że miał on zostać wybrany przez losowanie, by był obrazem typu prawdziwego

[67] W rzeczywistości św. Łukasz, oddając w Dz 1,20 mowę Piotra wygłoszoną do braci tuż po wniebowstąpieniu Chrystusa, przywołuje zintegrowany tekst fragmentów dwóch psalmów: 69(68),26 oraz 109(108),8.

[68] Ps 5,10; 36(35),2.

[69] Beda odwołał się tutaj do tzw. *Hebraica veritas* – pojęcia często i z upodobaniem używanego przez św. Hieronima.

[70] Ps 109(108),6.29.

[71] *In Ionam* 1,7. Na temat poglądów pisarzy wczesnochrześcijańskich na praktykę rzucania losów por. R. Wiśniewski, „I los padł na Macieja... Kilka uwag o późnoantycznym stosunku do losów i pewnym epizodzie z początków Kościoła", *U schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze* 10 (2011), s. 229-235.

[72] Łk 1,9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

sacerdotem, donec veniret cui repositum erat, qui non in hostiarum cruore, *sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta aeterna redemptione inventa*. Cuius hostia tempore Paschae immolata, sed die Pentecostes Spiritu sancto in igne apparente, vere consumpta est. Veteris enim erat consuetudinis acceptas Deo victimas coelestis igne consumi. Donec ergo veritas compleretur, figuram licuit exerceri. Inde est quod Matthias, qui ante Pentecosten ordinatur, sorte quaeritur; septem vero diaconi postea nequaquam sortis agitatione, sed discipulorum tantum electione, apostolorum vero oratione et manus impositione, sunt ordinati. Quod si qui necessitate aliqua compulsi Deum putant sortibus exemplo apostolorum esse consulendum, videant hoc ipsos apostolos non nisi collecto fratrum coetu et precibus ad Deum fusis egisse.

CAPUT II

II,1. *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco.* Hoc est in coenaculo, quod superius ascendisse narrantur. Quicunque enim Spiritu sancto adimpleri desiderant, carnis domicilium necesse est mentis contemplatione transcendant. Sicut autem quadraginta dies, quibus Dominus post resurrectionem suam cum discipulis conversatus est, conresurgentem Christo peregrinationis hujus designant Ecclesiam, ita dies quinquagesimus, quo Spiritus sanctus accipitur, perfectionem quietis beatae, qua labor Ecclesiae temporalis denario remunerabitur aeterno, congruenter exprimit. Nam et ipse numerus quadragenarius aequalibus suis partibus computatus addit amplius ipsum denarium, et facit quinquaginta. Quadragenarii quippe numeri dimidium est viginti, quarta pars decem, quinta octo, octava quinque, decima quatuor, vigesima duo, quadragesima unum. Viginti autem, et decem, et octo, quinque, et quatuor, et duo, et unum, quinquaginta faciunt. Cuius computi facillime patet figura,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

kapłana, którego należy wciąż wypatrywać aż do przyjścia Tego, dla którego [kapłaństwo] zostało zachowane[73]. On to nie przez krew ofiar, „lecz przez własną krew wszedł raz na zawsze do Miejsca Świętego, zdobywszy wieczne odkupienie"[74]. Ofiara została zabita podczas Paschy, a dopełniła się w Dzień Pięćdziesiątnicy, gdy Duch Święty ukazał się w językach ognia. Według dawnego wierzenia, ofiary, które podobały się Bogu, pochłaniane były przez ogień zstępujący z nieba. Dopóki więc nie dopełniła się prawda, można było złożyć ofiarę jedynie symbolicznie[75].

Dlatego też Maciej, którego ustanowiono jeszcze przed Pięćdziesiątnicą, został wyznaczony w drodze losowania, zaś siedmiu diakonów wybrano później już nie przez rozdanie losów, lecz zostali oni wybrani spośród wielu uczniów i ustanowieni przez modlitwę i nałożenie rąk Apostołów. Jeśli ktoś, przynaglany okolicznością, twierdzi, że za przykładem Apostołów powinno się zasięgać rady Boga poprzez rzucanie losów, niech pamięta, że ci sami Apostołowie uczynili to zgromadziwszy wspólnotę braci i wznosząc modlitwy do Boga.

ROZDZIAŁ II

2,1: *Kiedy nadszedł dzień Pięćdziesiątnicy, znajdowali się wszyscy razem na tym samym miejscu.* – To znaczy: w Wieczerniku, do którego wstąpili – jak zauważyliśmy wcześniej. Kto bowiem pragnie zostać napełniony Duchem Świętym, powinien poprzez kontemplację wznieść się ponad ograniczoność ciała. Podobnie jak czterdzieści dni, w ciągu których Pan przebywał z uczniami po zmartwychwstaniu oznaczają ziemskie pielgrzymowanie naszego Kościoła, który powstaje z martwych razem z Chrystusem, tak też pięćdziesiąty dzień, w którym otrzymuje się Ducha Świętego wyraża odpowiednio doskonałość życia wiecznego. W nim to trud poniesiony przez Kościół w doczesności, zostanie zadośćuczyniony nagrodą wieczną. W rzeczywistości liczba czterdzieści, którą można podzielić na równe części, po dodaniu dziesięciu staje się pięćdziesiątką. Połowę czterdziestu stanowi liczba dwadzieścia, czwartą zaś część – dziesięć. Ósmą częścią jest pięć, dziesiątą – cztery, dwudziestą częścią – dwa, czterdziestą – całość; zaś dwadzieścia i dziesięć i osiem i pięć i cztery i dwa i jeden dają pięćdziesiąt. Dla tego, kto pojmuje ten wynik, jasnym staje się symbol

[73] Por. Rdz 49,10. Beda czyni tutaj odniesienie do osoby Jezusa.

[74] Hbr 9,12.

[75] Beda wykazuje, że obrzędy i wydarzenia przedstawione w ST powinny być traktowane jako antycypacja „wydarzenia Jezusa Chrystusa". Mieści się to w ogólnej zasadzie typologii, której zadaniem jest wykazanie jedności i spójności Pisma oraz wyższości Nowego Przymierza nad Starym, będącym tylko jego zarysem i zapowiedzią. W tym konkretnym miejscu ogień, który trawił składane Bogu ofiary w ST był zapowiedzią ognia Ducha Świętego, który w czasach spełnienia obietnic zawładnął uczniami Jezusa podczas Pięćdziesiątnicy.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

quoniam praesens conflictus gaudium nobis jubilaei, quasi latenter generat sempiternum, Apostolo dicente: *Quod enim in praesenti momentaneum est et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*. Vera est autem nostra beatitudo corporis et animae, nos immortalitate gloriantes summae et beatae Trinitatis aeterna visione satiari. Nam corporis quatuor notissimis qualitatibus consistimus. In interiore autem homine, ex toto corde, tota anima, tota mente, Deum diligere jubemur. Et hoc est perfectum vitae denarium, divinae nos gloriae praesenti visione laetari. Verum notandum iuxta historiam quod apud antiquos, dies Pentecostes, id est, quinquagesimae, quo lex data erat, ab occisione agni computabatur. Hic autem non a Domini passione, sed, sicut beatus Augustinus exponit, ab eius resurrectione dies quinquagesimus, quo Spiritus sanctus missus est, computatur, qui, redeunte signi veteris exemplo, ipse ibi manifestissime diem dominicum suo consecravit adventu. Quo etiam temporis articulo, verum Pascha die Dominico monstravit esse celebrandum. Nam sicut hic, sic et illic in ignis visione Deus apparuit, dicente Exodo: *Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne*.

II,2. *Et factus est repente de coelo sonus tanquam advenientis Spiritus vehementis,* etc. *Per ignem quidem Dominus,* ut beatus papa Gregorius exponit, *apparuit, sed per semetipsum locutionem interius fecit. Et neque ignis Deus, neque ille sonitus fuit, sed per hoc quod exterius exhibuit, expressit hoc quod interius gessit.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

z niego wynikający, bowiem doczesne napięcie prowadzi nas niespodziewanie ku wiecznej radości niebios[76], bo jak mówi Apostoł: „Niewielkie utrapienia naszego obecnego czasu gotują bezmiar chwały przyszłego wieku”[77]. Prawdziwego szczęścia ciała i duszy zaznaje się w chwale nieśmiertelności, sycąc się wiecznie oglądaniem Świętej Trójcy. Ciało nasze w rzeczywistości ukształtowane jest z czterech materii, podczas gdy duchowo wymaga się miłowania Boga całym sercem, całą duszą, całym umysłem. Doskonałą nagrodą za takie życie jest już tutaj radość z oglądania chwały Bożej. Należy odnotować, że w sensie dosłownym dawniej Dzień Pięćdziesiątnicy, to jest pięćdziesiąty dzień, w którym zostało nadane Prawo, odliczano od czasu zabicia baranka paschalnego. U nas natomiast Dzień Pięćdziesiąty, dzień Zesłania Ducha Świętego nie jest liczony od Męki Pana, lecz – jak powiada Augustyn[78] – od dnia Jego Zmartwychwstania. On to bowiem, odnosząc się do znaczenia dawnego symbolu, swoim przyjściem uświęcił dzień Pański i poprzez ten czas wykazał, że prawdziwą paschę należy obchodzić w niedzielę, bo zarówno teraz, jak i wówczas Bóg objawia się pośród ognia, jak dowodzi Księga Wyjścia: „Góra Synaj była cała spowita dymem, gdyż Pan zstąpił na nią w ogniu”[79].

2,2: *Nagle zstąpił z nieba szum, jakby uderzenie gwałtownego wiatru.* „Pan ukazał się za pomocą ognia” – jak objaśnia papież Grzegorz[80] – „On sam zaś przemawiał wewnętrznie. Nie przez ogień, ani też głos potężny, lecz poprzez zewnętrzne ukazanie

[76] W swoich skomplikowanych wywodach dotyczących symboliki liczb Beda zdaje się nawiązywać do tych uskutecznionych przez św. Augustyna: „W ciele wyraźnie występują cztery elementy, z których składa się ono. Z tego też powodu liczba ta nasuwa nam myśl o przemijaniu czasu, czyli o poczwórnym powrocie, żebyśmy prowadzili życie oderwane od przyjemności doczesnych w czystości i powściągliwości, nakazując nam czterdziestodniowy post”. Augustyn, *De doctrina christiana* 2,16,25.

[77] 2Kor 4,17.

[78] Por. Augustyn, *List* 55,2.

[79] Por. Wj 19,18. Kontekst tego wydarzenia zbawczego to żydowskie święto Szawuot (hebr. שָׁבוּעוֹת) – Święto Tygodni, zwane też Świętem Żniw (zob. Wj 23,16), Pięćdziesiątnicą lub Zielonymi Świątkami, obchodzone 6 dnia miesiąca Siwan. Upamiętnia ono nadanie Tory Mojżeszowi na Górze Synaj i wypada siedem tygodni po Święcie Paschy (stąd zwane jest Pięćdziesiątnicą). Jest to do dzisiaj święto nadania Tory, lecz również święto Przymierza oraz święto odnowienia Przymierza (2Krn 15,10-15) Stąd też w języku hebrajskim sprawdza się gra słów: *szawuot* (tygodnie) – *szewuot* (przyrzeczenia). Istotnym dla interpretacji samego zdarzenia jest też odniesienie się do zapowiedzi związanych z ustanowieniem „nowego Przymierza” i związanym z tym umieszczeniem w sercach Izraelitów Prawa, co zapowiada Jeremiasz (31,31) oraz Ezechiel (36,26-27): „Dam wam serca nowe i ducha nowego tchnę do waszego wnętrza, zabiorę wam serca kamienne, a dam wam serca z ciała. Ducha mojego chcę tchnąć w was”. W myśli judaizmu niebo zawarło się z chwilą śmierci ostatnich proroków: Aggeusza, Zachariasza oraz Malachiasza, a Duch Pański nie zstąpił od tamtego czasu na żadnego z ludzi. W związku z powyższymi odniesieniami Pięćdziesiątnica staje się świętem o silnym napięciu eschatologicznym: podczas gdy ochodzono pamiątkę wydarzeń na Synaju, wzywano również i oczekiwano ponownego otwarcia niebios i urzeczywistnienia się Nowego Przymierza.

[80] Por. Grzegorz Wielki, *Moralia in Job* 28,1,2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Qui enim discipulos et zelo succensos, et verbo eruditos intus reddidit, foris linguas igneas ostendit. In significatione igitur admota sunt elementa, ut ignem et sonitum sentirent corpora, igni vero invisibili et voce sine sonitu docerentur corda.

II,3. *Et apparuerunt illis dispertitae linguae tanquam ignis.* Spiritus enim sanctus in igne et linguis apparuit, quia omnes quos impleverit ardentes pariter et loquentes facit. Ardentes utique ex se, et loquentes de se. Simul et indicans, quia sancta Ecclesia per mundi terminos dilatata, omnium gentium erat voce locutura.

II,3. *Seditque super singulos eorum.* Quod sedisse dicitur, regiae est potestatis indicium. Vel certe quia requies eius indicatur in sanctis.

II,4. *Et coeperunt loqui variis linguis.* Unitatem linguarum quam superbia Babylonis disperserat, humilitas Ecclesiae recolligit. Spiritaliter autem varietas linguarum dona variarum significat gratiarum. Verum non incongrue Spiritus sanctus intelligitur ideo primum linguarum donum dedisse hominibus, quibus humana sapientia forinsecus et discitur, et docetur, ut ostenderet quam facile possit sapientes facere per sapientiam Dei quae eis interna est.

II,5. *Erant autem in Hierusalem habitantes Iudaei, viri religiosi, ex omni natione quae sub coelo est.* Conveniens puto perquirere quinam isti sunt, et ex qua captivitate Iudaei. Quoniam quidem illa quae in Aegypto fuerat vel in Babylonia, absoluta iam fuerat. Romanis autem nondum venerant Iudaei in captivitatem, licet iam et ipsa immineret ultrix commissi de Salvatore piaculi. Superest ergo ut illa intelligatur captivitas quae sub Antiocho facta est, quae utique non multis ante temporibus acciderat.

II,6. *Quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.Quaeritur in hoc loco quomodo unusquisque audiebat lingua sua loquentes eos magnalia Dei: utrum ii qui loquebantur diversis sermonibus uniuscuiusque linguae hoc quod dicebatur proferebant, id est, ut unusquisque eorum nunc hac, nunc alia lingua loquens,*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

się Bóg wyraził to wszystko, co czynił we wnętrzu. Ten, który wewnętrznie wzniecił zapał uczniów i ich pouczył, sprawił, że na zewnątrz ukazały się języki ognia. Tak oto użyto niektórych elementów w znaczeniu symbolicznym, bo ciała postrzegały ogień i głos, zaś serca zostały pouczone niewidzialnym ogniem i bezdźwięcznym głosem".

2,3: *Ukazały się im też języki jakby z ognia, które się rozdzieliły.* Duch Święty ukazał się w językach ognia, ponieważ On sprawia, że wszyscy ci, których przenika i zapala gorliwością oraz wymową równą tym, którzy pałali gorliwością i mówili o Nim. Jednocześnie wskazuje, że Kościół święty, sięgając krańców świata, miał przemawiać głosem wszystkich ludów.

2,3: *I na każdym z nich spoczął jeden.* Powiedzenie „spoczął" jest oznaką władzy królewskiej, bądź ma oznaczać Jego [Ducha Świętego] zamieszkanie w świętych.

2,4: *I zaczęli mówić obcymi językami.* Wspólnota języków, rozproszona na skutek pychy Babelu, zostaje przywrócona dzięki jedności Kościoła[81]. Z kolei różnorodność języków w sensie duchowym oznacza różnorodność darów łaski. Ponadto dostrzegamy, że dar języków był pierwszym darem, jakiego Duch Święty zechciał udzielić ludziom, którzy na forum zewnętrznym sami poznają i uczą mądrości ludzkiej, by ukazać z jaką łatwością można uczynić mądrymi dzięki mądrości Bożej, która jest w ich wnętrzu.

2,5: *Przebywali wtedy w Jerozolimie pobożni Żydzi ze wszystkich narodów pod niebem.* Uważam za słuszne zbadanie, kim byli owi Żydzi i z jakiej niewoli zdołali się wydostać, bowiem zarówno ta egipska, jak i babilońska już dobiegły końca. Z drugiej zaś strony nie padli oni jeszcze łupem Rzymian, choć ta niewola ciążyła jako odpłata za zbrodnię popełnioną na Zbawicielu. Nie pozostaje więc nic innego, tylko wskazanie na niewolę, która miała miejsce niewiele lat wcześniej, za panowania Antiocha[82].

2,6: *Każdy słyszał, jak [tamci] przemawiali w jego własnym języku.* Można tu zapytać o to, w jaki sposób każdy mógł słyszeć we własnym języku głoszących wielkie dzieła Boga? Czy ci, którzy przemawiali, mogli wyrażać to, co mówili w poszczególnych mowach w języku każdego [ze zgromadzonych], to znaczy jakby każdy z nich [Apostołów] miał przemawiać w jednym języku, to w drugim i tak

[81] Por. Rdz 11,1-9.

[82] W tradycji judaizmu już wydarzenie na Synaju mogło się kojarzyć z anty-Babelem, bowiem jak pisze Filon Aleksandryjski: „najbardziej godnym podziwu u stóp Synaju jest jednogłośny koncert, podczas którego lud wspólnie proklamuje: 'Wszystko, co Bóg powiedział, uczynimy'" (Filon Aleksandryjski, *De confusione linguarum* 58). W wieczerniku, jak zaznacza Beda, staje się to jeszcze bardziej ewidentne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

sic per omnes curreret, an in eo potius erat mirabile, quod sermo eorum qui loquebantur qualibet lingua fuisset pronuntiatus unicuique audienti, secundum suam linguam intelligebatur, ut verbi gratia unoquocunque apostolo in Ecclesia docente – necesse enim erat tacentibus reliquis unum loqui, et sermonem unum ad auditum omnium pervenire – ipse sermo hanc in se vim haberet, ut cum diversarum gentium auditores essent, unusquisque secundum linguam suam illius ipsius unius sermonis qui ab apostolo fuerat pronuntiatus susciperet auditum, et caperet intellectum. Nisi forte secundum hoc magis videbatur audientium esse miraculum quam loquentium.

II,9. *Et qui habitabant Mesopotamiam, et Iudaeam, et Cappadociam.* Iudaeam hoc loco non totam gentem, sed partem illius, hoc est tribum Iuda et Beniamin significat, ad distinctionem videlicet Samariae, Galileae, Decapoleos, et aliarum in eadem provincia regionum. Quae licet omnes una lingua loquerentur Hebraea, domesticam tamen singulae dicendi speciem habuere distinctam. Unde et Petrus in Domini passione quod Galilaeus sit loquela sua proditur.

II,11. *Iudaei quoque et proselyti.* Proselytos, id est, advenas nuncupabant eos, qui, de gentibus originem ducentes, circumcisionem et Iudaismum eligere malebant, sicut Achior in libro Judith fecisse narratur. Non solum ergo, inquiunt, qui natura sunt Iudaei ex diverso orbe convenerant, verum et ii qui, de praeputio nati, eorum adhaesere ritui.

II,13. *Alii autem irridentes dicebant: Quia musto pleni sunt isti.* Irridentes licet, mystice tamen vera testantur. Qui non vino veteri, quod in nuptiis Ecclesiae defecit, sed musto sunt gratiae spiritalis impleti. Iam enim vinum novum in utres novos venerat, cum apostoli non in velustate litterae, sed in novitate Spiritus Dei magnalia resonarent.

II,15. *Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia.* Spiritus sanctus, gloriam individuae Trinitatis modo praedicaturus, tertia hora convenienter descendit. Et quia supra dicitur: *Erant in oratione perseverantes,* recte Spiritum sanctum orationis hora percipiunt, ut ostendatur legentibus quia Spiritus sancti gratia non facile percipitur, nisi mens a carnalibus supernorum intentione elevetur.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

dotarł do wszystkich? Albo też nadzwyczajność polegała na tym, że słowa mówców, niezależnie od tego w jakim języku zostały wypowiedziane, były rozumiane przez każdego ze słuchaczy jakby zostały wyrażone w ich własnym języku. W taki to sposób, podczas gdy na zgromadzeniu przemawiał któryś z Apostołów – wszak było przyjęte, że mówił tylko jeden, inni zaś milczeli; wszyscy też słuchali jednego przemówienia – słowa miały w sobie taką moc, iż pomimo tego, że słuchacze wywodzili się z różnych narodów, to każdy z nich słyszał i rozumiał w swoim języku słowa, które były wypowiadane przez tego właśnie Apostoła. Chociaż w ten sposób cud wydawał się polegać bardziej na słyszeniu, niż na przemawianiu[83].

2,9: *Mieszkańcy Mezopotamii, Judei oraz Kapadocji*. W tym miejscu Judea nie oznacza całego ludu, lecz jedynie pewną część, to jest pokolenie Judy i Beniamina, by odróżnić je od Samarii, Galilei, Dekapolu oraz innych regionów samej prowincji, bo chociaż we wszystkich nich mówiono po hebrajsku, to w każdej z nich używano własnego sposobu wymowy. Również po wymowie Piotr zostaje rozpoznany jako galilejczyk podczas Męki Pana.

2,11: *Żydzi oraz prozelici*. Nazywano prozelitami, to znaczy obcymi, tych pogan, którzy wybrali obrzezanie i judaizm – podobnie jak to uczynił Achior, o którym opowiada Księga Judyty[84]. Zatem przybyli tam z różnych zakątków świata nie tylko ci, którzy Żydami byli od urodzenia, lecz również ci, którzy przyłączyli się [do nich] przez ryt obrzezania.

2,13: *Inni zaś drwili, mówiąc, że upili się winem*. Nawet jeśli drwili, to duchowo wyrażali prawdę, ponieważ tamci nie upili się winem starym, którego zabrakło podczas godów[85], lecz moszczem duchowej łaski. Nowe wino pojawiło się w nowych bukłakach, kiedy Apostołowie głosili wielkie dzieła Boże już nie według litery Prawa, które zostało zniesione, lecz w nowości Ducha[86].

2,15: *Ci ludzie nie są pijani, jak przypuszczacie, bo jest dopiero trzecia godzina dnia*. Słusznie Duch Święty zstępuje o trzeciej godzinie dnia, by głosić światu chwałę niewidzialnej Trójcy, a ponieważ wyżej stwierdzono, że „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie”[87], to zasłużenie otrzymują Ducha Świętego w godzinie modlitwy, by ukazać czytelnikom, że łaski Ducha Świętego nie otrzymuje się łatwo – jeśli nie odwróci się umysłu od spraw cielesnych ku kontemplacji tych niebieskich.

[83] Por. Grzegorz z Nazjanzu, *Orat.* 4,15.
[84] Por. Jdt 14,6.
[85] Por. J 2,3.
[86] Por. Rz 7,6.
[87] Dz 1,14.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Tria enim tempora quibus Daniel in die flectere genua sua, et adorare legitur, tertia, sexta, et nona hora, ab Ecclesia intelligitur. Quia et Dominus tertia hora Spiritum sanctum mittens, sexta ipse crucem ascendens, nona animam ponens, easdem horas nobis caeteris excellentius intimare et sanctificare dignatus est.

II,17. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Verbum effusionis ostendit muneris largitatem, quia non ut olim prophetis virtutem et sacerdotibus tantum, sed omnibus passim in utroque sexu conditionibus et personis, sancti Spiritus esset gratia condonanda. Quae sit enim omnis caro, propheta consequenter exposuit. *Et prophetabunt*, inquiens, *filii vestri et filiae vestrae,* etc. *Et dabo prodigia in coelo sursum, et signa in terra deorsum.* Prodigia in coelo, cum Domino nascente novum sidus apparuit, illo crucem ascendente, sol obscuratus est, et ipsum coelum tenebris obductum est. Signa in terra, quia Domino Spiritum emittente terra contremuit, monumenta aperuit, saxa fregit, et multa quae dormierant sanctorum corpora rediviva protulit.

II,19. *Sanguinem et ignem et vaporem fumi.* Sanguinem dominici lateris, ignem Spiritus sancti, vaporem compunctionis et fletum. Quia sicut ab igne fumus, ita ab ardore Spiritus sanctus pronascitur. Nam et sanguinem de mortua carne vivaci rivo profluere, quod contra naturam nostrorum est corporum, signi loco factum credere restat. Cui, videlicet, nisi nostrae saluti ac vitae, quae de illius utique morte pronascitur? Potest etiam in igne fidelium illuminatio, in vapore fumi Iudaeorum qui non credidere caecitas intelligi. Unde et legem daturus Dominus in igne fumoque descendit, quia et humiles per claritatem suae ostensionis illuminat, et superborum oculos per caliginem erroris obscurat.

II,20. *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem.* Hoc in Domini passione partim factum, partim ante diem magnum, id est, iudicii futurum creditur. Tunc enim sol obtenebratus est, sed luna in sanguinem versa palam hominibus apparere non potuit, quae tunc ut pote in pascha quinta decima existens, interdiu fuerat mortalium visibus objectu telluris occulta.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Trzy pory, w których – jak czytamy – Daniel zginał kolana i modlił się[88], są przyjęte przez Kościół jako godzina przedpołudniowa, południowa i popołudniowa[89]. Pan, który o godzinie trzeciej posłał Ducha Świętego, o szóstej wstąpił na krzyż, a o dziewiątej umarł, raczył nam wzniośle upamiętniać te godziny i je uświęcać.

2,17: *Wyleję Ducha mojego na wszelkie ciało.* [Łukasz], mówiąc o wylaniu, podkreśla znaczenie daru, gdyż łaska Ducha Świętego miała zostać udzielona nie w taki sposób, jak niegdyś poszczególnym prorokom i kapłanom, lecz wszystkim bez wyjątku: osobom obojga płci i każdego stanu. Znaczenie [wyrażenia] „wszelkie ciało" prorok objaśnił zaraz po tym: „i będą prorokować synowie wasi i córki wasze" oraz „I sprawię dziwy na górze – na niebie, i znaki na dole – na ziemi"[90]. Dziwy na górze, gdyż kiedy narodził się Pan pojawiła się nowa gwiazda, a kiedy wstąpił na krzyż, zaćmiło się słońce i całe niebo zostało przesłonięte ciemnościami[91]. Znaki na dole, ponieważ Pan, oddając Ducha, sprawił, że ziemia zatrzęsła się, otworzył groby, pokruszył skały i przywrócił do życia wiele ciał świętych, którzy zasnęli[92].

2,19: *Krew i ognień i kłęby dymu*. Krew z boku Zbawiciela, ogień Ducha Świętego, wyziew skruchy i płaczu, bo jak z ognia bierze się dym, tak one rodzą się z Ducha Świętego. Wiadomo bowiem, że jest sprzeczne z naturą naszych ciał, by z martwego ciała wypływała krew żywa. Pozostaje zatem wierzyć, że to, co się stało jest znakiem. Znakiem czego, jeśli nie naszego zbawienia i życia, które rodzi się z Jego śmierci? W ogniu można też postrzegać oświecenie wiernych, a w kłębach dymu Żydów, którzy nie chcieli uwierzyć. Ponadto, Pan, chcąc dać Prawo, zstąpił pośród ognia i dymu[93], by oświecić pokornych światłem Swego życia, a pogrążyć w ciemnościach błędów oczy wyniosłych.

2,20: *Słońce zmieni się wciemności, a księżyc w krew.* Wierzymy, że stało się to po części podczas Męki Pana, a po części będzie miało miejsce zanim nastąpi wielki Dzień Pana, czyli [dzień] sądu ostatecznego. Wówczas słońce się zaćmiło, księżyc natomiast, zmieniając się w krew, nie mógł zajaśnieć przed ludźmi, ponieważ podczas obchodów Paschy, piętnastego dnia, był on zakryty dla wzroku śmiertelników z racji na pozycję ziemi.

---

[88] Por. Dn 6,11.
[89] Chodzi tu o Liturgię Godzin, w której poszczególne godziny odnoszą się i są uświęceniem najważniejszych wydarzeń zbawczych Męki Chrystusa.
[90] Jl 2,28-30.
[91] Por. Mt 27,45.
[92] Por. Mt 27,51-52.
[93] Por. Wj 19,18.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

II,21. *Et erit: Omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Hoc est quod Petrus alibi ait: *Quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, et operatur iustitiam, acceptus est illi.*

II,22-23. *Iesum Nazarenum virum approbatum a Deo*, et caetera usque *Affligentes interemistis.* Quasi doctus magister prius incredulos, quos miseratur admonet, ut iusto timore compunctis consilium salutis postmodum opportunius impendant. Et quia legem scientibus loquitur, ipsum Christum esse, qui a prophetis esset promissus ostendit. Nec tamen hunc prius auctoritate sua Dei filium nominat, sed virum probatum, virum iustum, virum a mortuis suscitatum, non usitata cum caeteris atque communi resurrectione, id est, in finem saeculi dilata, sed tertia die celebrata, ut singularis gloriosae resurrectionis assertio testimonium aeternae divinitatis acquireret. Cum enim caeterorum corpora corruptionem probaret subisse post mortem, hunc utique de quo dicitur: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, comprobat humanae fragilitatis expertem, probat etiam humanae conditionis merita supergressum, et ideo magis Deo quam hominibus conferendum. Quali vero apud gentiles apostoli praedicationis utantur exordio, in Cornelii centurionis historia, et in sermone apostoli Pauli Athenis habito doceberis.

II,25. *Providebam Dominum coram me semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear.* Veniens, inquit, in ea quae transeat, non abstuli oculum ab eo qui semper manet, hoc providens, ut in eum post temporalia peracta recurrerem, quoniam favet mihi, ut stabiliter in eo permaneam, et hoc quod peccatum non feci, nec inventus est dolus in ore meo, non humanitati, sed divinitati ascribam. Propter hoc et in cogitationibus meis jucunditas, et in verbis meis exsultatio, propter resurrectionem, scilicet, quia per eam liberatus est mundus.

Insuper et caro mea non deficiet in interitu, sed in spe resurrectionis obdormiet. Quoniam neque animam meam inferis possidendam dabis, neque sanctificatum corpus, per quod et alii sanctificandi sunt, corrumpi patieris. *Quia notas mihi fecisti vias vitae,* quibus itur ad aeternitatem. In quibus post tristitiam passionis adimplebis me laetitia cum vultu tuo. Et ascendenti in coelos dabis delectationes dexterae tuae usque in finem.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

2,21: *Każdy, kto wzywać będzie imienia Pańskiego, będzie zbawiony*. To znaczy, jak w innym miejscu mówi Piotr: „Bóg naprawdę nie ma względu na osoby. Ale w każdym narodzie miły jest Mu ten, kto się Go boi i postępuje sprawiedliwie”[94].

2,22-23: *Jezusa Nazarejczyka, Męża, którego posłannictwo Bóg potwierdził wam* itd., aż do *wy przybiliście do krzyża i zabiliście*. [Piotr] jako mądry nauczyciel w pierwszym rzędzie gani niewiernych za występek, którego się dopuścili, by później udzielić zbawczego pouczenia tym, którzy wyrazili należną skruchę. A ponieważ przemawia on do ludzi znających Prawo, toteż wykazuje, że Jezus jest Mesjaszem, którego zapowiadali prorocy. Lecz nie nazywa Go od razu, mocą swojego autorytetu, Synem Bożym, lecz Mężem, którego [Bóg] potwierdził, Mężem sprawiedliwym, Mężem wskrzeszonym z martwych, jednak nie poprzez zmartwychwstanie właściwe dla wszystkich, które ma się dokonać przy końcu czasów, lecz celebrowanym trzeciego dnia, by potwierdzenie wyjątkowości chwalebnego zmartwychwstania stało się świadectwem wiekuistej boskości. Piotr potwierdza, że ciała innych ludzi po śmierci zostały poddane zepsuciu, podczas gdy Ten, o którym powiedziano: „nie dasz świętemu Twemu ulec skażeniu”[95] jest wolny od ludzkiej słabości. [Piotr] dowodzi też, że przewyższył On godność ludzkiej natury i dlatego tym bardziej powinien być przyrównywany do Boga, a nie do ludzi. Później, z historii setnika Korneliusza oraz z mowy Pawła wygłoszonej w Atenach, dowiesz się jakim argumentem posłużyli się Apostołowie, gdy rozpoczynali głoszenie pośród pogan.

2,25: *Miałem Pana zawsze przed oczami, gdyż stoi po mojej prawicy, abym się nie zachwiał, itd.* [Piotr] powiada, iż [Jezus], obcując z niestałą rzeczywistością świata, nie odwrócił oczu od Tego, który trwa niewzruszenie. Postanowił bowiem zwrócić się do Niego po zakosztowaniu ułomności świata. On też wspiera mnie, bym trwał w Nim niezłomnie. A to, że nie popełniłem grzechu, i nie znaleziono w mych ustach podstępu[96] przypiszę nie człowieczeństwu, lecz bóstwu. Dlatego w myślach moich zagościła uciecha i radość w moich słowach z powodu zmartwychwstania, bo ono właśnie wyzwoliło świat. *Także i moje ciało spoczywać będzie w nadziei, że nie zostawisz duszy mojej w Otchłani* i nie pozwolisz, aby uległo zepsuciu uświęcone ciało, które powinno uświęcić również innych. *Dałeś mi poznać drogi życia*..., które prowadzą do wieczności. Na nich to, już po Męce, napełnisz mnie radością przez oblicze Twoje. A kiedy już wstąpię do nieba, prawicą Twoją obdarzysz mnie szczęściem na wieki.

[94] Dz 10,34-35.
[95] Ps 16,10.
[96] Por. 1P 2,22.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

II,31. *Quia neque derelictus est in inferno.* Sic descendit quidem Christus secundum animam ad inferos, ut quibus oportuit subveniret, sed non est derelictus in inferno, quia cito reditu corpus resurrecturum petivit.

II,31. *Dextera ergo Dei exaltatus,* quia dixerat Psalmus: *Quoniam a dextris est mihi, ne commovear.*

II,33. *Et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis et auditis.* Videtis in linguis igneis, auditis in nostro sermone. Quod vero ait, quod acceperit a Patre promissionem Spiritus sancti et effuderit, utramque eiusdem Christi naturam manifestat, quia et accepit ut homo, et effudit ut Deus.

II,34. *Non enim David ascendit in coelos.* Dicit autem ipse: Sicut enim, haec quae novissima sunt beatus David non de sua, sed de Domini sui ascensione praedixit, qui emittendus ex Sion, id est, de regia eiusdem David stirpe venturus et dominaturus esset in medio inimicorum suorum, sic et illa quae praemisit, non ad David, sed ad Christi mortem et resurrectionem pertinere cognoscite.

II,34. *Dixit Dominus domino meo, Sede a dextris meis.* Primum nomen Domini apud Hebraeos Tetragrammaton est, quod proprie in Deo ponitur; secundum quod commune mortalibus, quo et reges et caeteri homines appellantur. Quod si nobis opponere voluerit haeresis Ariana ex hac diversitate minorem Filium, Patrem esse maiorem, respondebimus ei, illi nomen inferius convenire cui sedere imperatur. Sicut et beatus Petrus consequenter exposuit: *Quia et Dominum eum et Christum Deus fecit, hunc Iesum, quem vos crucifixistis.* Non enim divinitas crucifixa, sed caro est. Et hoc utique fieri potest, quod potuit crucifigi.

II,35. *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Hoc est, quod ipse Petrus alias de Domino ait: *Quem oportuit coelum quidem suscipere usque in tempora restitutionis omnium*. Tunc enim, cum venerint omnia tempora refrigerii a conspectu Domini, missurus est eum qui praedicatus est a regalibus sedibus nobis Iesum Christum ad iudicandos vivos et mortuos.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

2,31: *Ponieważ nie pozostał w otchłani*. Chrystus z duszą zstąpił do piekieł, by przyjść z pomocą tym, którzy jej potrzebowali. Jednak nie pozostał w piekle, ponieważ od razu powrócił do ciała, które zostało wskrzeszone.

2,33: *Został wyniesiony na prawicę Boga*, bo jak mówi psalm: „nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy”[97].

2,33: *Otrzymał od Ojca obietnicę Ducha Świętego i zesłał Go, jak to sami widzicie i słyszycie*. Widzicie Go w językach ognia, słuchacie Go w mowie naszej. Gdy [Piotr] mówi, że otrzymał On od Ojca obietnicę Ducha Świętego i udzielił Go, to ukazuje dwie natury Chrystusa: otrzymał [Ducha] jako człowiek, a udzielił Go jako Bóg[98].

2,34: *Dawid bowiem nie wstąpił do nieba, a jednak powiada*. W tych znanych wypowiedziach Dawid odnosi się nie do wniebowstąpienia swojego, lecz Pańskiego. Bo to Pan wywodzi się ze Syjonu, to jest z królewskiego rodu Dawida, to On przychodząc miał panować pośród swoich nieprzyjaciół. Tak samo też – jak wiecie – co zapowiedział, odnosi się nie do śmierci Dawida, lecz do śmierci Chrystusa.

2,34: *Rzekł Pan do Pana mego, siądź po prawicy mojej*. Pierwszym imieniem Pana używanym przez Żydów był *tetragram*, który odnosił się jedynie do Boga[99]. Drugie zaś było w powszechnym użyciu u zwykłych śmiertelników, bo nim to określano królów i innych ludzi. I co z tego, że herezja ariańska będzie się upierać, iż z racji tej różnicy Syn jest pośledniejszy, a Ojciec ważniejszy. Odpowiemy jej, iż według imienia wypada, żeby usiadł ten, któremu się nakazuje. Tak też słusznie powiada Piotr: „Tego Jezusa, którego wyście ukrzyżowali, uczynił Bóg i Panem, i Mesjaszem”[100]. Nie zostało zatem ukrzyżowane bóstwo, lecz ludzka natura cielesna i właśnie dlatego mógł On zostać ukrzyżowany.

2,35: *Aż uczynię Twych wrogów podnóżkiem stóp Twoich*. To samo i Piotr mówi w innym miejscu o Panu: „którego niebo musi zatrzymać aż do czasu odnowienia wszystkich rzeczy”[101]. Kiedy nadejdzie czas odpocznienia przed obliczem Pana, wówczas, by sądzić żywych i martwych, posłany zostanie Jezus Chrystus, który zapowiadany był przez stolice królewskie[102].

---

[97] Ps 16,8.

[98] Por. Augustyn, *De Trinitate* 15,26.

[99] Tetragram to cztery litery (JHWH) tworzące imię Boga. Beda w tym miejscu opiera się na dziele Hieronima *In Ps* 109,1.

[100] Dz 2,36.

[101] Dz 3,21.

[102] Wybrzmiewa tutaj refleksja Księgi Mądrości o przyjściu Słowa: ὁ παντοδύναμός σου λόγος ἀπ᾽οὐρανῶν ἐκ θρόνων βασιλείων ἀπότομος (Mdr 18,15).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

II,37. *His autem auditis, compuncti sunt corde,* etc. Vide prophetiam Joel impletam, carnem post ignem Spiritus sancti, vaporem sequi compunctionis. Fumus enim excutere lacrymas solet. Incipiunt flere qui riserant, tundunt pectus, dant Deo precem suam tanquam sacrificium, ut sanguinem illum valeant gustare salvandi, quem super se filiosque suos imprecati fuerant ante damnati. Sequitur:

II,38. *Poenitentiam,* inquit, *agite, et baptizetur unusquisque vestrum. Dicturus baptisma praemisit poenitentiae lamenta, ut Ecclesiae more prius se aqua suae afflictionis infunderent, et postmodum sacramento baptismatis lavarent.*

II,41. *Et appositae sunt in illa die animae circiter tria millia.* Ubi primum Ecclesiae celebratum est baptisma, dispensatorie pietas divina ad confessionem sanctae Trinitatis parem numerum collegit animarum. Et Moyses quidem quinquagesimo die paschae, quo lex data est, solemnitatem primitiarum praecepit initiari; nunc autem superveniente Spiritu sancto, non manipuli spicarum, sed animarum sunt Domino primitiae consecratae.

II,44. *Et habebant omnia communia,* etc. Si charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, mox profecto generat et proximi dilectionem. Unde propter geminum charitatis ardorem, bis Spiritus sanctus legitur apostolis datus. Magnumque est fraterni amoris indicium, omnia communia possidere, nihil proprium habentes.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

2,37: *Gdy to usłyszeli, przejęli się do głębi serca, itd*. Oto spełniła się przepowiednia Joela: po ogniu Ducha Świętego pojawia się wyziew skruchy. W rzeczywistości dym doprowadza do pojawienia się łez. Zanoszą się płaczem ci, którzy się śmiali; uderzają się w piersi, zanoszą modlitwę do Boga na znak ofiary. W ten sposób, dla własnego zbawienia, kosztują krwi, której przedtem przyzywali nad sobą i nad swoimi dziećmi na własną zgubę. Następuje:

2,38: *Nawróćcie się i niech każdy z was ochrzci się*. Zanim [Piotr] zaczął mówić o chrzcie[103], wspomina o płaczu nawrócenia, by – wedle praktyki Kościoła – najpierw zanurzyli się we łzach skruchy, a potem obmyli się w sakramencie chrztu.

2,41: *I przyłączyło się owego dnia około trzech tysięcy dusz*. Gdy po raz pierwszy w Kościele udzielany jest chrzest, Boża miłość hojnie gromadzi słuszną liczbę ludzi, którzy wyznają Trójcę Świętą. Tak, jak w pięćdziesiątym dniu po Passze, w którym nadano Prawo, Mojżesz nakazał obchodzić święto pierwocin, tak teraz, już po Zesłaniu Ducha Świętego, są ofiarowane Panu jako pierwociny nie snopki kłosów, lecz dusz.

2,44: *I wszystko mieli wspólne*. Jeśli miłość Boża rozlewa się w naszych sercach, to prawdziwie wznieca ona także miłość bliźniego. To dlatego czytamy, że z powodu podwojonego żaru tej miłości, Duch Święty został udzielony Apostołom dwukrotnie[104]. Wielkie jest przykazanie miłości braterskiej: posiada wszystko ten, kto sam nie ma nic na własność.

[103] Por. Grzegorz Wielki, *Reguła pasterska* 3,30.

[104] Zapewne mając na myśli J 10,22, gdzie Chrystus zmartwychwstały tchnął na Apostołów i udzielił im Ducha, Beda mówi o dwukrotnym udzieleniu Ducha Świętego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT III

III,1. *Petrus autem et Iohannes ascendebant in templum,* etc. Apostoli nona hora templum ingressuri, primum claudum diu debilem sanant, deinde ad vesperam usque laborantes, multa hominum millia verbo fidei imbuunt. Quia doctores Ecclesiae in finem mundi venientes, et languenti prius Israeli, et postmodum etiam gentilitati praedicant. Hi sunt enim operarii quos nona et undecima hora in vineam paterfamilias inducit.

III,2. *Et quidamvir, qui erat claudus ex utero matris suae, bajulabatur.* Quia populus Israel non solum Domino incarnato, sed a primis etiam legis temporibus datae rebellis exstitit, quasi ex utero matris claudus fuit. Quod bene Iacob cum angelo luctante, benedicto quidem, sed claudicante figuratur, quia populus idem Domino in passione praevalens, in quibusdam per fidem benedictus, in quibusdam vero per infidelitatem claudus.

III,2. *Quem ponebant quotidie ad portam templi, quae dicitur Speciosa.* Porta templi Speciosa Dominus est, per quem si quis introierit, salvabitur. Ad hanc portam debilis Israel ire non valens, legis prophetarumque vocibus affertur, ut ab ingredientibus in interiora, sapientiam fidei audiendo, deposcat auxilium. Qui vaticinio futurorum quasi ad portam ponunt auditores, sed Petri est in templum perducere, cui pro confessione forti et cognomen *petrae* et claves coeli sunt datae.

III,6. *Argentum et aurum non est mihi,* etc. Habuit quidem vetus tabernaculum iustificationes culturae, et sanctum saeculare auro argentoque distinctum, sed metallis legis sanguis Evangelii pretiosior emicat, quia populus ille, qui ante auratos postes mente debili iacuerat, in nomine Crucifixi sanatus, templum regni

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ III

3,1: *Gdy Piotr i Jan wchodzili do świątyni itd*. Gdy Apostołowie wstępowali do świątyni o godzinie dziewiątej, najpierw uzdrowili chromego, który od dłuższego czasu chorował, następnie, aż do wieczora, krzepili tysiące ludzi słowem wiary. Oto w obliczu końca świata[105] Doktorzy Kościoła głoszą [słowo] najpierw słaniającemu się Izraelowi, potem dopiero zabierają się za głoszenie również poganom. To oni są pracownikami, których ojciec rodziny prowadzi do winnicy o godzinie dziewiątej i jedenastej[106].

3,2: *Wnoszono właśnie pewnego człowieka, chromego od urodzenia*. Z racji na to, że lud Izraela przeciwstawił się nie tylko wcielonemu Panu, lecz również od samego początku, tj. od czasu, gdy zostało mu nadane Prawo, dlatego był chromy od urodzenia. Wskazał na to Jakub walczący z Aniołem[107]: otrzymał błogosławieństwo, ale też pozostał chromym. Dlatego też ten sam lud, który walczył z Panem podczas Męki, w niektórych [swoich członkach] został pobłogosławiony przez wiarę, w innych zaś jest chromy z powodu niewierności[108].

3,2: *Kładziono go codziennie przy bramie świątyni, zwanej Piękną*. Bramą Piękną w świątyni jest Pan. Kto zatem wchodzi przez Niego, ten zostanie zbawiony. Ułomny Izrael nie był w stanie zbliżyć się do tej bramy, więc był prowadzony przez głos Prawa oraz proroków, by mógł prosić o pomoc w zrozumieniu mądrości wiary tych, którzy wkraczają do wnętrza. Ci, którzy wsłuchują się, są jakby składający u bramy obietnice dóbr przyszłych. Jednakże to Piotr, któremu dzięki dobitnemu wyznaniu wiary nadano imię „Opoka" i powierzono klucze nieba, ma ich wprowadzić do świątyni.

3,6: *Nie mam srebra, ani złota itd*. Dawny Przybytek miał ustalony porządek kultu i ziemskie sanktuarium, przyozdobione złotem i srebrem. Jednak Krew Ewangelii połyskuje bardziej niż metale Prawa, ponieważ tępy na umyśle lud, który spoczywał

---

[105] Historia Zbawienia znajduje swoją kulminację we wcieleniu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. Już pierwsi chrześcijanie wiedzieli, że celem zamysłu Boga, który wybrał nas przed założeniem świata na swoich przybranych synów w Jezusie Chrystusie, swoim jedynym Synu będzie: wszystko zjednoczyć w Chrystusie, który jako jedyny prowadzi ku pełni zaplanowanej przez Ojca. To właśnie pierwsi chrześcijanie przeżywali swoją teraźniejszość jako uczestniczenie w czasie ostatecznym, który jednocześnie zapowiadał koniec świata.

[106] Por Mt 20,5-6.

[107] Por. Rdz 32,24-29.

[108] Por. Augustyn, *O Państwie Bożym* 16,38. Dla św. Augustyna rezultat walki z Panem, po której Jakub otrzymał błogosławieństwo i jednocześnie pozostał kulawy zapowiadał przyszłe postawy Zydów względem Jezusa. Wiarę jednych i odrzucenie ze strony innych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

coelestis ingreditur. Alioquin beatus Petrus, Domini memor praecepti, quo dicitur: *Nolite possidere aurum et argentum*, pecuniam quae ad pedes apostolorum ponebatur, non sibi recondere, sed ad usum pauperum, qui sua patrimonia reliquerant, servare solebat.

III,7. *Et apprehensa manu eius dextera allevavit eum.* Quem vero erigit, hunc etiam dextera confortat. Quia sermo docentis in corde auditorum minus valet, si non etiam propriae actionis commendatur exemplis.

III,8. *Et exsiliens stetit, et ambulabat. Et intravit cum illis in templum.* Ordo perfectionis egregius, primum illum surgere qui iacuerat, deinde arripere virtutem, et sic regni ianuam cum apostolis intrare.

III,10. *Et impleti sunt omnes stupore et extasi.* Extasim pavorem dicit. Nam et alio modo dicitur extasis amens, non pavore alienatus, sed aliqua inspiratione revelationis assumptus.

III,11. *Cucurrit omnis populus ad eos, ad porticum quae appellatur Salomonis.* Salvato per apostolos Israel, concurrit omnis mundus ad limina veri et pacifici Salomonis, de quo dicitur: *Multiplicabitur eius imperium et pacis non erit finis.* Iste est autem lapis de monte abscisus, qui terreno regno fidei inimico ruente, pacificum per orbem solus tenet imperium.

III,23. *Erit autem, omnis anima quae non audierit Prophetam illum exterminabitur.* Breviter ac lucide prophetarum legisque testimonio docet Dominum a cunctis audiendum gentibus, incredulos quidem damnaturum, fideles vero aeterna benedictione donaturum.

III,24. *Et omnes prophetae a Samuele et deinceps.* Quamvis patriarchae et sancti priorum temporum de Christo dictis factisque prophetarint, tempus tamen proprie prophetarum eorum dico qui de Christo Ecclesiaeque mysterio manifeste

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

u złotych bram, uzdrowiony w Imię Ukrzyżowanego, wkracza teraz do świątyni Królestwa niebieskiego. Natomiast święty Piotr, pomny nakazu Pana, który mówił: „nie zdobywajcie złota, ani srebra”[109], nie zachowywał dla siebie pieniędzy, które składano u stóp Apostołów, lecz przeznaczał je na potrzeby ubogich, którzy pozbyli się swoich dóbr.

3,7: *I ująwszy go za prawą rękę, podniósł go.* Człowieka, którego podniósł [słowem], wspiera teraz swoją prawicą, bowiem słowo nauczyciela słabo wpływa na serce słuchaczy, gdy nie jest poparte przykładem jego postępowania.

3,8: *Zerwał się i stanął na nogach, i chodził, i wszedł z nimi do świątyni.* Wspaniały jest porządek prowadzący do doskonałości: ten, który leżał, najpierw zerwał się, a następnie objął cnotę, by przestąpić wraz z Apostołami bramę Królestwa.

3,10: *I ogarnęło ich zdumienie i zachwyt.* Zachwyt nazywa on lękiem. Jednak i w innym przypadku używa się słowa „zachwyt” – nie dla opisania pomieszania zmysłów na skutek lęku, lecz ich zawłaszczenia przez natchnienie właściwe objawieniu.

3,11: *Cały lud zdumiony zbiegł się do nich w krużganku, który zwano Salomonowym.* Izrael, dostąpił zbawienia dzięki Apostołom, [przeto] zbiega się cały świat do wrót prawdziwego Salomona, zaprowadzającego pokój, o którym powiedziano: „Wielkie będzie Jego panowanie w pokoju bez granic”[110]. On prawdziwie jest kamieniem, który oderwał się od góry[111] i podczas gdy przemija królestwo tego świata, stawiające opór wierze, On sam panuje nad światem, który trwa w pokoju[112].

3,23: *A każdy, kto nie posłucha tego Proroka, zostanie usunięty z ludu.* Piotr w sposób zwięzły i wyrazisty wyjaśnia na podstawie świadectwa proroków i Prawa, że Pan miał zyskać posłuch wszystkich narodów i napiętnować niewierzących, a wierzącym miał udzielić wiecznego błogosławieństwa.

3,24: *Prorocy, którzy przemawiali od czasów Samuela i jego następców.* Chociaż patriarchowie oraz święci dawnych czasów prorokowali poprzez słowa i wydarzenia o Chrystusie, jednak właściwy czas proroków, to jest tych, którzy otwarcie pisali

[109] Mt 10,9.
[110] Iz 9,6.
[111] Por. Dn 2,45.
[112] Trudno jest nie zauważyć zarówno w tym miejscu, jak i poniżej remiscencji teologii hymnów chrystologicznych zawartych w NT. W nich to Chrystus jest przedstawiany jako „Początek” i „Pierworodny spośród umarłych”. To On inauguruje ostateczny czas nowego stworzenia, pojednanego dzięki krwi Chrystusa i obdarzonego pokojem według postanowienia Bożego (Kol 1,15-20), bo jak stwierdza św. Paweł: „On jest naszym pokojem” (Ef 2,14).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

scripserunt, a Samuele, sub quo et regum in Iudaea tempora coeperunt, exordium sumpsit, et usque ad Babylonicae captivitatis solutionem permansit.

III,25. *Et in semine tuo benedicentur omnes familiae terrae.* Semen quidem Abrahae Christus est, in cuius fide nominis omnibus terrae familiis, Iudaeis, videlicet, et gentibus est benedictio promissa. Demulcet autem apostolus animos Iudaeorum, quo ad credendum faciat promptiores, dicendo quod totius mundi Sanator eos primum visitaturus et benedicturus elegerit.

III,26. *Vobis*, inquiens, *primum Deus suscitans Filium suum.* Ubi pariter intuendum quod ad eumdem Dei Filium, quem semen Abrahae nuncupat, ob duas utique eiusdem Christi naturas, ne vel hominem tantum Christum, vel alterum hominis, et alterum Dei crederent Filium. Quo haeresis laqueo Manes insanus et Nestorius sunt decepti.

CAPUT IV

IV,1. *Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes et magistratus templi et Sadducaei,* et caetera. Et sacerdotes et magistratus, sive praetor templi, ut alia dicit Editio, qui doctores et iudices videbantur populi, dolebant quod ad apostolos audiendos multitudo confluxerat. Sadducaei autem, quod resurrectionem

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

o tajemnicy Chrystusa i Kościoła, bierze początek od Samuela, od kiedy zaczęły się w Judei czasy [panowania] królów i trwał on aż do końca niewoli babilońskiej.

3,25: *Błogosławione będą w potomstwie twoim wszystkie narody ziemi.* Potomstwem Abrahama jest Chrystus, w którego imieniu została złożona obietnica błogosławieństwa wszystkim narodom ziemi, tj. Żydom i poganom. Apostoł łagodzi jednak animusz Żydów, by bardziej ochoczo chcieli przyjąć wiarę, mówiąc, że Zbawiciel całego świata ich właśnie wybrał, by nawiedzić ich i pobłogosławić jako pierwszych.

3,26: *Dla was* – powiada – *w pierwszym rzędzie wskrzesił Bóg Syna swego.* Gdzie należy rozumieć, że chodzi o dwie natury tego samego Chrystusa, bo Syn Boży jest tym samym potomkiem Abrahama. Chodzi o to, by nie uważali Chrystusa jedynie za człowieka, albo syna człowieczego, albo Syna Bożego. Albowiem w sidła tej herezji popadli obłąkany Manicheusz[113] i Nestoriusz[114].

ROZDZIAŁ IV

4,1: *Podeszli do nich kapłani i dowódca straży świątynnej i saduceusze.* Kapłani i urzędnik, to jest przełożony świątyni, jak mówi inna wersja – byli uczonymi i sędziami ludu, którzy ubolewali nad tym, że rzesze gromadziły się, by słuchać Apostołów. Również saduceusze, którzy głosili zmartwychwstanie [przybywali tam][115]. Przeto zarówno jedni, jak i drudzy, mieli na uwadze Jezusa. Pierwsi

[113] Manicheusz (ur. ok. 215 r.) zaczerpnął szczegóły z nauk głoszonych przez Zaratustrę, buddyzm, gnostyków i chrześcijan, a w samym sobie widział następcę proroków Starego Testamentu, Zaratustry oraz Jezusa i uważał, że jego zadaniem jest wyzwolenie iskry światła w ludziach, żeby ich w ten sposób uwolnić od materii i ciemności. Surowe życie ascetyczne i żywotna działalność misyjna spowodowały, że nauka Maniego rozpowszechniła się i ogarnęła Indie, Chiny, Italię, Północną Afrykę i inne części imperium rzymskiego. Por. G. O'Collins – E. G. Farrugia, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, Wyd. WAM, Kraków 2002, s. 91.

[114] Nestoriusz w latach 428–431 piastował urząd patriarchy Konstantynopola. Z urzędu zwalczał herezje arian, macedonian oraz apolinaryzm. Podkreślał on rzeczywistą i pełną ludzką naturę Jezusa Chrystusa. Głosił oddzielenie dwu natur Jezusa, ludzkiej i boskiej, uznając ich złączenie na płaszczyźnie funkcjonalnej, a nie ontologicznej. Był więc przeciw preegzystencji Słowa. Głosił, że dwie natury pozostają w Chrystusie odrębne, gdyż nie jest możliwe, aby Słowo-Logos cierpiało, skoro jego natura nie poddaje się cierpieniu. Zaprzeczał, aby Jezus Chrystus narodził się z Marii z Nazaretu jako Bóg. Maryja nie mogła być nazwana Matką Boga (gr. *Theotokos*), lecz jedynie Matką Chrystusa (gr. *Christotokos*). Por. G. O'Collins – E. G. Farrugia, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, s. 109.

[115] Przekonania religijne saduceuszy – jednego z głównych ugrupowań religijnych Palestyny czasów Jezusa i Apostołów – były raczej konserwatywne. Ich doktryna czerpała tylko z pierwszych pięciu ksiąg Biblii. Wyznawali zatem wybór Boga przez Izraela i konieczność posłuszeństwa przepisom Prawa Mojżeszowego. Odrzucali natomiast wszystko, co nie było w nich wyraźnie objawione: możliwość

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

praedicarent. Utrique vero, quod Iesum, quem a se occisum noverant hominem, illi hunc affirmarent a Deo Patre glorificatum.

IV,4. *Et factus est numerus virorum quinque millia.* Si in quinque millibus hominum, quos in eremo Dominus pavit, populus sub lege constitutus, sed Christi munere recreatus accipitur, possunt et haec quinque millia apostolorum instructa doctrinis, populum designare gentium, eiusdem legis spiritualiter mysteria secutum. Et bene utrique vespere coelesti munere donantur, quia cum *veniret plenitudo temporis, misit Deus Filium suum*.

IV,11. *Hic est lapis qui reprobatus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli.* Aedificantes erant Iudaei, qui cunctis gentibus in desolatione idolorum morantibus, ipsi soli legem et prophetas ad aedificationem quotidie legebant. Hi dum aedificabant, pervenerunt ad lapidem angularem, qui duos parietes amplecteretur, id est, invenerunt in Scripturis propheticis Christum in carne venturum, qui duos conderet populos in semetipso. Et quia ipsi in uno pariete stare, hoc est, soli salvi fieri malebant, reprobaverunt lapidem, qui non erat aptatus ad unum, sed ad duos. Verum Deus, illis licet nolentibus, hunc ipse posuit in caput anguli, ut ex duobus testamentis, et ex duobus populis aedificatio surgeret unius eiusdemque fidei.

IV,12. *Et non est in alio aliquo salus.* Si in nullo alio, sed in Christo tantum mundi salus est, ergo et patres Testamenti veteris eiusdem Redemptoris incarnatione et passione salvati sunt, in qua nos salvari credimus et speramus. Et si sacramenta pro temporum ratione discrepent, fides tamen una eademque concordat. Quia quam nos per apostolos factam, eamdem illi dispensationem Christi per prophetas didicerunt esse venturam. Neque enim est redemptio captivitatis humanae, nisi in sanguine eius, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus.

IV,13. *Comperto quod homines essent sine litteris et idiotae, admirabantur.* Illitterati mittuntur ad praedicandum, ne fides credentium, non virtute Dei, sed eloquentia atque doctrina fieri putaretur, ut Apostolus ait:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

przekonani byli o tym, że zabili człowieka, drudzy dowodzili, że został On wywyższony przez Boga Ojca.

4,4: *Liczba mężczyzn dosięgała około pięciu tysięcy.* Jeśli w pięciu tysiącach mężczyzn nakarmionych przez Pana na pustkowiu[116] postrzega się lud, który był pod Prawem, a został pozyskany dzięki łasce Pana, to tych pięć tysięcy, objętych nauczaniem Apostołów, oznaczać może rzeszę pogan, którzy podążają w sensie duchowym śladem tajemnic tego samego Prawa. Oto więc i jedni i drudzy otrzymują w wieczornej porze dar niebios, ponieważ „gdy nadeszła pełnia czasu, posłał Bóg Syna Swego"[117].

4,11: *On jest kamieniem, odrzuconym przez was budujących, tym, który stał się głowicą węgła.* Budowniczymi byli Żydzi. I oni jako jedyni czytali codziennie Prawo i Proroków dla zbudowania, podczas gdy inne ludy pogrążone były w oddawaniu czci bożkom. Pierwsi więc, budując, doszli do kamienia węgielnego, który obejmuje dwie ściany. Znaczy to, że wyczytali w pismach prorockich, że Chrystus miał przyjść w ciele i połączyć w sobie dwa ludy[118]. A ponieważ woleli oni pozostać na jednej ścianie, to znaczy woleli sami się zbawić, toteż odrzucili kamień, który nie był przygotowany dla jednego, lecz dla dwóch. Lecz Bóg, chociaż tamci nie chcieli, złożył go jako głowicę węgła, by z dwóch Testamentów i z dwóch ludów powstała jedna budowla tej samej wiary.

4,12: *I nie ma w żadnym innym zbawienia.* Jeśli w nikim innym poza Chrystusem nie ma zbawienia świata, to również Ojcowie Starego Testamentu zostali zbawieni przez Wcielenie i Mękę naszego Odkupiciela, dzięki której i my – jak wierzymy – zostaniemy zbawieni. Nawet jeśli tajemnice ze względu na czas różnie są odczytywane, to wiara jako jedyna zgodnie podaje, że o misji zbawczej Jezusa, o której my dowiedzieliśmy się od Apostołów, oni zaczerpnęli wiedzy od proroków. Zaiste nie ma innego sposobu wybawienia z niewoli człowieka niż przez Krew Tego, który samego Siebie wydał za zbawienie wszystkich.

4,13: *Dowiedziawszy się, że są oni ludźmi nieuczonymi i prostymi, dziwili się.* W celu głoszenia zostali posłani ludzie nieuczeni, by nie mniemano, iż wiara chrześcijan to zasługa elokwencji, bądź uczoności, a nie dar Boży. Również Apostoł powiada:

---

bezpośredniej interwencji Boga w historię narodu oraz w osobiste życie człowieka, zmartwychwstanie ciał, nieśmiertelność duszy, sąd ostateczny – z nagrodą wieczną za dobre czyny, a karą za złe uczynki. Ich nauczanie nie było jednak powszechnie akceptowane w judaizmie czasów Jezusa.

116 Por. Mt 14,15.

117 Ga 4,4.

118 Por. Ef 2,14.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Idiotae enim dicebantur, qui propria tantum lingua, naturalique scientia contenti, litterarum studia nesciebant. Siquidem Graeci proprium, ἴδιον vocant.

IV,22. *Annorum enim erat homo amplius quadraginta, in quo factum erat signum istud sanitatis.* Iuxta historiam perfecta aetas hominis inex superabilibus calumniantibus ostenditur. Allegorice autem populus Israel non quadraginta tantum annis in eremo sordes Aegyptias manna contempto requirit, verum et in terra repromissionis inter Domini semper idolorumque ritus claudicabat. Vel si numerus quadragenarius geminam legis plenitudinem significat – quater enim decem quadraginta faciunt – utriusque transgressor velut quadragenariam perfectionem debilis jacendo transcendit.

IV,24. *Domine, tu qui fecisti coelum et terram,* etc. Auditis persecutorum minis fiduciam sibi resistendi per virtutum signa deposcunt.

IV,27. *Adversus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti.* Christi nomen, de quo dictum est: *Et adversus Christum eius*, ad verbum exponunt. Christus enim a chrismate, id est, ab unctione nomen accepit. Iuxta quod dicitur: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae*, id est, Spiritu sancto.

IV,31. *Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati.* Qui virtutem robusti pectoris contra fraudem quaerebant hostium, indicium iam auditae precis terrae motu percipiunt, quatenus agnoscerent terrena sibi corda esse cessura, sub quorum pedibus sancto adveniente Spiritu, terra ipsa sit pavore concussa. Quamvis laetus timor eorum qui credendo apostolis fuerant subjiciendi possit intelligi, qui infima gravedine discussa conresurgere cum Christo, et coelestia sapere didicerunt.

IV,32. *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una.* Qui saeculum perfecte reliquerunt, nequaquam de generis nobilitate gloriantes se invicem praeferebant, sed velut unius eiusdemque matris Ecclesiae visceribus editi, eodem cuncti fraternitatis amore gaudebant.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

„nie w mądrości słowa, by nie zniweczyć Chrystusowego krzyża”[119]. „Prostymi” nazywano tych, którzy nie umieli pisać i zadowalali się jedynie umiejętnością mówienia i wiedzą powszechną. Tych Grecy właściwie nazywają ἴδιον.

4,22: *A człowiek, który doznał tego cudownego uzdrowienia, miał ponad czterdzieści lat.* Zgodnie z opisem, pełnoletniość tego człowieka okazuje się trudną do zanegowania przeszkodą dla oszczerców. W sposób alegoryczny [można to ująć następująco]: lud Izraela nie tylko przez czterdzieści lat spędzonych na pustyni, wzgardziwszy manną, pożądał niewoli egipskiej. Również w Ziemi obiecanej chwiał się pomiędzy służbą Panu i bożkom. Jeśli zaś liczba czterdzieści oznacza pełnię obu Praw (rzeczywiście cztery pomnożone przez dziesięć daje czterdzieści), to ten, kto złożony w niemocy ośmieliłby się przeciw obu [tym Prawom] wykroczyć, wykraczałby przeciw doskonałości jakby przez czterdzieści lat.

4,24: *Panie, który stworzyłeś niebo i ziemię itd.* Posłuchajcie gróźb prześladowców! Zabiegają o to, by moc wytrwania została potwierdzona nadzwyczajnymi znakami.

4,27: *Przeciw świętemu Słudze Twemu, Jezusowi, którego namaściłeś.* Tłumaczą dosłownie Imię Chrystusa, o którym powiedziano: „i przeciw Jego pomazańcowi”[120]. Zaiste Chrystus wziął imię od krzyżma, czyli od namaszczenia, według tego, co powiedziano: „dlatego Bóg, twój Bóg, namaścił ciebie olejkiem radości”[121], to jest Duchem Świętym.

4,31: *Po tej modlitwie zadrżało miejsce, na którym byli zebrani.* Ci, którzy w walecznym sercu poszukiwali wsparcia przeciw podstępom nieprzyjaciół, po drżeniu ziemi poznają, że ich modlitwa została wysłuchana, ponieważ serca ludzi uległy im, pod których stopami nawet ziemia zadrżała z lęku przed przybyciem Ducha Świętego. Widzimy, że radosny był lęk tych, którzy wierząc, zostali poddani Apostołom, a pozbywszy się ciężaru choroby, przysposabiali się do zmartwychwstania z Chrystusem i cieszenia się dobrami wiecznymi.

4,32: *Jeden duch i jedno serce ożywiały wszystkich wierzących.* Ci, którzy zupełnie wyrzekli się świata, nie współzawodniczyli ze sobą poprzez podkreślanie szlachetności swojego pochodzenia, bo zrodzeni z wnętrzności jednej matki – Kościoła, radowali się wszyscy z miłości braterskiej.

---

119 1Kor 1,17.
120 Ps 2,2.
121 Ps 45,8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

IV,33. *Et virtute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri.* Doctorum vigilanter auditorumque discernit ordinem. Nam multitudo credentium, rebus suis spretis, charitatis invicem copula juncta est. Apostoli vero virtutibus refulgentes Christi cunctis mysteria pandebant.

IV,36. *Ioseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis.* Hunc puto esse Barnabam qui infra cum Paulo gentium legitur apostolus ordinatus. Unde quia Cyprius genere erat, postea discedens a Paulo, patriam repetit insulam. Licet quidam arbitrentur Pauli collegam eum potius fuisse, qui supra cum Matthia ab apostolatus est sorte statutus, minus intuentes, quod iuxta emendatiora exemplaria hic Barnabas, ille mutata littera Barsabas appelletur, et in libro Hebraeorum nominum, hic *filius consolationis,* ille autem *filius quietis* interpretatur.

IV,36. *Quod est interpretatum* FILIUS CONSOLATIONIS. Ubicunque Scriptura sacra, nomina rerum vel personarum cum interpretatione ponit, sensum utique sacratiorem iisdem inesse significat. Merito ergo filius consolationis vocatur, qui, praesentia contemnens, spe futurorum consolatur. Nam Spiritus sanctus ideo Paracletus cognominatur, quia in mundo pressuram habentibus, per internam sui muneris infusionem, paraclisin, id est, consolationem coelestium praestat gaudiorum. Sic beatus Petrus propter eiusdem Spiritus gratiam Bar Jona, id est, *filius columbae,* vocatur. Sequitur:

IV,37. *Et attulit pretium, èt posuit ante pedes apostolorum.* De hoc Arator:

Destitui debere probant, quod tangere vitant
Calcandumque docent quod subdunt gressibus aurum.
De quo terrenae veniunt ad pectora curae,
Consimili jactatur humo.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

4,33: *Apostołowie z wielką mocą świadczyli o zmartwychwstaniu Pana naszego Jezusa Chrystusa.* [Łukasz] bacznie rozróżnia pomiędzy nauczycielami i słuchaczami. Wszakże rzesza wierzących, wzgardziwszy innymi rzeczami, połączona została więzami miłości, lecz to Apostołowie byli tymi, którzy promieniując cnotami, wyjawiali wszystkim tajemnice Chrystusa.

4,36: *Również Józef, nazwany przez Apostołów Barnabas.* Myślę, że był to ten Barnaba, o którym mowa niżej, a który wraz z Pawłem został wyznaczony na Apostoła ludów pogańskich. Ponieważ pochodził z Cypru, opuściwszy Pawła, powrócił na ojczystą wyspę[122]. Inni zaś twierdzą, że chodzi o towarzysza Pawła, który wcześniej, by zostać Apostołem wraz z Maciejem, stanął do losowania. Ci nie zwracają uwagi na to, że według poprawnej pisowni, jeden jest nazywany Barnabą, a drugi – poprzez zmianę jednej litery – Barsabą. Zaś w *Księdze imion hebrajskich*[123], pierwszy nazywany jest synem pocieszenia, drugi natomiast synem spokoju.

4,36: *To znaczy „Syn pocieszenia".* Za każdym razem, gdy Pismo Święte podaje nazwy miejsc, bądź osób wraz z interpretacją znaczy to, że kryje się w nich głębsze znaczenie. Słusznie więc nazwany jest „Synem pocieszenia" ten, kto wzgardziwszy życiem doczesnym, doznaje pociechy w nadziei życia wiecznego. Analogicznie, Duch Święty nazwany jest Parakletem, ponieważ poprzez udzielenie swojej łaski, zsyła *paraclesin*, to jest pociechy życia wiecznego tym, którzy w świecie doznają ucisku. Również Piotr, dzięki łasce tego samego Ducha został nazwany *Bar Jona*, to jest „synem gołębicy"[124]. Następuje:

4,37: *Pieniądze przyniósł i złożył u stóp Apostołów.* Arator powiada: „Uznają, że powinni być pozbawieni tego, czego nie ważą się tknąć; nauczają, by gardzić złotem, które składane jest u ich stóp. Co powoduje, że serca pochłonięte są ziemskimi sprawami, jakby porzucone na ziemi"[125].

[122] Por. Dz 1,23.
[123] Dzieła Hieronima: *De nominibus Hebraicis* oraz *Liber interpretationis nominum Hebraicorum* są dla Bedy Czcigodnego cennym źródłem odniesienia do imion i nazw, które występują w Starym oraz w Nowym Testamencie.
[124] Por. J 21,15; Hieronim, *De nom. Hebr.* (PL 23,884).
[125] Arator, *O Dziejach Apostolskich* 1,407-410.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT V

V,3. *Annania, cur temptavit Satanas cor tuum?* In alia Translatione, iuxta Graecum Exemplar, ita legitur: *Annania, quare implevit Satanas cor tuum?* Ubi notandum *quod animam et mentem hominis nulla creatura iuxta substantiam possit implere,* sed creatrix *sola Trinitas, quia tantummodo secundum operationem et voluntatis* instinctum*, animus de his quae creata sunt impletur.* Implet enim *Satanas mentem alicuius, et principale cordis, non quidem ingrediens in eum et in sensum eius atque, ut ita dicam, aditum cordis introiens, siquidem haec potestas solius divinitatis est, sed quasi callidus quidam et nequam ac fallax fraudulentusque deceptor, in eos animam humanam malitiae affectus trahens per cogitationes et incentiva vitiorum, quibus ipse plenus est*. Implevit ergo Satanas cor Annaniae, non ipse intrando, sed sua malitiae virus inserendo.

V,4. *Non es mentibus hominibus, sed Deo.* Supra dixerat eum mentitum Spiritui sancto. Pater ergo Spiritum sanctum esse Deum, et errorem Macedonii damnatum, priusquam natus fuisset.

V,5. *Audiens autem Annanias haec verba, cecidit et exspiravit*. Non quaestus causa tam severam in praevaricatore sententiam dedit, sed praevidens in spiritu zizania futura, quae simplicitatem Ecclesiae pravis moribus adulterarent – ex his enim deterrimum Sarabaitarum genus perhibetur exortum, qui, rebus suis nequaquam derelictis, *apostolicam* se *districtionem* custodire simulant – nulla reos passus est poenitentia curari, verum ad timorem posteris incutiendum noxium germen radicitus amputare curavit. Denique sequitur:

V,11-13. *Et factus est timor magnus in universam Ecclesiam, et in omnes qui audiebant haec. Caeterorum autem nemo se audebat coniungere illis.* Poena duorum, qui fraudulenter eis jungi tentaverant, caeteris exemplum tribuit.

V,15. *Ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur.* Tunc Petrus umbra sui corporis visibiliter allevabat infirmos,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ V

5,3: *Ananiaszu, dlaczego szatan skusił twoje serce?* W innym tłumaczeniu, bardziej zgodnym z tekstem greckim czytamy: „Ananiaszu, dlaczego szatan wypełnił serce twoje?". Odnotować należy[126], iż żadne stworzenie jako takie nie jest w stanie wypełnić duszy ani umysłu człowieka. Może to uczynić jedynie Trójca-Rodzicielka, bo umysł może zostać wypełniony tym, co stworzone jedynie ze względu na działanie, bądź jako poruszenie woli. Szatan wypełnia czyjś umysł i zdolności władania sercem, nie wkraczając do niego, ani do jego przytomności, a dalej – by powiedzieć – do jego głębi. Tę władzę posiada jedynie Bóg. Lecz [szatan] z racji na to, że jest podstępnym, nikczemnym, jak również zwodniczym i przewrotnym kłamcą, zwodzi duszę ludzką złymi podszeptami, posługując się przy tym myślami i pożądliwością pokus, którymi sam jest nasycony. Przeto wypełnił szatan serce Ananiasza, nie wchodząc wcale do niego, lecz zaszczepiając w nim jad swojej przewrotności.

5,4: *Nie ludziom skłamałeś, lecz Bogu.* [Łukasz] stwierdził powyżej, że ten skłamał Duchowi Świętemu[127]. Zatem jest rzeczą jasną, że Duch Święty jest Bogiem i że Macedoniusz został potępiony zanim się urodził[128].

5,5: *Słysząc te słowa, Ananiasz padł martwy.* [Piotr] wypowiedział tak surowy wyrok przeciw przeniewiercom nie z powodu ich nieuczciwości, lecz przewidując pojawienie się w przyszłości chwastu, który na skutek złych nawyków miał zdeprawować w przyszłości prostotę Kościoła (najgorszym spośród nich rodzajem byli Sarabaici, którzy nie wyrzekając się swojej własności, uczynili się stróżami dyscypliny Apostołów), nie chciał dopuścić do tego, by winowajcy zostali poddani uzdrawiającemu działaniu pokuty. Zatem, by wzbudzić lęk w przyszłych pokoleniach, wolał wytępić do korzeni grzeszne plemię. Po tym następuje:

5,11-13: *Strach wielki ogarnął cały Kościół i wszystkich, którzy o tym słyszeli... A z obcych nikt nie miał odwagi dołączyć się do nich.* Kara nałożona na tych dwoje, którzy podstępnie próbowali dołączyć do nich, stała się przestrogą dla innych.

5,15: *Aby choć cień przechodzącego Piotra padł na któregoś z nich i by zostali uzdrowieni.* Jak niegdyś, dzięki cieniowi swej postaci, Piotr jawnie uzdrawiał chorych, tak

---

126 Por. Dydym, *De Spiritu Sancto* 60.
127 Por. Dz 5,3.
128 Macedoniusz jako biskup Konstantynopola (342–356) był głęboko zaangażowany w ostre kontrowersje swoich czasów, związane głównie z naturą Ojca, Syna i Ducha Świętego. Herezjarcha ten przeczył boskiemu pochodzeniu Ducha Świętego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

qui etiam nunc invisibili suae intercessionis umbraculo fidelium infirma roborare non cessat. Et quia Petrus Ecclesiae typus est, pulchre ipse quidem rectus incedit, sed umbra comitante jacentes erigit, quia Ecclesia mente et amore coelestibus intendens, quasi umbratice transcurrit in terra, et hic sacramentis temporalibus figurisque coelestium renovat, quos illic perpetuis remunerat donis. Quidam huic loco nectunt hoc, quod Dominus in Evangelio ait: *Qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet*.

V,17. *Exsurgens autem princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant, quae est haeresis Sadducaeorum,* etc. Haeresis Graece ab electione vocatur, quia quisque sibi, spretis aliorum dictis, quod sequendum putaverit, eligebat. *Sadducaei* autem, qui *interpretantur iusti – vendicabant* enim sibi *quod non erant* sicut infra legimus – corporis omnino resurrectionem negantes, animam perire cum carne dicebant. Sed ne angelum quidem spiritumve ullum esse credebant, et quinque tantum libros Moysi recipientes, prophetarum praeconia respuebant. Atque ideo maxime hi principibus in persequendo apostolos astipulantur, zelo videlicet ducti, quod illi virtute magna et miraculorum signis redderent testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri.

V,19. *Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris,* etc. Ne dubitaret Thomas Dominum esse carnem et ossa gestantem, quem ianuis clausis viderat intrantem, ecce ipse cum sociis mortali adhuc carne vestitus, ianuis egreditur clausis.

V,22. *Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodes stantes ante ianuas; aperientes autem, neminem invenimus.* Quid, profane Iudaee, caeca stimularis insania, furantibus dicens apostolis Dominum fuisse de monumento sublatum? Dic, rogo, eosdem apostolos de carcere tuo clauso cuius furto credis ablatos?

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

również dzisiaj dzięki niewidzialnemu cieniowi swego wstawiennictwa nie przestaje umacniać wiernych w ich słabościach. A ponieważ Piotr jest typem Kościoła, to sam zupełnie prosto postępuje, a cień towarzyszący mu podnosi tych, którzy leżą. Również Kościół, kierując się z rozmysłem i z miłością ku rzeczywistościom niebieskim, przemierza ziemię niczym cień i przez sakramenty doczesne oraz symbole odnoszące się do rzeczywistości niebieskich odnawia już tutaj wszystkich tych, których tam wynagrodzi darami wiecznymi. Niektórzy łączą z tym fragmentem wypowiedź Pana w Ewangelii: „Kto we Mnie wierzy, będzie także dokonywał tych dzieł, których Ja dokonuję, owszem, i większe od tych uczyni”[129].

5,17: *Wówczas powstał arcykapłan i wszyscy jego zwolennicy, należący do stronnictwa (haeresis) saduceuszów. Haeresis* w języku greckim oznacza „wybór”[130], ponieważ każdy, kto odrzuca mniemanie innych, wybiera to, które uważa za słuszne. Dlatego też saduceusze, których nazwa oznacza „sprawiedliwi” (bo jak czytamy niżej: uważali się za tych, którymi nie byli), zaprzeczali zmartwychwstaniu ciała, twierdząc, że dusza umiera z ciałem. Nie wierzyli w istnienie Aniołów, czy duchów, uznawali jedynie pięć Ksiąg Mojżeszowych, a odrzucali nauczanie proroków. W sposób szczególny popierali też przełożonych [ludu] co do prześladowania Apostołów, czyniąc to bez wątpienia przez zazdrość. Tamci bowiem z wielką mocą i poprzez cudowne znaki składali świadectwo o zmartwychwstaniu Pana naszego Jezusa Chrystusa.

5,19: *Ale w nocy Anioł Pański otworzył bramy więzienia itd.* By Tomasz przestał wątpić, że ten, którego widział wchodzącego pomimo drzwi zamkniętych to Pan z ciała i kości, on sam wraz z towarzyszami wychodzi pomimo drzwi zamkniętych[131], podczas gdy przyodziany jest w śmiertelne ciało.

5,22: *Znaleźliśmy więzienie bardzo starannie zamknięte i strażników stojących przed drzwiami. Po otwarciu jednak nie znaleźliśmy wewnątrz nikogo.* Dlaczego to niedowiarku żydowski szaleństwo, które cię zaślepia, zmusza cię do głoszenia, że Pan został zabrany z grobu i wyniesiony przez Apostołów[132]? Powiedz, proszę, przez kogo – jak twierdzisz – to ci sami Apostołowie zostali wykradzeni z twojego pustego więzienia?

---

[129] J 14,12.

[130] Pierwotnym znaczeniem greckiego terminu αἵρεσις jest rzeczywiście „wybór”, „podział”. Samo słowo herezja było znane już przed pojawieniem się chrześcijaństwa i nie posiadało konotacji negatywnych. Rozumiano przez nie odrębną sektę religijną albo szkołę filozoficzną. W chrześcijaństwie od II wieku herezją określano wybiórczą interpretację prawd wiary, za którą bardzo często groziło wykluczenie ze wspólnoty Kościoła.

[131] Por. J 20,24n.

[132] Por. Mt 28,11n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

V,24. *Ambigebant de illis quidnam fieret.* Ne sic quidem fidei se dare volentes. Ingenita enim malitia cor perfidum in signis etiam manifestis obdurat.

V,28. *Et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.* Oblitus est princeps sacerdotum debiti, quod ipse sibi et suis imprecatus erat, dicens: *Sanguis eius super nos et super filios nostros.*

V,34. *Surgens autem quidam in concilio Pharisaeus nomine Gamaliel.* Hic Gamaliel, ut Clemens indicat, apostolorum erat in fide socius, sed eorum consilio permanens apud Iudaeos, ut eorum in tali turbine posset sedare furorem.

V,36. *Ante hos enim dies exstitit Theodas,* etc. Theodas hic persuasit multis, ut Iosephus refert, sublatis ex urbe facultatibus suis, ripas Jordanis obsidere. Et cum esset magus, prophetam se dicebat esse, posseque imperio fluvii dirempto gurgite praebere transitum. Cui Phadi procuratoris jussu equitum turba superveniens, multis quidem peremptis aut captis, ipsius caput Hierosolymam revexit.

V,37. *Post hunc exstitit Iudas Galilaeus.* Hunc etiam scribit Iosephus Gamaliten, de civitate Gamala, qui Sadducho quodam Pharisaeo coeptis assumpto, cogeret plebem, ne tributa Romanis solvendo perderet libertatem, proferens ex lege Domino soli serviendum, et eos qui ad templum decimas deferrent Caesari tributa reddere non debere. Quae haeresis in tantum creverat, ut etiam Pharisaeos et multam partem populi conturbaret, ita ut Dominum Christum interrogandum esse crederent, licet tributa dari Caesari, an non?

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

5,24: *Nie mogli pojąć, co się z nimi stało.* Również w tych okolicznościach nie chcieli dać wiary. Wrodzona niegodziwość czyni zatwardziałym serce nawet wtedy, gdy ewidentne są znaki.

5,28: *Czy chcecie ściągnąć na nas krew tego Człowieka?* Najwyższy kapłan zapomniał już o należności, jaką zażyczył dla siebie i swoich [ziomków]: „krew Jego na nas i na dzieci nasze”[133].

5,34: *Pewien faryzeusz imieniem Gamaliel powstał w Radzie.* Ów Gamaliel, którego wymienia Klemens[134] był towarzyszem w wierze Apostołów, lecz za ich radą pozostawał pomiędzy Żydami, by w takich sytuacjach mógł powstrzymać ich wzburzenie.

5,36: *Bo niedawno temu wystąpił Teodas itd.* Tenże Teodas, jak donosi Józef Flawiusz[135], wyniósłszy swoje majętności poza miasto, zatrzymał się nad brzegiem Jordanu. Był on magiem, a podając się za proroka, twierdził, że ma moc rozdzielić nurt rzeki i umożliwić przejście. Na rozkaz namiestnika Fadusa[136] przybył niespodziewanie zastęp konny i po zabiciu oraz uprowadzeniu wielu, przewiózł głowę jego (Teodasa) do Jerozolimy.

5,37: *Potem wystąpił Judasz Galilejczyk.* Józef uważa go za golanitę, pochodzącego z miasta Gamla, który do swojej inicjatywy przyłączył faryzeusza Sadoka. Nakłaniał on lud, by nie wyzbywał się wolności poprzez płacenie podatków Rzymianom. Argumentował, że według Prawa należy służyć jednynie Panu, a ci, którzy składali dziesięcinę na świątynię, nie powinni płacić podatków Cezarowi. Owa sekta rozrosła się do tego stopnia, że wprowadziła w zakłopotanie faryzeuszów oraz sporą część ludu, przeto uznali oni za stosowne zapytać Chrystusa Pana: czy wolno płacić podatki Cezarowi[137]?

---

[133] Mt 27,25.

[134] Beda, powołując się na Klemensa, ma w rzeczywistości na myśli dzieło z IV wieku autorstwa Pseudo Klemensa zatytułowane *Recognitiones* (1,65,2).

[135] Por. *Historia Eccl.* 2,11.

[136] Kuspiusz Fadus był namiestnikiem Judei w latach 44–46. Jako pierwszy z namiestników rzymskich nosił on tytuł „prokuratora”. Jego poprzednicy byli „prefektami”. Por. Józef Flawiusz, *Dawne Dzieje Izraela* 20,1,1-2; 20,5,1.

[137] Por. Mt 22,17.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT VI

VI,1. *Factum est murmur Graecorum adversus Hebraeos.* Causa murmuris erat, quod Hebraei suas viduas, ut pote eruditiores, in ministerio praeferrent viduis Graecorum.

VI,2. *Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis.* De hoc Arator:

Locus indicat iste,
Quod meliora rudi populo sint fercula mentis,
Quam fusae per membra dapes.

VI,3. *Considerate ergo fratres viros ex vobis boni testimonii septem,* etc. Hinc iam decreverunt apostoli, vel successores apostolorum, per omnes Ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu essent caeteris, et proximi circa aram quasi columnae altaris assisterent, et non sine aliquo septenarii numeri mysterio.

VI,8. *Stephanus autem plenus gratia et fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quae appellabatur Libertinorum,* etc. Stephanus Graece, Latine Coronatus dicitur. Qui pulcherrima ratione, quod percepturus erat in re, quodam praesagio praeoccuparat in nomine, *lapidatus humiliter, sed sublimiter coronatus*. Hebraice autem norma vestra interpretatur. Quorum? videlicet martyrum sequentium, quibus primo patiendo forma factus est moriendi pro Christo.

VI,10. *Et non poterant resistere sapientiae et spiritui, qui loquebatur.* Hoc est, quod Dominus ipse suis martyribus ait: *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* Dignum enim fuit ut in

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ VI

6,1: *Zaczęli helleniści szemrać przeciwko Hebrajczykom.* Powodem niezadowolenia było to, że posługujący Hebrajczycy nad wdowy hellenistów uprzywilejowali swoje wdowy, gdyż one były bardziej obyte.

6,2: *Nie jest rzeczą słuszną, abyśmy zaniedbywali słowo Boże, a obsługiwali stoły.* Jak pisze Arator: Miejsce to oznacza, że dla nieokrzesanego ludu bardziej przydatna jest pożywka dla rozumu niż pokarmy, które sycą członki ciała.

6,3: *Upatrzcież zatem, bracia, siedmiu mężów spośród siebie, cieszących się dobrą sławą.* Wówczas to Apostołowie, bądź ich następcy ustalili, że we wszystkich Kościołach ma być siedmiu diakonów, którzy otaczając ołtarz niczym kolumny, w hierarchii stać mieli wyżej niż inni. Liczba siedem nie jest pozbawiona znaczenia mistycznego[138].

6,8: *Szczepan pełen łaski i mocy.* W języku greckim mówi się „Szczepan", zaś w łacinie: „ukoronowany"[139]. Jakaż to szlachetna racja sprawiła, że w imieniu – pominąwszy przewidywanie – wyrażony został z wyprzedzeniem los, jaki go miał spotkać: na ziemi został ukamienowany, a ukoronowany na wysokości [niebios]. W języku hebrajskim [imię to] oznacza „wasz wzór". Kogóż, jeśli nie przyszłych męczenników, spośród których on, jako pierwszy cierpiał i stał się przykładem śmierci za Chrystusa?

6,10: *Nie mogli jednak sprostać mądrości i Duchowi, z którego natchnienia przemawiał.* Oto, co sam Pan mówi do swoich męczenników: „Ja bowiem dam wam wymowę i mądrość, której żaden z waszych prześladowców nie będzie się mógł oprzeć ani się sprzeciwić"[140]. Zatem w pierwszym męczenniku słusznie potwier-

[138] W ST siedem jest liczbą świętą. W kręgach semickich, a więc w kulturze autorów biblijnych oznacza ona pełnię i doskonałość (por. Rdz 1: siedem dni stworzenia; Mt 18,21-22: przebaczenie siedem razy). Siódemka wycisnęła silne piętno na Apokalipsie św. Jana. Jest ona nie tylko najczęściej stosowanym w niej symbolem, ale również najważniejszym symbolem, któremu podporządkowano cały szereg innych symboli. Wiele symboli występuje w liczbie siedmiu. Siedem świeczników, siedmiu aniołów, siedem gwiazd, siedem Kościołów, księga zapieczętowana siedmioma pieczęciami, siedem oczu i siedem rogów Baranka, siedem głów smoka, siedem głów bestii, siedmiu królów, siedem pagórków. Niektóre symbole zostały nawet uszeregowane w *septenaria* i decydują o strukturze Apokalipsy – listy, pieczęcie, trąby i czasze. Por. U. Vanni, *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Morcelliana, Brescia 1980.

[139] O ile etymogie grecka i łacińska są w tym przypadku uzasadnione, to hebrajska nie odpowiada rzeczywistości. Beda wzoruje się tutaj na wspomnianym wcześniej dziele Hieronima, lecz i on w swoich wywodach dotyczących imion i nazw hebrajskich jest nieakceptowany przez współczesnych znawców przedmiotu. Por. M. Thiel, *Grundlagen und Gestalt der Hebräischkenntnisse des frühen Mittelalters*, (Biblioteca degli Studi medievali 4), Spoleto 1973, s. 158–174.

[140] Łk 21,15.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

protomartyre confirmaret quod cunctis pro suo nomine traditis est promittere dignatus.

CAPUT VII

VII,2. *Deus gloriae apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia,* etc. Notandum, iuxta verba Stephani, quia non sicut in Genesi videtur, post mortem patris locutus est Deus Abrahae, qui utique in Charra mortuus est, ubi cum illo et ipse filius habitavit; sed priusquam habitaret in eadem civitate, iam tunc cum esset in Mesopotamiae regione, cuius ipse est civitas.

VII,3. *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram, quam monstravero tibi. Tunc exiit de terra,* etc. Terram et cognationem Abrahae Chaldaeorum patriam genusque appellat, unde iampridem exierat, qui nunc in Mesopotamia degebat, sed quia quaslibet ob causas egrediens spe redeundi et desiderio tenebatur, audit a Domino: *Exi de terra tua.* Non ut corpus inde traiceret, quod iam fecerat, sed ut amorem mentis evelleret. Ideo quod sequitur: *Tunc exiit de terra Chaldaeorum,* non corporis, sed mentis egressum significat, quo se in perpetuum a Chaldaeorum conversatione et gente secreverit. Quia iuxta fidem Chronicorum eodem anno a Chaldaea est egressus, Mesopotamiam ingressus, in Charris moratus, et in terram repromissionis inductus.

VII,6. *Quia erit semen eius accola in terra aliena, et servituti eos subicient, et male tractabunt eos annis quadringentis* Non ita intelligendum est quasi male tractandum, vel servituti subjiciendum dixerit hoc semen annis quadringentis, sed per hyperbaton legendum, quia peregrinum erit semen eius annis quadringentis, in cuius parte temporis etiam servitus accidit. Quia enim scriptum est: *In Isaac vocabitur tibi semen*, et ab anno nativitatis Isaac usque ad annum egressionis ex Aegypto computantur anni quadringenti quinque, quos more suo Scriptura quadringentos appellat, quibus peregrinum futurum erat illud semen, sive in terra Chanaan, sive in Aegypto, potest et sic intelligi, quod a quinto anno Isaac, quo per filium ancillae coeperit affligi, labor quadringentorum computetur annorum.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

dził On, co zapowiedział wszystkim, którzy z powodu Jego Imienia mieli być prześladowani.

ROZDZIAŁ VII

7,2: *Bóg chwały ukazał się ojcu naszemu, Abrahamowi, gdy żył w Mezopotamii, itd*. Należy zauważyć, że, według słów Szczepana, Bóg rozmawiał z Abrahamem nie tak jak to jest przedstawione w Księdze Rodzaju, czyli po śmierci ojca, który umarł w Charanie, gdzie syn zamieszkiwał wraz z nim, lecz jeszcze zanim zamieszkał on w tym mieście i przebywał w Mezopotamii, gdzie znajduje się to miasto.

7,3: *Opuść ziemię swoją i rodzinę swoją*. Łukasz za ziemię i rodzinę Abrahama uznaje ojczyznę i naród Chaldejczyków, skąd niegdyś on wyszedł, gdyż potem zamieszkiwał w Mezopotamii. Skoro jednak żywił nadzieję i pragnienie powrotu, słyszy od Pana powód dla którego miał wyjść: „Opuść ziemię twoją". Nie chodzi tuaj o fizyczne przemieszczenie, bo to już uczynił, lecz o uwolnienie ducha od przywiązania. Zatem zdanie, które następuje: „Opuścił on ziemię Chaldejczyków" nie oznacza oddalenia fizycznego, lecz duchowe, bo zerwał on na zawsze ze zwyczajami i z ludem Chaldejczyków. Zresztą, według *Kronik*[141], po opuszczeniu w tym roku Ziemi Chaldejczyków, dotarł on do Mezopotamii, następnie przebywał w Charanie i został zaprowadzony do Ziemi Obiecanej.

7,6: *Potomkowie twoi będą wygnańcami na obczyźnie i przez czterysta lat ujarzmią ich jako niewolników, i będą ich krzywdzić*. Nie należy rozumieć dosłownie tego, co powiedział, iż mianowicie potomkowie ci mieli być przez czterysta lat źle traktowani, bądź poddani niewoli. Raczej odczytać to należy w przenośni, bowiem potomkowie jego mieli być pielgrzymami przez czterysta lat, spośród których na pewnien czas popaść mieli w niewolę. Wszakże napisano: „Od Izaaka będzie nazwane twoje potomstwo"[142], zatem od roku narodzin Izaaka aż do czasu wyjścia z Egiptu upłynęło czterysta pięć lat, które to w Piśmie Świętym są określone jako czterysta. Wtedy to potomstwo jego pielgrzymowało zarwno w Ziemi Kanaan, jak i w Egipcie. Można również zinterpretować to, rozpoczynając dzieło odliczania czterystu lat od roku piątego, kiedy syn niewolnicy jął się naśmiewać z Izaaka[143].

---

141 Por. Augustyn, *De Civitate Dei* 16,15.
142 Rdz 21,12.
143 Rdz 21,9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

VII,14. *Accersivit Ioseph Iacob patrem suum, et omnem cognationem in animabus septuaginta quinque.* Septuaginta Interpretes sequitur in dicendo, caeterum in Hebraica veritate, animae tantum septuaginta reperiuntur. Sed et si ipsam animarum seriem in Genesi computare volueris, addito ipso Iacob et Ioseph cum duobus filiis, qui erant in Aegypto, septuaginta solummodo animas invenies.

VII,15. *Et defunctus est ipse et patres nostri, et translati sunt in Sichem.* De Ioseph quidem solo Scriptura refert, quod eius ossa de Aegypto translata, et in Sichem sunt tumulata, verum et ex his beati Stephani verbis, et sancti Hieronymi scriptis, qui eorumdem locorum incola erat, animadvertendum et caeteros quoque patriarchas ibidem esse sepultos, quamvis memoria Ioseph merito celebrior habeatur, qui et haec ipse de ossibus suis fieri mandavit, et ad cuius tribum civitas ipsa pertinuit. Siquidem Hieronymus in historia beatae Paulae sic refert: *Transivit*, inquiens, *Sichem, non ut plerique errantes legunt Sichar, quae nunc Neapolis appellatur, et ex latere montis Garizim exstructam circa puteum Iacob, super quem Dominus sedit, intravit ecclesiam.* Et paulo post: *Atque inde*, inquit, *divertens, vidit duodecim patriarcharum sepulcra.* Item in libro de optimo Genere interpretandi: *Duodecim patriarchae non sunt sepulti in Arbes, sed in Sichem.* Sed merito movet quod sequitur:

VII,16. *Et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem.* Docet etenim Genesis, Abraham ab Ephron filio Seor Hethaei in Cariatharbe locum sepulcri quadringentis argenteis siclis emisse, in quo ipse Abraham, Isaac, et Iacob, et Adam protoplastus sepulti. Itemque Iacob de Mesopotamia reversum iuxta urbem Sichem partem agri, quo tabernacula tenderet, ab Hemor patre Sichem datis centum agnis accepisse. Non emit ergo Abraham sepulcrum ab Hemor Sichemita, sed ab Ephron Hethaeo, in quo duodecim patriarchae non sunt sepulti, sed in Sichem, ut diximus. Verum beatus Stephanus vulgo loquens, vulgi magis in dicendo sequitur opinionem. Duas enim pariter narrationes coniungens, non tam ordinem circumstantis historiae, quam causam, de qua agebatur, intendit. Qui enim insimulabatur adversus locum sanctum et legem docuisse, pergit

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

7,14: *Posłał Józefa po Jakuba i sprowadził ojca swego i całą rodzinę w liczbie siedemdziesięciu pięciu osób.* [Łukasz] oddaje to za tłumaczeniem Septuaginty, co innego [podaje] wersja hebrajska, która mówi o siedemdziesięciu osobach. Ale jeśli uznasz za stosowne policzyć osoby w Księdze Rodzaju[144], to nawet dodając Jakuba i Józefa wraz z jego dwoma synami, którzy byli w Egipcie, znajdziesz jedynie siedemdziesiąt dusz.

7,15: *Umarł Jakub i nasi ojcowie i przeniesiono ich do Sychem.* Pismo podaje, że tylko kości Józefa zostały przeniesione z Egiptu i pogrzebane w Sychem[145], lecz zarówno z ust Szczepana, jak i z pism Hieronima, który mieszkał w tych miejscach, dowiadujemy się, że zostali tam pochowani również inni patriarchowie, chociaż pamięć o Józefie zasługuje na szczególne wyróżnienie, bo to on wydał polecenie, co należy uczynić z jego szczątkami i dzięki temu miasto [Sychem] należy do jego pokolenia. W rzeczywistości Hieronim tak to przekazuje w żywocie św. Pauli[146]: „Przeszła ona przez Sychem – nie przez Sychar, jak niektórzy błędnie podają – które dzisiaj nazywane jest Neapolis i weszła do kościoła, który wznosi się na zboczu Góry Garizim, opodal studni Jakuba, przy której Pan odpoczął". I nieco dalej: „A oddalając się stamtąd, ujrzała groby dwunastu patriarchów"[147]. Również według dzieła *De optimo Genere interpretandi* dwunastu patriarchów nie zostało pochowanych w Arbok[148], lecz w Sychem. Słusznie zatem może zadziwić to, co następuje:

7,16: *Przeniesiono ich do Sychem i złożono w grobie, który Abraham kupił za srebro od synów Chamora, syna Sychem.* W rzeczywistości Księga Rodzaju podaje, że Abraham nabył to miejsce pochówku za czterysta syklów srebra od Efrona Chetyty, syna Sochara w Kiriat Arba, gdzie zostali pogrzebani Abraham, Izaak, Jakub i Adam – pierwszy człowiek[149]. Również Jakub, powróciwszy z Mezopotamii, chcąc postawić namioty, otrzymał w pobliżu miasta Sychem kawałek ziemi od Chemora, ojca Sychem w zamian za sto owiec. Zatem Abraham nie nabył grobowca od Chemora, syna Sychem, lecz od Efrona Chetyty, i nie tam – jak powiedzieliśmy – zostało pochowanych dwunastu patriarchów, lecz w Sychem. Szczepan, przemawiając do ludu, idzie za podaniem ludowym i, łącząc dwie części opowiadania, zwraca uwagę nie tyle na porządek zdarzeń historycznych, co na ich przyczynę. Z racji na to, że był on oskarżany o występowanie przeciw świątyni i Prawu, stara się

[144] Użyte przez Bedę wyrażenie *Hebraica Veritate* pozwala na stwierdzenie, że chodzi tutaj raczej o Hieronimową Wulgatę i porównanie z nią, niż o właściwy tekst hebrajski ST. Zob. wyjaśnienie we *Wprowadzeniu*.

[145] Por. Joz 24,32.

[146] Hieronim, *List* 108,13.

[147] Hieronim, *List* 57,10.

[148] Beda używa tutaj trankrypcji greckiej nazwy występującej w LXX. BH, a za nią przekłady współczesne podają nazwę toponimu Kiriat Arba.

[149] Por. Rdz 23,15.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ostendere quomodo Iesus Christus ex lege monstretur esse promissus, et quod ipsi, nec tunc Mosi, nec Domino nunc servire maluerint. Haec ut potui dixi, non praeiudicans sententiae meliori, si adsit. Porro quod dicitur: *A filiis Hemor filii Sichem,* in Graeco exemplari scriptum est: *A filiis Hemor, qui fuit in Sichem,* quod Genesis historiae magis concordare videtur, tametsi fieri potuerit ut idem Hemor et patrem filium Sichem nomine haberet.

VII,17. *Cum appropinquaret autem tempus repromissionis, quam confessus fuerat Deus Abrahae.* Illius utique, qua dictum est: *Et post haec exibunt, et deservient mihi in loco isto.*

VII,27. *Quis te constituit principem et iudicem super nos?* In tota illos concione sua redarguit, iam tunc legi Moysique fuisse contrarios.

VII,37. *Hic est Moyses qui dixit filiis Israel: Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus vestris, tanquam me.* Tanquam me, carne visibilem, sed super me maiestate mirabilem, sed super me maiestate terribilem. Ne nova, inquit, et adventitia Christi dicatur esse doctrina, ipse Moyses, cui noluerunt obedire patres vestri, praedicat et in hominis hunc forma futurum, et cunctis animabus vitae praecepta daturum.

VII,42. *Nunquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto?* Quamvis necessitate serviendi Domino libarint, mente aversi veraciter idolis servisse dicuntur, *ex eo tempore, quo aurum in caput vituli transformaverunt.* Nam *quod postea quaedam Domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed* ut ex hoc loco discimus, *poenarum fecerunt metu, et eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Dominus autem non ea quae offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. Denique ubicunque occasio fuit, semper corde reversi sunt in Aegyptum.*

VII,43. *Et suscepistis tabernaculum Moloch.* Quamvis, inquit, videremini ad tabernaculum Domini victimas hostiasque deferre, tota tamen intentione mentis fanum Moloch amplexati estis. Est autem Moloch, sive Melchom, ut saepe etiam legitur, idolum Ammonitarum, quod interpretatur *rex vester.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

wykazać w jaki sposób Prawo zapowiadało obiecanego Jezusa Chrystusa i jak to Żydzi nie zamierzali poddać się ani wówczas Prawu, ani teraz Panu. Jak mogłem, tak wyjaśniłem te sprawy, nie przesądzając o słuszności innego wyjaśnienia, jeśli ono istnieje. Jeśli zaś chodzi o stwierdzenie: „Od synów Chemora, syna Sychem", to w tekście greckim zapisano: „od synów Chemora, który był w Sychem", co zdaje się bardziej odpowiadać treści Księgi Rodzaju, nawet jeśli mogło się zdarzyć, że Chemor miał ojca i syna, którzy nosili imię Sychem.

7,17: *W miarę, jak zbliżał się czas obietnicy, którą Bóg dał Abrahamowi.* Jest to obietnica, o której powiedziano: „Potem wyjdą i będą Mi służyli na tym miejscu"[150]. Następuje:

7,27: *Któż ciebie ustanowił panem i sędzią nad nami?* [Szczepan] w całej mowie zarzuca im, że sprzeciwiali się zarówno Prawu, jak i Mojżeszowi.

7,37: *Ten właśnie Mojżesz powiedział do potomków Izraela: „Proroka jak ja wzbudzi wam Bóg spośród braci waszych".* – Jak ja widzialnego, lecz w dostojeństwie przewyższającego mnie i bardziej ode mnie godnego podziwu. By nie mówiono, że nauka Chrystusa jest nowa, bądź obca, sam Mojżesz, któremu wasi ojcowie odmawiali posłuszeństwa, zapowiada Jego przyjście w postaci człowieka i ustanowienie przykazań życia dla wszystkich ludzi.

7,42: *Czy składaliście Mi ofiary i dary na pustyni przez lat czterdzieści?* Chociaż zgodnie ze zwyczajem złożyli oni ofiarę, to z racji tego, że umysłem byli z dala od Niego, przeto stwierdza się, iż od czasu, kiedy złoto przetopili oni na głowę cielca[151], w istocie służyli bożkom. Później bowiem – jak czytamy – ofiarowali oni jakieś przedmioty Panu i nie uczynili tego dobrowolnie, lecz – jak dowiadujemy się z tego miejsca – ze strachu przed karami, ponadto pozbawieni życia zostali ci, którzy popadli w idolatrię. Pan jednak przyjmuje nie to, co jest mu ofiarowane, lecz intencję tego, kto ofiarowuje. Ostatecznie, ile razy nadarzała się okazja, sercem powracali oni do Egiptu.

7,43: *Obnosiliście raczej namiot Molocha*. Nawet jeśli wydawało się, że przynosicie dary i ofiary do namiotu Pana, to całym waszym umysłem obejmowaliście świątynię Molocha. Moloch, czy – jak często się mówi – Meloch, jest bożkiem Ammonitów, a [imię jego] znaczy „wasz król".

---

[150] Dz 7,7.
[151] Wj 32,1nn.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

VII,43. *Et sidus Dei vestri Remphan.* Dimisistis, inquit, Deum verum et vivum, et sidus Remphan, id est, facturae vestrae, vobis pro Deo suscepistis. Significat autem Luciferum, cuius cultui Sarracenorum gens ob honorem Veneris erat mancipata. Et quia Remphan, ut dixi, factura vestra, vel requies vestra interpretatur, propheta consequenter adiunxit, atque ait:

VII,43. *Figuras quas fecistis adorare eas.* Subauditur, ἀπὸ κοινοῦ suscepistis.

VII,43. *Et transferam vos trans Babylonem.* Propter haec, inquit, sacrilegia, vos non in Babylonem tantummodo, sed ultra Babylonem quoque captivi ducemini. *Nec putandus est primus martyr errasse, quia pro eo quod in propheta scriptum est Trans Damascum, dixerat trans Babylonem. Magis enim intelligentiam quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sicut trans Babylonem.*

VII,44. *Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto.* Quia dicebant eum contra locum sanctum agere, hinc ostendit Dominum non magni pendere lapidem ornatum, sed splendorem animarum desiderare coelestium. Ubi subintelligi vult, sicut tabernaculum in templi factura desertum, sic et ipsum templum intelligant meliori statu succedente delendum. Iuxta quod olim Hieremias praecinebat, dicens: *Nolite confidere in verbis mendacii dicentes: Templum Domini, templum Domini est*. Et post aliquanta: *Faciam*, inquit, *domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, sicut feci Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et projiciam vos a facie mea*.

VII,49. *Coelum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.* Non hoc carnaliter intelligendum, quasi habeat Deus membra collocata in coelo et in terra, ut nos cum sedemus, sed ut se indicaret interiorem esse et superiorem omnibus, coelum sibi sedem, terram vero scabellum pedum esse perhibuit. Qui ut se etiam omnia circumdare monstraret, alibi se coelum metiri palmo, et terram, et asserit pugillo concludere. Spiritaliter autem coelum sanctos,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

7,43: *I gwiazdę bożka Remfana*. Mówi: „Opuściliście Boga żywego i prawdziwego, a zwróciliście się do gwiazdy Remfana, uczynionej waszymi rękoma i obraliście ją w miejsce Boga". Zatem oznacza [ona] Lucyfera, którego kultowi, ze względu na Wenerę, oddał się lud Saracenów. A ponieważ – jak już powiedziałem – Remfan oznacza „wasze dzieło", albo „wasze odpocznienie", dopowiada stosownie prorok:

7,43: *Wyobrażenia, które zrobiliście, aby im cześć oddawać*. W domyśle chodzi o: ἀπὸ κοινοῦ – „przyjęliście".

7,43: *Przesiedlę was za to poza Babilon*. Z powodu tych bluźnierstw zostaniecie przesiedleni jako więźniowie nie tylko do Babilonii, lecz i poza Babilonię. Nie sądźmy, iżby mógł się pomylić pierwszy męczennik tylko dlatego, że powiedział „poza Babilonię", a nie „poza Damaszek" – jak mówi prorok[152]. Zważał on bardziej na znaczenie, niźli na słowa, ponieważ poza Damaszek byli prowadzeni zarówno do samej Babilonii, jak i poza Babilonię.

7,44: *Nasi ojcowie mieli na pustyni Namiot Świadectwa*. Ponieważ zarzucali mu, że występuje przeciwko Miejscu Świętemu, przeto od tego miejsca [Szczepan] udowadnia, że Pan nie przykłada wielkiej wagi do szlachetnych kamieni, lecz pragnie niebiańskiej czystości dusz. Co należy rozumieć, że jak Namiot [Spotkania] opustoszał, gdy została wzniesiona świątynia, tak ta sama świątynia miała zostać zburzona, by mogła przetrwać w lepszym stanie[153], bo jak zapowiedział niegdyś Jeremiasz: „Nie ufajcie słowom kłamliwym, głoszącym: 'Świątynia Pańska, świątynia Pańska, świątynia Pańska!'"[154]. I nieco dalej: „Uczynię temu domowi, nad którym wzywano mojego imienia, a w którym wy pokładacie ufność, i temu miejscu, danemu wam i waszym przodkom, to samo, co uczyniłem Szilo. Odrzucę was sprzed mego oblicza"[155].

7,49: *Niebo jest moją stolicą, a ziemia podnóżkiem stóp moich*. Nie należy tego rozumieć dosłownie, jakby Bóg miał członki rozmieszczone w niebie i na ziemi niczym my, gdy siedzimy. Chodzi tu o zaznaczenie, iż jest On w nas i ponad nami wszystkimi. Powiedział, że niebo jest Jego tronem, a ziemia podnóżkiem stóp, bo chciał tutaj ukazać, że obejmuje wszystko, z kolei w innym miejscu, że dłonią zmierzył niebiosa, a piędzią ziemię[156]. W znaczeniu duchowym niebiosa to święci,

---

[152] Am 5,27.

[153] Chodzi tu zapewne o zastąpienie kultu świątynnego kultem chrześcijańskim. W rzeczywistości zburzenie świątyni jerozolimskiej przez Rzymian było odczytywane przez chrześcijan jako znak definitywnego upadku kultu starotestamentalnego.

[154] Jr 7,4.

[155] Jr 7,14-15.

[156] Por. Iz 40,12.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

terra vero peccatores insinuat, quia his videlicet Deus inhabitando praesideat, illos condemnando prosternit

VII,49. *Aut quis locus requietionis meae est?* Non aureus utique vel marmoreus terrestris habitaculi locus, sed ille, quem Propheta subnectit: *Super quem autem requiescit Spiritus meus, nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos*?

VII,53. *Qui accepistis legem in dispositionem angelorum.* Lex est enim ordinata per angelos, in manu Mediatoris.

VII,56. *Ecce video coelos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.* Cum Dominus Christus et Dei et hominis perfectus sit Filius, quid est quod hunc beatus martyr hominis potius quam Dei Filium appellare maluit, cui plus utique gloriae videretur delaturus, si eum Dei potius quam hominis Filium appellare voluisset, nisi ut hoc testimonio Iudaeorum confunderetur infidelitas, qui se hominem crucifixisse, et hunc Deum credere noluisse meminerunt? Ad confortandam ergo beati martyris patientiam, coelestis regni ianua panditur, et ne innoxius homo lapidatus titubet in terra, Deus homo crucifixus apparet coronatus in coelo. Unde quia stare pugnantis vel adiuvantis est, recte a dextris Dei stantem vidit, quem inter homines persequentes adiutorem habuit. Nec discordare videtur, quod Marcus eum a dextris Dei sedere describit, qui situs iudicantis est, quia et nunc invisibiliter omnia iudicat, et ad extremum judex omnium visibilis adveniet.

VII,58. *Et eicientes eum extra civitatem lapidabant.* Et Dominus extra portam passus est, qui nos elegit de mundo in supernum suum regnum et gloriam, et Stephanus, quasi advena mundi, extra civitatem lapidatur. Non enim habuit hic manentem civitatem, sed futuram tota mente quaerebat. Et iusta rerum mutatione martyr mundi cordis ad coelos intuitum dirigit, persecutor durae cervicis manus ad lapides mittit. Unde Arator ait:

Lapides Iudaea rebellis
In Stephanum lymphata rapis, quae crimine duro
Saxea semper eris.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ziemia to grzesznicy, bo Bóg strzeże tych pierwszych, mieszkając [tam], natomiast innych strąca, potępiając ich.

7,49: *Gdzież jest miejsce odpoczynku mego*. Nie jest to miejsce ziemskiego zamieszkania uczynione ze złota, albo z marmuru, lecz to, o którym prorok dopowiada: „Na kim spocznie Duch mój, jeśli nie na tym, który jest pokorny i łagodny na duchu, i który z drżeniem czci słowo moje”[157].

7,53: *Wy, którzy otrzymaliście Prawo za pośrednictwem aniołów*. Rzeczywiście Prawo przekazane zostało przez aniołów, podane przez pośrednika[158].

7,56: *Widzę niebo otwarte i Syna Człowieczego, stojącego po prawicy Boga*. Skoro Chrystus Pan jest prawdziwie Synem Bożym i Synem Człowieczym, to dlaczego święty męczennik uznał za właściwsze nazwać Go Synem Człowieczym, niźli Synem Bożym? Wydawać by się mogło, że nazwanie Go Synem Bożym, a nie synem Człowieczym przydałoby Mu więcej chwały. Jednak uczynił to, by dzięki temu świadectwu została skonfundowana niewierność Żydów, którzy przypomnieliby sobie, że ukrzyżowali człowieka, a nie chcieli uwierzyć, iż jest On Bogiem. Aby wzmocnić cierpliwość świętego męczennika, otwiera się brama królestwa niebios. Ażeby niewinny człowiek nie musiał już słaniać się na ziemi od uderzeń kamieni ukazuje się ukrzyżowany Bóg Człowiek, ukoronowany w niebie. A ponieważ postawa stojąca jest właściwa dla tego, który walczy, bądź wspomaga, toteż widzi on stojącego po prawicy Boga Tego, który go wspomagał wówczas gdy ludzie go prześladowali. Zdaje się nie odbiegać od tego [obraz], na którym Marek przedstawia Go zasiadającego po prawicy Boga[159], bo jest to pozycja sprawującego sąd, który obecnie sądzi wszystko niewidzialnie, lecz na koniec przybędzie jako widzialny sędzia wszystkich.

7,58: *Wyrzucili go poza miasto i kamienowali*. Pan także cierpiał za bramą [miasta], On, który nas wybrał spośród świata i wprowadził nas do swojego Królestwa niebieskiego i do chwały. To dlatego Szczepan, niczym pielgrzym świata, jest kamienowany poza miastem[160]. Nie miał tutaj stałego miejsca, lecz całym sercem szukał przyszłego, stąd na skutek takiego obrotu spraw, męczennik o sercu czystym kieruje wzrok ku niebu, a prześladowca o twardym karku sięga po kamień. Dlatego powiada Arator[161]: „Chwytasz za kamienie, buntownicza Judeo i w obłąkaniu przeciw Szczepanowi godzisz. Na zawsze już pozostaniesz skalistą przez wzgląd na zbrodnię tak ciężką”.

---

157 Por. Iz 11,2; 66,2.
158 Ga 3,19.
159 Por. Mk 14,62.
160 Por. Hbr 13,12.
161 Por. Arator, *O Dziejach Apostolskich* 1,593-595.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

VII,60. *Positis autem genibus clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Pro se quidem stans oravit, pro inimicis genu flexit, quia ipsorum maior iniquitas majus supplicandi remedium flagitabat. Et mira beati martyris virtus, qui sic zelo fervebat, ut eis, quibus tenebatur, palam suae perfidiae culpas exprobraret, sic dilectione ardebat, ut in morte quoque pro eis a quibus occidebatur oraret.

CAPUT VIII

VIII,1. *Et omnes dispersi sunt per regiones Iudaeae et Samariae.* Hoc est, quod Dominus ipse praecepit: *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Illius enim nutu gerebatur, ut tribulationis occasio fieret Evangelii seminarium.

VIII,6. *Intendebant autem turbae his quae a Philippo dicebantur.* Et ex praesenti capitulo, et ex Samaritanae mulieris historia, prompti animi ad credendum, hanc gentem fuisse probatur.

VIII,13. *Tunc Simon et ipse credidit.* Vel beati Philippi verbis et virtute victus veraciter Domino credidit, velut magis credibile est credere se quoadusque baptisma susciperet, simulavit, ut quoniam laudis erat avidissimus, ita ut Christum se credi vellet, sicut historiae narrant, artes ab eo, quibus miracula faceret, edisceret. Quod etiam successores eius fecisse docentur, qui, auctoris suis malignis artibus instituti, Ecclesiam fraude qualibet ingressi, baptisma furari consueverunt.

VIII,14. *Miserunt ad illos Petrum et Iohannem.* Pulchre hoc Arator exponit:

Saepe sibi socium Petrus facit esse Iohannem,
Ecclesiae quia virgo placet.

Notandum autem quod Philippus, qui Samariae evangelizabat, unus de

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

7,60: *A gdy osunął się na kolana, zawołał głośno: «Panie, nie poczytaj im tego grzechu!»* Stojąc, za siebie się modlił, zaś za wrogów padając na kolana, ponieważ ich wielka nieprawość wymagała tym poważniejszego lekarstwa modlitwy. Zadziwiająca była cnota świętego męczennika, bo pałał wielką gorliwością w otwartym wypominaniu grzechów wiarołomstwa tych, którzy go więzili, lecz jednocześnie żywił tak wielką miłość, że w chwili śmierci modlił się za tych, którzy go dręczyli.

ROZDZIAŁ VIII

8,1: *Wszyscy rozproszyli się po okolicach Judei i Samarii.* To właśnie zalecał Pan: „Gdy was w tym mieście będą prześladować, uciekajcie do innego”[162], bowiem z Jego woli sposobność do cierpienia stała się okazją [do głoszenia] Ewangelii.

8,6: *Tłumy słuchały z uwagą i skupieniem słów Filipa*. Z tego zdania oraz z opowiadania o Samarytance wynika, że ród Samarytan miał serce skore do uwierzenia.

8,13: *Uwierzył również sam Szymon*. Uległy mocy słów Filipa, zapewne uwierzył w Pana, albo też – co jest bardziej prawdopodobne – udawał, że uwierzył, aż do czasu, gdy otrzymał chrzest. W rzeczywistości, sam pożądając rozgłosu – jak donoszą *Historie*[163] – chciał by wierzono, iż jest Mesjaszem, a od Filipa pragnął nauczyć się sztuki dokonywania cudów. Również jego następcy – jak mówią przekazy – zaznajomieni z wiedzą magiczną ich mistrza po podstępnym wstąpieniu do Kościoła, czynili niecny użytek ze chrztu[164].

8,14: *Wysłali do niej Piotra i Jana*. Dobrze tłumaczy to Arator: „Często sobie Piotr za towarzysza dobierał Jana, gdyż kto zachowuje dziewictwo, ten podoba się Kościołowi”[165]. Zauważmy, że Filip, który głosił Ewangelię w Samarii, był

[162] Mt 10,23.
[163] Euzebiusz – Rufin, *Historia Eccl.* 2,1,10.
[164] Ireneusz z Lyonu uznał pochodzącego z Samarii Szymona Maga za ojca gnozy (*Adv. Haer* I,23,2). Pierwsza wzmianka o Szymonie pojawia się już w Dz 8,9-24, gdzie została opisana jego niechlubna próba kupienia nadzwyczajnej mocy, którą dysponowali Apostołowie. Szymon działał w Samarii, w Rzymie oraz w Aleksandrii. Twierdził, że jest wcieleniem Boga, który przybył uwolnić uwięzioną aktualnie w ciele Heleny, kobiety, z którą podróżował, jego pierwszą emanację i przynieść ludziom zbawczą wiedzę. Głosił, że świat jest rządzony przez anioły, niższe emanacje, których intencją jest zniewolenie ludzi poprzez ustanowienia, które przekazali ustami proroków starotestamentowych. Dzięki jego łasce ludzie mogą się jednak wyzwolić spod ich władzy. Ireneusz i Hipolit podają, że w związku z tym szymonianie bez skrupułów oddawali się rozpuście, czarom, a także bałwochwalstwu – czcząc Szymona jako Zeusa, a Helenę jako Atenę (*Adv. Haer* I,23,1-4).
[165] Por. Arator, *O Dziejach Apostolskich* 1,624-625.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

septem fuerit. Si enim Apostolus esset, ipse utique manum imponere potuisset, ut acciperent Spiritum sanctum. Hoc enim solis pontificibus debetur. Nam presbyteris sive extra episcopum, seu praesente episcopo, baptizent, chrismate baptizatos ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum baptizatis.

VIII,20. *Pecunia tua tecum sit in perditionem,* et caetera. *Sancti viri cum maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto visionis, sed ex iustitia examinis erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, et mala foras exsurgentia, quia maledicto debeant ferri, cognoscunt; et in maledicto non peccant, ex quo et ab interno iudicio non discordant. Cum enim et maledicentis innocentia permanet, et tamen eum qui maledicitur usque ad interitum maledictio absorbet, ex utriusque partis fine colligitur, quia ab uno et intimo iudice in reum sententia sumpta iaculatur.* Unde et hic Simon, qui a Petro maledictum accepit, aeterna damnatione perit. Et infra BarIesu a Paulo increpatus, mox communi est luce fraudatus.

VIII,23. *In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse.* Ideo Spiritus sanctus in columba descendit, ut eos qui se accipere vellent simplices esse doceret. Nam qui fel amaritudinis in corde reservat, quantumlibet baptizatus videatur, non est iniquitatis suae vinculis absolutus, sed quasi ad punctum hora baptizandi purgatus, mox acriori est daemone septempliciter oppressus. Frustra ergo gratiam Spiritus emere tentat, qui se mente corvina curavit exuere.

VIII,26. *Surge et vade contra meridianum.* Bene in meridie quaeritur et invenitur, et abluitur, ille qui, devotione pectoris ardens, velut quaedam gentium primitiae Deo meruit consecrari. In quo specialiter illud Psalmistae completum est: *Aethiopia praeveniet manus eius Deo.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

jednym z siedmiu. Gdyby bowiem był Apostołem, to sam mógłby nałożyć rękę, aby owa [kobieta] otrzymała Ducha Świętego. To jednak jest jedynie przywilejem biskupa[166]. Prezbiterom bowiem można przy chrzcie namaścić krzyżmem tych, których chrzczą i to zarówno w obecności biskupa, jak i gdy jest nieobecny. Lecz z racji na to, że zostali oni wyświęceni przez biskupa, nie mogą znaczyć czoła tym samym olejem, ponieważ sprawują ten obrzęd jedynie biskupi, gdy przekazują Ducha Pocieszyciela przystępującym do chrztu.

8,20: *Niech pieniądze twoje przepadną razem z tobą, itd*. Gdy święci wymawiają słowa złorzeczenia, czynią to nie z pragnienia zemsty, lecz osądzają sprawiedliwie, ponieważ w głębi duszy rozważają oni przenikliwe wyroki Boże oraz występki, które toczą życie ludu[167]. Zatem są oni świadomi tego, że powinni obłożyć złorzeczeniem. Z tego też względu, złorzecząc, nie grzeszą oni i – co za tym idzie – nie wykraczają nawet przeciw osądowi sumienia. Przeto wtedy, gdy złorzeczący trwa w niewinności, samo złorzeczenie pochłania aż po śmierć tego, kto jest złorzeczony. Z następstwa obu tych przypadków wynika, że wyrok przeciw winnemu został powzięty przez jednego sędzię sumień. Stąd też ów Szymon, który przez Piotra był złorzeczony, umarł na wieki potępiony. Również Bar Jezus, skarcony później przez Pawła, pozbawiony został światła, które wszystkich oświeca.

8,23: *Bo widzę, że jesteś żółcią gorzką i wiązką nieprawości*. Duch Święty zstąpił pod postacią gołębicy, by nauczyć prostoty tych, którzy pragnęli Go przyjąć. Bo nawet jeśli ktoś wydaje się być ochrzczonym, a w sercu zachowuje gorzką żółć, to nie został uwolniony z więzów swojej nieprawości, lecz obmyty jakby jedynie w chwili chrztu. Wnet jednak został siedemkroć bardziej zniewolony przez silniejszego demona. Na darmo więc usiłuje nabyć łaskę Ducha Świętego ten, kto nie uczynił nic, by napiętnować umysł kruczo czarny.

8,26: *Wstań i idź około południa*. Słusznie około południa jest poszukiwany, znaleziony, obmyty ten, który pałając oddaniem serca, zasłużył sobie, by zostać poświęconym Bogu jako pierwocina ludów pogańskich. W nim to spełnia się w sposób szczególny powiedzenie psalmisty: „Niech Etiopia podniesie swe ręce do Boga”[168].

---

[166] Argumentacja Bedy jest nieadekwatna do czasu, o którym tutaj mowa. W rzeczywistości udzielanie chrztu w pierwszych wiekach nie miało formy podobnej do tej praktykowanej od czasów papieża Innocentego I. Por. *Epist. „Inter ceteras Ecclesiae Romanae” ad Silvanum et ceteros Synodi Milevitanae Patres*” (27 stycznia 417), 5; DS 219.

[167] Por. Grzegorz Wielki, *Moralia in Job* 4,1.

[168] Ps 67,32 Wulg.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

VIII,26. *Ad viam quae descendit ab Hierusalem in Gazam, haec est deserta.* Non via, sed Gaza deserta dicitur, vetus enim illa Gaza, quae terminus erat quondam Chananaeorum iuxta Aegyptum, ad solum usque destructa, et alia pro illa alio loco constructa est. Quae allegorice gentium plebem designat olim a Dei cultura desertam, neque ullius prophetarum praedicationibus excultam. Via vero quae ad eamdem a Hierosolymis descendens, fontem salutis aperuit, Dominus Iesus Christus est, qui ait: *Ego sum via, et veritas, et vita*. Qui a superna Hierusalem ad nostra infirma descendit, nostrique reatus nigredinem baptismatis unda dealbavit.

VIII,27. *Et ecce vir Aethiops eunuchus potens.* Pro virtute et integritate mentis vir appellatur; nec immerito, qui tantum studii in Scripturis habebat, ut eas etiam in via legere non cessaret; tantumque amoris in religione gerebat, ut, aula regia derelicta, de ultimis mundi partibus veniret ad templum Domini. Unde iusta mercede *dum quaerit interpretem lectionis, Christum quem quaerebat,* invenit; *plusque*, ut Hieronymus ait, *in deserto fonte Ecclesiae, quam in aurato templo repetit synagogae.* Ibi enim quod Jeremias admirando proloquitur, mutavit Aethiops pellem suam, id est, sorde de peccatorum abluta, de lavacro Iesu dealbatus ascendit.

VIII,27. *Candacis reginae Aethiopum.* Et in Regum libro legimus, quia regina Austri venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis. Moris quippe fuit illi nationi semper a feminis regi, easque candaces appellare.

VIII,27. *Qui erat super omnes gazas eius.* Regina Aethiopum thesaurarium praemittens in Hierusalem, gentium designat Ecclesiam, virtutum fideique Domino dona largituram. Sed et nominis etymologia convenit. Potest enim Candacis ex Hebraeo commutata interpretari. Ipsa quippe est, cui in psalmo: *Pro his qui commutabuntur* inscripto, dicitur: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum Patris tui*, et caetera.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

8,26: *Na drogę, która prowadzi z Jerozolimy do Gazy: jest ona pusta*. Nie mówi on, że „droga jest pusta", lecz „Gaza"[169]. W rzeczy samej, stara Gaza, która niegdyś była krańcem Kananejczyków graniczącym z Egiptem, została zrównana z ziemią, a na innym miejscu dla niej przeznaczonym została pobudowana inna. Alegorycznie [nazwa ta] oznacza „tłum pogan", którzy niegdyś stronili od służby Bożej i nie zostali pouczeni przez słowa żadnego spośród proroków. Drogą, która zstępując z Jerozolimy do Gazy, otwarła źródło zbawienia jest Jezus Chrystus, który mówi: „Ja jestem drogą, prawdą i życiem"[170]. On to z Niebieskiego Jeruzalem zstąpił ku naszym słabościom i wodą chrztu obmył czerń naszego grzechu[171].

8,27: *Oto Etiop, wyższy urzędnik królowej etiopskiej*. Został nazwany „mężem" przez wzgląd na cnotę oraz sprawność umysłu[172]. I nie bez przyczyny, bowiem tak bardzo zgłębiał znaczenie pism, że nie przestawał ich czytać nawet w drodze. Miał tak wielkie upodobanie w sprawach bożych, że pozostawiwszy dwór, z krańców świata przybył do świątyni Pańskiej. Dlatego też został sprawiedliwie wynagrodzony, bo podczas gdy usiłował znaleźć kogoś, kto wytłumaczyłby mu przeczytane słowo, znalazł Chrystusa, którego szukał. Znalazł Go – jak powiada Hieronim – prędzej w wyschniętym źródle Kościoła niż w złoconej świątyni synagogi. I tam – jak wieści zachwycony Jeremiasz – „Etiopczyk zmienił swoją skórę"[173], to jest obmywszy zmazę grzechów, nad śnieg biały wyszedł z chrztu Chrystusowego.

8,27: *Urzędnik królowej etiopskiej, Kandaki*. W Księdze Królewskiej czytamy, że królowa południa przybyła z krańców ziemi, by słuchać mądrości Salomona[174]. Naród ten przez wzgląd na zwyczaj zawsze pozostawał pod rządami kobiet i nazywa się je: „Kandaka".

8,27: *Zarządzający całym jej skarbcem*. Królowa Etiopczyków, która posyła swojego skarbnika do Jerozolimy symbolicznie oznacza Kościół pogan, który Bogu miał złożyć dary władzy i wiary. Można też zinterpretować imiona. I tak Kandaka w języku hebrajskim oznacza „zamieniona"[175]. To ta sama, o której w psalmie zatytułowanym: „Dla tych, którzy zostaną zamienieni" napisano: „Posłuchaj, córko, spójrz i nakłoń ucha, zapomnij *o twoim narodzie, o domu twego ojca*"[176].

---

[169] Jest to zapewne osobliwość interpretacyjna samego Bedy, bowiem trudno tak wnioskować na podstawie składni tego zdania.
[170] J 14,6.
[171] Beda wykorzystuje tutaj motyw koloru skóry Etiopczyka.
[172] Beda wykorzystuje w tym miejscu grę słów: *vir* (mąż/mężczyzna) – *virtus* (cnota).
[173] Jr 13,23.
[174] Por. 1Krl 10,1n.
[175] Hieronim, *De nom. hebr.* (PL 23,837).
[176] Ps 45,11.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

VIII,29. *Dixit autem Spiritus Philippo.* In corde Spiritus Philippo loquebatur. Spiritui enim Dei quasi quaedam nobis verba facere, est occulta vi ea quae agenda sunt imitari.

VIII,32. *Tanquam ovis ad occisionem ductus est.* Sicut ovis cum ducitur ad victimam, non repugnat, sic ille propria passus est voluntate. Vel altiori intellectu, sicut agnus in pascha immolari solebat, sic *pascha nostrum immolatus est Christus*.

VIII,32. *Et sicut agnus coram tondente se sine voce. Non solum sanguine suo nos redemit, sed et lanis operuit, ut algentes infidelitate sua veste calefaceret, et audiremus Apostolum nobis loquentem: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sic *non aperuit os suum,* cum in passione sua Pilato et pontificibus pauca, Herodi nulla respondere volebat.

VIII,33. *In humilitate iudicium eius sublatum est.* Quia iudex omnium iudicii non reperit veritatem, sed absque ulla culpa seditione Iudaeorum et Pilati voce damnatus est.

VIII,33. *Generationem illius quis enarrabit?* Aut de divinitate eius accipiendum est, quod impossibile sit divinae nativitatis nosse mysteria, de qua Pater loquitur: *Ante luciferum genui te*. Aut de partu Virginis, quod difficulter possit exponi. Cuius rationem Mariae quaerenti, per angelum dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te.* Ut vel ab angelo, vel ab evangelista tantum nativitatis eius sacramenta dicantur, cuius narrator rarissimus est.

VIII,33. *Quoniam tolletur a terra vita eius.* Ut nequaquam in terra, sed in coelo viveret.

VIII,35. *Aperiens autem Philippus os suum,* etc. Philippus interpretatur *os lampadis,* pulcherque est sensus, quod os lampadis suum aperiret os, dum obscura prophetiae in scientiae lucem proferret. Quamvis et iuxta historiam possit ista circumlocutio designare aliquanto longiorem futurum tunc esse eius sermonem.

VIII,36. *Venerunt ad quamdam aquam.* Est hodieque Bethsoro vicus in tribu Iuda, euntibus ab Eliae Chebron in vigesimo lapide. Iuxta quem fons ad radices

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

8,29: *Duch powiedział do Filipa*. Duch przemawiał do serca Filipa. Duch Pański może z tajemną mocą zwrócić się do nas i nakazać to, co powinniśmy uczynić.

8,32: *Prowadzono Go jak owcę na rzeź*. Jak owca prowadzona na rzeź nie stawia oporu, tak też i On cierpiał z własnej woli, albo też – na podstawie jeszcze głębszej interpretacji – jak baranek, którego na podstawie zwyczaju zabijano na święto Paschy, tak też i Chrystus został złożony w ofierze jako nasza Pascha[177].

8,32: *I jak baranek, który milczy, gdy go strzygą, tak On nie otwiera ust swoich*. On nie tylko odkupił nas Krwią swoją, lecz równie okrył nas wełną, by nas, zziębniętych na skutek chłodu niewierności, rozgrzać swoją tuniką, i abyśmy mogli usłyszeć Apostoła, który mówi: „Wy wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa"[178]. Tak oto nie otworzył On ust swoich, bo podczas Męki swojej kilka słów wyrzekł do Piłata i arcykapłanów, Herodowi nic nie chciał odpowiedzieć.

8,33: *W Jego uniżeniu odmówiono Mu słuszności*. Sądzia wszystkich ludzi nie został równo potraktowany, lecz bez żadnej winy został skazany przez tłum Żydów i słowo Piłata.

8,33: *Któż zdoła opisać ród Jego?* Być może jest tutaj mowa o Jego boskiej naturze, której to początek jest niemożliwy do uchwycenia, bo o nim to mówi Ojciec: „Z łona jutrzenki jak rosę Cię zrodziłem"[179]. Albo też chodzi o narodzenie z Dziewicy, ponieważ trudno jest udowodnić dlaczego Anioł, którego Maryja prosi o wytłumaczenie, odpowiada: „Duch Święty zstąpi na ciebie"[180]. Wyłącznie Anioł i ewangelista opowiadają szeroko o Jego narodzeniu, o którym [gdzie indziej] tak mało powiedziano.

8,33: *Bo Jego życie zabiorą z ziemi*. By żyć w niebie, a nie na ziemi.

8,35: *A Filip otwierając usta*. Imię Filip tłumaczy się jako „usta lampy"[181]. Znaczenie to jest piękne, bowiem lampa otwiera swe usta, by wyprowadzić ku światłu poznania niejasne proroctwa. Jeśli zaś chodzi o znaczenie dosłowne, to wypowiedź ta może świadczyć o tym, że mowa jego mogła być dosyć długa.

8,36: *Przybyli do jakiegoś źródła*. Gdy kto idzie od Eliasza do Hebronu, to na dwudziestej mili znajduje się do dziś Bet Sur, osada w pokoleniu Judy. Opodal niej

177 1Kor 5,7.
178 Ga 3,27.
179 Ps 110,3.
180 Łk 1,35.
181 Hieronim, *De nom. hebr.* (PL 23,899).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

montis ebulliens, ab eadem, in qua gignitur, sorbetur humo. In hoc est eunuchus a Philippo baptizatus.

VIII,36. *Quis prohibet me baptizari? Et jussit stare currum,* et caetera. Hic alia translatio iuxta Graecum exemplar aliquot versus plus habet, ubi scriptum est: *Ecce aqua, quis prohibet me baptizari?* Dixit autem ei Philippus: *Si credis ex toto corde tuo, salvus eris.* Respondens autem dixit: *Credo in Christum Filium Dei. Et iussit stare currum,* et caetera. Et hos ergo versiculos credo primum a nostro quoque interprete translatos, sed scriptorum vitio postea fuisse sublatos.

VIII,39. *Spiritus Domini rapuit Philippum.* Sunt qui haec angelum in Spiritu sancto fecisse testantur, ut Hieronymus prodit.

VIII,40. *Evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Caesaream.* Palaestinae dicit, ubi infra domum habuisse describitur, quae usque hodie demonstratur, nec non et cubiculum quatuor filiarum eius virginum prophetantium.

CAPUT IX

IX,1. *Saulus autem adhuc spirans minarum et caedis in discipulos Domini.* Praesentes videlicet caedibus afficiens, et minis deterrens absentes.

IX,4. *Saule, Saule, quid me persequeris?* Non dixit: Quid persequeris membra mea? sed *quid me persequeris?* quia ipse in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur iniquos. In cuius etiam membris beneficia collata, sibi facta esse denuntiat, cum ait: *Esurivi, et dedistis mihi manducare*. Et exponendo subjunxit: *Quamdiu uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*.

IX,5. *Ego sum Iesus, quem tu persequeris.* Non dixit: Ego sum Deus, ego sum Filius Dei, sed humilitatis,inquit, meae infirma suscipe, et tuae superbiae squamas depone.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

wypływa u stóp wzniesienia źródło, którego woda jest wchłaniana przez tą samą ziemię, z której wypływa. U tego źródła został ochrzczony przez Filipa dworzanin.

8,36: *Cóż przeszkadza, abym został ochrzczony?... I kazał zatrzymać wóz.* Inny przekład, opierający się na tekście greckim, zawiera tutaj kilka wersów więcej. W nich to napisano: „'Oto woda, cóż przeszkadza, abym został ochrzczony?'. Filip zaś odpowiedział mu: 'Jeśli wierzysz całym twoim sercem, zostaniesz zbawiony'. Dworzanin, odpowiadając, rzekł do niego: 'Wierzę w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego' i nakazał zatrzymać wóz" itd. Myślę, że wersety te wcześniej zostały przełożone w naszej wersji, lecz później, z winy kopistów, zostały one pominięte.

8,39: *Duch Pański porwał Filipa*. Jak podaje Hieronim[182] – niektórzy twierdzą, że uczynił to jakiś Anioł w mocy Ducha Świętego.

8,40: *Głosił Ewangelię od miasta do miasta, aż dotarł do Cezarei*. Jest tutaj mowa o Cezarei Palestyńskiej, gdzie – jak powiemy niżej – posiadał on dom, który i dzisiaj jest pokazywany, a w nim komnatę czterech jego córek, dziewic-prorokiń.

ROZDZIAŁ IX

9,1: *Szaweł ciągle jeszcze siał grozę i dyszał żądzą zabijania uczniów Pańskich*. To znaczy, że nastaje na życie tam obecnych i zastrasza pogróżkami nieobecnych.

9,4: *Szawle, Szawle – dlaczego mnie prześladujesz*. Nie mówi on: „dlaczego prześladujesz moje członki?", lecz „dlaczego mnie prześladujesz?", gdyż aż po dziś dzień [Jezus] znosi cierpienia zadawane Jego ciału, tj. Kościołowi. W ten sposób też stwierdza On, że doznał dobrodziejstw ze strony członków swoich, mówiąc: „Byłem głodny, a daliście mi jeść"[183], co zaraz wyjaśnia: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili"[184].

9,5: *Ja jestem Jezus, którego ty prześladujesz*. Nie powiedział: „jestem Bogiem", „jestem Synem Bożym", lecz „przyjmij słabość mojego upokorzenia, a pozbądź się pancerza twojej pychy".

---

[182] Hieronim, *In Esaiam* 17,63.
[183] Mt 25,35.
[184] Mt 25,40.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

IX,6. *Surge et ingredere civitatem, et dicetur tibi quid te oporteat facere.* Non continuo quae essent facienda monstravit, sed in civitate postmodum audienda praemonuit, ut tanto post in bonis solidius staret, quanto prius funditus eversus a pristino errore cecidisset.

IX,8. *Apertisque oculis nihil videbat.* Nequaquam potuisset bene rursus videre, nisi prius excaecatus fuisset bene, et propriam sapientiam, qua perturbatur excludens, fidei se per cuncta committeret.

IX,9. *Et erat tribus diebus non videns.* Quia Dominum non crediderat tertia die mortem resurgendo vicisse, suo iam instruitur exemplo, qui tenebras triduanas luce reversa mutaret.

IX,16. *Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Non debet, inquit, quasi persecutor timeri, sed potius quasi frater amplecti, qui adversa, quae sanctis intulerat, promptus est sustinere cum sanctis.

IX,18. *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamae.* Draconis omne corpus dicitur squamis esse contectum. Quia ergo Iudaei serpentes, et genimina viperarum sunt vocati qui illorum perfidiam sectabatur, quasi pelle serpentina oculos cordis obtexerat. Sed cadentibus sub manu Annaniae ab eius oculis squamis monstratur in facie, quod verum lumen iam recepit in mente.

IX,25. *Accipientes autem eum discipuli eius nocte.* Id est, discipuli Christi. In Graeco enim non est additum eius, sed tantummodo discipuli, ut generaliter Christi vel Ecclesiae intelligantur. Nondum enim Paulus discipulos fecisse legitur, sed solum Iudaeos confudisse qui habitabant Damasci.

IX,25. *Per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta.* Hoc effugii genus hodieque servatur in Ecclesia, quando quis antiqui hostis insidiis vel hujus saeculi laqueis circumfusus, spe fideique suae minime salvatur. Murus enim Damasci, quae sanguinem bibens interpretatur, adversitas saeculi est. Rex Areta, qui interpretatur descensio, diabolus intelligitur. Sporta quae juncis palmisque solet confici, fidei speique coniunctionem designat. Juncus enim viriditatem

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

9,6: *Wstań i wejdź do miasta, tam ci powiedzą, co masz czynić*. Nie od razu ukazał mu, co miałby uczynić, lecz jedynie uprzedził, co miał usłyszeć potem w mieście, by im bardziej pogrążał się poprzednio w dawnym błędzie, którego się wyrzekł, tym mocniej trwał w dobru teraz.

9,8: *A kiedy otworzył oczy, nic nie widział.* [Paweł] nie byłby w stanie na powrót widzieć dobrze, gdyby wcześniej nie został zupełnie oślepiony i gdyby – wyrzekłszy się własnej mądrości, przez którą został wyprowadzony na manowce – nie zdał się zupełnie na wiarę.

9,9: *Przez trzy dni nic nie widział*. Ponieważ nie uwierzył on, że Pan, zmartwychwstając trzeciego dnia, zwyciężył śmierć, toteż pouczony zostaje przez własny przykład, bowiem po upływie trzech dni ciemności zmieniły się w światło.

9,16: *I pokażę mu, jak wiele będzie musiał wycierpieć dla mego imienia*. Biorąc pod uwagę to, iż [Paweł] jest gotów znosić wraz ze świętymi krzywdy, które sam im wyrządzał, nie powinni oni się go obawiać, lecz raczej przyjąć jako brata.

9,18: *Natychmiast jakby łuski spadły z jego oczu*. Powiadają, że całe ciało węża jest pokryte łuskami. Z racji na to, że Żydzi są nazywani wężami i plemieniem żmijowym[185], również i Paweł, który naśladował ich w przewrotności, miał tak zwane oczy serca pokryte skórą węża. Lecz gdy, dzięki działaniu Ananiasza, łuski opadły z jego oczu, zabłysła przed oczyma owa światłość prawdziwa, którą już przyjął do swojej duszy.

9,25: *Uczniowie Jego wzięli go nocą*. Jest tutaj mowa o uczniach Chrystusa. W tekście greckim nie jest napisane „Jego", lecz tylko „uczniowie", by uważać ich ogólnie za [uczniów] Chrystusa albo Kościoła. Czytamy bowiem, że Paweł nie dobrał był sobie jeszcze uczniów, lecz jedynie wprowadzał w błąd Żydów zamieszkujących Damaszek.

9,25: *Spuścili go w koszu na sznurze przez mur.* Ten rodzaj ucieczki jeszcze dzisiaj jest praktykowany w Kościele[186], gdy kto narażony na knowania odwiecznego nieprzyjaciela albo też poddany więzom tego świata, ratuje się przynajmniej swoją nadzieją i wiarą. W rzeczywistości mury Damaszku, którego nazwa oznacza „pijący krew"[187], są przeciwnościami tego świata. Król Aretas, którego imię oznacza „zejście"[188], jest diabłem. Kosz, który upleciony jest z sitowia i palm, oznacza

[185] Mt 23,33.
[186] Chodzi tutaj oczywiście o znaczenie alegoryczne, co można wywnioskować z dalszego ciągu wypowiedzi Bedy.
[187] Hieronim, *De nom. hebr.* (PL 23,898).
[188] Hieronim, *De nom. hebr.* (PL 23,898).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

fidei, palma spem vitae aeternae significat. Quisquis ergo se muro adversitatis videt cinctum, sportam virtutum, qua evadat, festinus ascendat.

IX,26. *Cum autem venisset in Hierusalem, tentabat jungere se discipulis.* Non eum mox baptizatum credamus venisse ad apostolos Hierusalem, sed sicut ipse Galatis scripsit, primo abiisse in Arabiam, et iterum reversum esse Damascum. Deinde post tres annos venientem Hierosolymam vidisse Petrum, et mansisse apud eum diebus quindecim. Alium autem apostolorum vidisse neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. Ac deinde sicut et Lucas exsequitur, venisse in partes Syriae et Ciciliae. Utrum autem prima, an secunda vice Damasci insidias pertulerit, non facile patet. Nam et secunda intelligi potest, ex eo quod dicitur multis diebus impletis consilium fecisse Iudaeos eum interficiendi. Idcirco autem Lucas Arabiam praetermittere videtur, quod ibi minime praedicaverit, iuxta quod ipse in sequentibus Agrippae regi loquens, ait: *Quia Damasci primum, et Hierosolymis, et in omni regione Iudaeae et gentibus praedicabam.*

IX,27. *Barnabas autem apprehensum illum duxit ad apostolos.* Hic est Barnabas ille Cyprius genere, Levites, qui supra pretium agri sui ad pedes apostolorum attulisse memoratur.

IX,29. *Loquebatur quoque et disputabat cum Graecis.* Nota quod Graecos in Hierusalem, Iudaeos in Damasco, quae gentilium est civitas, docuerit, ne forte hoc significet gentiles in civitatem Dei adunandos, et Iudaeos in perfidiam gentium esse lapsuros. Iuxta quod Isaias ait: *Et vertetur Libanus in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

zjednoczenie wiary i nadziei, bo sitowie oznacza krzepkość wiary, palma zaś – nadzieję życia wiecznego. Ktokolwiek więc czuje się otoczony murem przeciwności, niech śpiesznie wejdzie do kosza cnót, by uciec.

9,26: *Kiedy przybył do Jerozolimy, próbował przyłączyć się do uczniów.* Nie należy mniemać, że [Paweł] zaraz po chrzcie przybył do Jerozolimy, lecz – jak sam napisał w Liście do Galatów[189] – najpierw udał się on do Arabii, następnie wrócił do Damaszku. Po trzech latach, przybywszy do Jerozolimy, spotkał się z Piotrem i pozostał u niego piętnaście dni. A spośród Apostołów nie spotkał nikogo innego poza Jakubem, bratem Pańskim. Potem – jak kontynuje również Łukasz – udał się w okolice Syrii i Cylicji[190]. Nie wiadomo, czy był narażony na niebezpieczeństwo podczas pierwszego, czy podczas drugiego [pobytu w tym mieście], ale można się domyślać, że podczas drugiego, bowiem – jak powiedziano – po upływie wielu dni Żydzi, odbywszy naradę, postanowili go zabić[191]. Wydaje się też, że Łukasz pomija wspomnienie o Arabii, ponieważ tam [Paweł] najmniej głosił. Sam zresztą, przemawiając później do króla Agryppy, powie: „Nawoływałem wpierw mieszkańców Damaszku i Jerozolimy, a potem całej ziemi judzkiej"[192].

9,27: *Barnaba przygarnął go i zaprowadził do Apostołów.* Jest to Barnaba, który pochodził z Cypru, z rodu lewitów, który to – jak zaznaczyliśmy wcześniej – złożył u stóp Apostołów należność otrzymaną ze sprzedaży swoich dóbr.

9,29: *Przemawiał też i rozprawiał z hellenistami.* Powinniśmy rozważyć, czy [przemawianie] do Greków w Jerozolimie, a do Żydów w Damaszku, który to jest miastem pogan, nie oznacza, że poganie zgromadzili się w mieście świętym, a Żydzi popadli w przewrotność pogan. Według tego, co mówi Izajasz: „Liban zamieni się w Karmel, a Karmel za bór zostanie uznany"[193].

---

189 Ga 1,17n.

190 Por. Dz 9,30.

191 Beda uzgadnia w tym miejscu chronologię Pawłową, posługując się zarówno tekstem Dziejów Apostolskich, jak i Listu do Galatów, co nie przychodzi łatwo. Te dwa świadectwa w odniesieniu do pobytu Apostoła pogan w Jerozolimie nie harmonizują ze sobą. Dla Pawła była to bowiem wizyta krótka (Ga 1,18: „zatrzymując się u niego tylko piętnaście dni") i prywatna (Ga 1,18: „dla zapoznania się z Kefasem"). Według Łukasza pobyt w Jerozolimie trwał nieco dłużej, a jego celem była próba zapoznania się z pierwszą wspólnotą Kościoła. Por. A. M. Buscemi, *San Paolo. Vita, opera e messaggio* (SBF Analecta 43), Jerusalem 1996, s. 56-65.

192 Dz 26,20.

193 Iz 29,17. Piękno Karmelu i jego roślinności stało się symbolem piękna nowego Jeruzalem, z czego wynika, że przewyższało ono wspaniałość i piękno samego Świętego Miasta, miejsca, które Bóg wybrał sobie na mieszkanie. Według tradycyjnej interpretacji alegorycznej Liban symbolizował pogan. W związku z powyższym zmiana Libanu (góry poza ziemią świętą Izraela) w Karmel (świętą górę Izraela) symbolizowało nawrócenie pogan na chrześcijaństwo, zaś przemiana Karmelu

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

IX,33. *Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Aeneam, ab annis octo jacentem in grabato.* Aeneas iste genus significat humanum, infirmorum prius delectatione languescens, sed apostolorum opere et ore sanatum. Quia etenim mundus ipse quatuor plagis sublimatur, et cursus saeculi annuis quatuor temporibus variatur, quicunque praesentia labentiaque gaudia complectitur, quasi bis quaternario annorum numero, grabato sternitur enervis. Grabatum quippe est ipse segnities, ubi requiescit animus aeger et infirmus, id est, in voluptate corporis et omni delectatione saeculari.

IX,34. *Aeneas, sanat te Dominus Iesus Christus. Surge et sterne tibi.* Quem de paralypsi curaverat, mox surgere et sternere sibi praecepit, spiritaliter insinuans ut quisque fidei solidamentum in corde perceperit, non solum torporem, in quo fessus iacuerat, discutiat, sed etiam bona opera, in quibus requiescere valeat, paret.

IX,36. *In Ioppe autem fuit quaedam discipula, nomine Tabita, quae interpretata dicitur Dorca.* Id est, damula, vel caprea. Significat autem animas virtutum studio sublimes, sed hominum opinione contemptibiles. Neque enim beatus Lucas interpretationem nominis augeret, nisi magnum ei mysterium inesse cognosceret. Damula quippe vel caprea, animalia sunt natura similia, sed magnitudine differentia, quae morantur in excelsis montibus, et quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt. Unde et ab acumine cernendi Graece dorcades vocantur. Sic nimirum sancti meritis operum in excelsis habitantes, mentis contemplatione et supernis sagaciter intendunt, et suimet cauta circumspectione semper invigilant. Nam quod munda quidem haec animalia iuxta legem, sed timida sunt et imbellia, iuxta quod naturam eorum exprimens Martialis ait:

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum,
Imbelles damae, quid nisi praeda sumus?

Nonne manifeste significat eos qui simpliciter vivere discretoque gressu actionis quasi fissa ungula incedere, et verbum Dei continua meditatione ruminare satagunt?

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

9,33: *Znalazł tam pewnego człowieka imieniem Eneasz, który był sparaliżowany i od ośmiu lat leżał w łóżku*. Ów Eneasz oznacza typ chorych ludzi, którzy wpierw oddają się przyjemnościom, potem dopiero dostępują zbawienia dzięki słowu Apostołów. Z racji zaś na to, że świat jest podzielony na cztery części, a bieg czasu wyznaczony jest przez następstwo czterech pór roku, to tego, kto oddaje się przemijającym ziemskim przyjemnościom można przyrównać do człowieka spoczywającego bezsilnie na łożu przez lat cztery pomnożone przez dwa. Łoże oznacza gnuśność, jaką złożony jest znużony i chory umysł, pogrążony w rozkoszach ciała i różnego rodzaju uciechach tego świata.

9,34: *Eneaszu – Jezus Chrystus cię uzdrawia, wstań i zaściel sobie łóżko!* [Piotr] nakazując człowiekowi, którego uzdrowił z paraliżu, powstać i pościelić łóżko, wskazuje na sens duchowy. Bo kto wzbudził w sercu stałość wiary, ten nie tylko jest w stanie pozbyć się gnuśności jaką był złożony, ale też stara się spełniać dobre czyny, w których to znajduje ukojenie.

9,36: *Była też w Jafie pewna uczennica imieniem Tabita.* Imię to tłumaczy się jako „Dorkas", czyli „gazela", albo „kozica" [194], co oznacza dusze wydoskonalone przez wytrwałość w cnocie, a wzgardzone przez opinię ludzi. Łukasz nie kładłby nacisku na interpretację imienia, gdyby wiedział, że nie kryje ono w sobie wielkiej tajemnicy. Gazela bowiem i kozica z natury są zwierzętami podobnymi do siebie, lecz różniącymi się od siebie wielkością. Zamieszkują one wysokie wzniesienia i nawet z daleka dostrzegają każdego, ktokolwiek by się zbliżał, stąd też od wyostrzonego wzroku w języku greckim nazywa się je *dorkades*[195]. Również święci, którzy zamieszkują na wysokościach, dzięki zasługom ich uczynków, poprzez uniesienie ducha, wnikliwie starają się poznać rzeczywistości niebieskie, a nad swoimi zawsze czuwają z rozwagą. Wspomniane zwierzęta są według Prawa czyste, lecz płochliwe i spokojne z natury. Tak oto, opisując ich naturę, wypowiada się Marcjalis: „Dzik kłami odstrasza, jeleń broni się porożem, my zaś, spokojne gazele – czymże jesteśmy, jeśli nie łupem?"[196]. Czyż nie wskazują one jawnie na tych, którzy starają się żyć w prostocie, postępują przezornie, niczym stąpając rozdzielonym kopytem i przeżuwając podczas nieustannej medytacji słowo Boże[197]? Jeśli zaś na skutek

---

w bór – pogrążenie Żydów w niewierze na skutek odrzucenia Chrystusa. Por. S. Giordano, *Karmel w Ziemi Świętej. Wczoraj i dziś*, tłum. H. Cz. Gil OCD, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2001.

[194] Por. Izydor, *Etymologie* 12,1,15.

[195] Beda wyprowadza znaczenie imienia Δορκάς od czasownika greckiego δέρκομαι. Por. H. G. Lidell – R. Scott, *Greek-English Lexicon*, ad vocem, s. 379.

[196] Izydor, *Etymologie* 12,1,22.

[197] Zwierzęta przeżuwające o rozdzielonej racicy były dla Żydów zwierzętami czystymi. Alegoryczna interpretacja prowadzi do tego, by uznać, że nieustanna medytacja nad słowami Pisma

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Qui si vel ignorantia forte, vel infirmitate mortem incurrerint spiritalem, pro intentionis tamen rectae integritate resuscitari merentur, sicut Petro ipsi contigisse probatur, cui rectissime, quod de Dorcade scriptum est, aptari potest.

IX,37. *Factum est autem in diebus illis ut infirmata moreretur.* Sancti enim cum per fragilitatem naturae mortalis aliqua delinquunt, quasi in diebus operum bonorum causae subitae infirmitatis occumbunt. Sed cum mox lacrymis insistunt, spem recuperandae virtutis ascendunt, sanctorum auxilia invocant, et sua quae intermiserant bona acta recogitant, faciunt profecto quod sequitur.

IX,37. *Quam cum lavissent, posuerunt eam in coenaculo.* Et caetera, quae de Petri evocatione, et elemosynarum Dorcadis ostensione narrantur.

IX,39. *Et circumsteterunt illum omnes viduae flentes.* Viduae sunt piae cogitationes animae poenitentis, quae sensus pristini vigorem quasi viri regimen ad tempus omiserant, quae pro anima delinquente necesse est suppliciter exorent.

IX,39. *Et ostendentes ei tunicas et vestes, quas faciebat illis Dorcas.* Non suis pro defuncta vocibus, sed ipsius precabantur operibus, quoniam elemosyna non solum a secunda, sed et a prima morte liberat.

IX,40. *Dixit: Tabita, surge. A illa aperuit oculos, et viso Petro resedit.* Iustissimus ordo resurgentis, ut prius oculos mentis aperiat, et agnita deinde Petri voce resideat, lumen suae circumspectionis, quod perdiderat, recipiat, et ad doctrinam eorum qui se adiuverant vivat.

IX,41. *Dans autem illi manum, erexit eam.* Contacta Petri manu Tabita resurgit, quia languescens anima peccatis, nullo melius ordine quam sanctorum exemplis convalescit.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

niewiedzy, bądź słabości mieliby oni popaść w śmierć wieczną, to z racji czystości ich intencji zasługują na zmartwychwstanie. I jak wiemy – tak stało się z Piotrem, co do którego można równie dobrze zastosować to, co napisano o gazeli.

9,37: *Wtedy właśnie zachorowała i umarła*. Gdy przydarzy się świętym, że z powodu słabości śmiertelnej natury w jakiś sposób zgrzeszą, będzie to niczym złożenie nagłą chorobą[198] w czasie spełniania dobrych uczynków. Lecz jeśli zaraz zaczną płakać, wzmocnią nadzieję na odzyskanie cnoty. Wezwą pomocy świętych, przypomną sobie dobre uczynki, które zarzucili i uczynią to, co następuje.

9,37: *Obmyto ją i położono w izbie na piętrze.* Tak czytamy w odniesieniu do powołania Piotra oraz do jałmużny ofiarowanej przez Gazelę.

9,39: *Otoczyły go wszystkie wdowy ze łzami w oczach*. Wdowy są niczym innym, jak nabożnymi myślami duszy pokutującej. W swoim czasie utraciły one moc dawnego uczucia, to jest władztwo męża. Potrzeba, by modliły się i upraszały łaski dla grzesznej duszy.

9,39: *Pokazywały mu chitony i płaszcze, które zrobiła im Gazela*. Nie zanosiły swoich modłów, lecz upraszały dziełami jej samej, bowiem jałmużna uwalnia nie tylko od śmierci drugiej, ale też od pierwszej[199].

9,40: *Rzekł: «Tabito, wstań!» A ona otwarła oczy i zobaczywszy Piotra, usiadła.* Oto doskonały porządek opisu czynności przy zmartwychwstaniu kobiety: najpierw otwiera oczy umysłu, następnie – rozpoznawszy głos Piotra – siada, odzyskuje utraconą jasność osądu i żyje dzięki nauczaniu tych, którzy ją wspomogli.

9,41: *Piotr podał jej rękę i podniósł ją.* Tabita, dotknąwszy ręki Piotra, powstaje, ponieważ dusza, która jest powalona przez grzech, nie znajdzie lepszego sposobu wyzdrowienia niż przykład świętych.

---

pozwala na rozróżnienie pomiędzy prawdą i błędem.

[198] W egzegezie patrystycznej choroba ciała była postrzegana jako oznaka, symbol choroby duszy.

[199] Por. A. Korczak, „Alegoreza Filona z Aleksandrii", *Przegląd Religioznawczy* 243/1 (2012), s. 15. Rozróżnienie pomiędzy śmiercią pierwszą i drugą znaleźć można już u Filona z Aleksandrii. Dla niego śmierć pierwsza dotyka człowieka, ta druga to śmierć duszy po utracie cnoty i nabyciu występku. Jałmużna uwalnia jedynie od śmierci drugiej. W przypadku Tabity Beda rozciąga jednak znaczenie jałmużny i czyni z niej środek skuteczny również przeciw śmierci cielesnej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT X

X,1. *Vir autem quidam erat in Caesarea, nomine Cornelius,* etc. *Non virtutibus ad fidem, sed fide pertingitur ad virtutes,* ut beatus papa Gregorius exponit. *Cornelius enim*, inquit, *cuius elemosynae ante baptismum angelo teste laudatae sunt, non operibus ad fidem, sed fide venit ad opera. Sic enim Deo vero et ante baptismum non crediderat, quem orabat? vel quomodo hunc omnipotens Deus exaudierat, si non ab ipso se in bonis perfici patebat? Sciebat ergo creatorem omnium Deum, sed quia eius omnipotens Filius incarnatus esset, ignorabat. Fidem habuit, cuius orationes et elemosynae placere potuerunt. Bona autem actione promeruit ut Deum perfecte cognosceret, et* de Unigenito *eius Incarnationis mysterium crederet, quatenus ad sacramentum baptismatis perveniret. Per fidem ergo venit ad opera, sed per opera est solidatus in fide.*

X,3. *Vidit in visu manifeste quasi hora nona diei,* etc. Bene oraculum baptismi petendi hora nona accipit, quia in morte ipsius, qui hora nona spiritum tradidit, erat baptizandus.

X,5. *Et nunc mitte viros in Joppen.* Cum elemosynis precibusque susceptis, mox doctor salutis accersiri jubetur, manifeste innuitur quod elemosynis illis ac precibus plenam suae salutis cognitionem a Domino quaesierit.

X,7. *Vocavit duos domesticos suos, et militem metuentem Dominum.* Tres misit ad Petrum Cornelius, quia creditura gentilitas apostolicae fidei Europam, Asiam, Africamque subegit, partim studiis militaribus, hoc est, instantia praedicandi, partim domesticis negotiis occupandas. Nota quod unus miles, et duo domestici mittantur. Quanto enim fortiores, tanto pauciores in Ecclesiae membris invenies, plures qui audire verbum, quam qui dicere sciant.

X,9. *Ascendit Petrus in superiora.* Significat Ecclesiam, relictis terrenis cupiditatibus, conversationem in coelis habituram.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ X

10,1: *W Cezarei mieszkał człowiek imieniem Korneliusz.* Jak powiada papież Grzegorz[200] – to nie dzięki cnocie dochodzi się do wiary, lecz dzięki wierze do cnoty. Przeto Korneliusz, którego jałmużny, składane jeszcze przez chrztem, były przedmiotem świadectwa złożonego przez Anioła, nie doszedł do wiary dzięki uczynkom, lecz dzięki wierze do uczynków. Jeśli bowiem również przed chrztem nie wierzyłby w Boga żywego, to do kogo by się modlił? Albo też: jakże by mógł go wysłuchać Bóg Wszechmogący, jeśli on sam nie poprosiłby Go o doskonałość w spełnianiu dobra. Wiedział [Korneliusz], że Bóg jest Stworzycielem wszechrzeczy, lecz nie był świadomy tego, że Jego Syn Wszechmogący przyjął ludzką naturę. Wierzył w Tego, któremu mogły się spodobać modlitwy i jałmużny, a dzięki dobrym uczynkom zasłużył sobie na to, by w sposób doskonały poznać Boga oraz uwierzyć w tajemnicę Wcielenia Syna Jednorodzonego i przystąpić do sakramentu chrztu. Zatem przez wiarę dotarł on do uczynków, a przez uczynki utwierdził się w wierze.

10,3: *Około dziewiątej godziny dnia ujrzał wyraźnie w widzeniu.* Około godziny dziewiątej otrzymał przepowiednię, która go przynagliła do tego, by prosić o chrzest, ponieważ miał on zostać ochrzczony w śmierci Tego, który wyzionął ducha o godzinie dziewiątej[201].

10,5: *Poślij ludzi do Jaffy.* Gdy tuż po przyjęciu jego modlitw i jałmużny, pada polecenie przyprowadzenia nauczyciela [drogi] zbawienia, wówczas staje się jasne, że [Korneliusz] poprzez te modlitwy i jałmużnę prosił Pana o pełne zrozumienie Jego zbawienia.

10,7: *Zawołał dwóch domowników i pobożnego żołnierza.* Korneliusz posłał do Piotra trzech ludzi, by poganie, uwierzywszy, mogli doprowadzić do wiary apostolskiej Europę, Azję, Afrykę, po części poprzez bojowe zaangażowanie, tj. ustawiczne głoszenie, a po części poprzez osobiste poświęcenie. Zaznaczyć należy, że posłani zostali dwaj słudzy i żołnierz. Im bardziej są oni waleczni, tym mniej ich znajdziesz pośród członków Kościoła, ponieważ ci, którzy słuchają słowa, liczniejsi są od tych, którzy potrafią przemawiać.

10,9: *Piotr wszedł na taras.* Co oznacza, że Kościół porzuciwszy uciechy światowe, miał żyć w sposób zasługujący na niebo.

---

200 *In Ezech* 2,7,8.
201 Por. Mk 15,34.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

X,9. *Ut oraret circa horam sextam.* Sexta hora Petrus inter medias preces esurit, salutem utique mundi, quem Dominus sexta aetate saeculi quaerere et salvare venerat. Quod et ipse voluit indicare, cum eadem hora diei super Samaritanae puteum sitiebat.

X,11. *Et descendens vas quoddam velut linteum magnum.* Vas illud Ecclesiam significat incorruptibili fide praeditam. Linteum enim tinea non consumit, quae vestes alias corrumpit. Et ideo qui vult ad mysterium Ecclesiae catholicae pertinere, excludat de corde suo corruptionem malarum cogitationum, et ita incorruptibiliter firmetur in fide, ut pravis cogitationibus tanquam a tineis non rodatur in mente. Aliter: Tinea haereticus est, vestimentum Domini corrumpere volens, sed dispensante Domino non valens. Quod etiam in tunica illa Domini figuratum est, quam milites scindere non audebant.

X,11. *Quatuor initiis submitti de coelo in terram.* Quatuor initia, quibus linteum dependebat, quatuor plagas orbis terrarum designant, quibus extenditur Ecclesia. Ipsa est enim civitas Dei nostri in monte sancto eius, dilatans exsultationes universae terrae. Quod enim de coelo submittitur, indicat eam sola supervenientis Spiritus sancti gratia servari pariter atque augeri. Unde dicit in Apocalypsi Iohannes: *Vidi civitatem sanctam Hierusalem novam, descendentem de coelo a Deo.* Possunt etiam quatuor initiis evangelistae figurari, per quos Ecclesia coelesti munere imbuitur atque sublimatur.

X,12. *In quo erant omnia quadrupedia et serpentia terrae, volatilia coeli.* Animalia illa omnes gentes sunt erroribus immundae, sed trina submersione, id est, mysterio sanctae Trinitatis in baptismo mundatae, quae, hominis imaginem relinquentes, bestiarum ac serpentium sumpsere figuras. Unde ad Herodem propter dolosam malitiam dicitur: *Ite, dicite vulpi illi.* Et ad Pharisaeos: *Genimina viperarum.* Et ad libidinosos: *Equi insanientes in feminas facti sunt.* Et de impudentibus:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

10,9: *Aby pomodlić się około południa.* Około południa, podczas modlitwy Piotr odczuwa głód. Jest to głód zbawienia świata, który Pan przyszedł szukać i zbawić w szóstym okresie czasu[202]. Sam przecież zechciał to ukazać, bo o tej samej godzinie dnia odczuł pragnienie w pobliżu studni Samarytanki[203].

10,11: *Ujrzał jakiś spuszczający się przedmiot, podobny do wielkiego płótna.* Przedmiot ten oznacza Kościół, obdarzony nieskazitelną wiarą. Płótno nie jest toczone przez mole, które niszczą inne tkaniny. Zatem ten, kto pragnie mieć udział w tajemnicy wiary katolickiej, niech wydali ze swego serca przewrotność występnych myśli, a zostanie utwierdzony w nieskazitelności wiary i nie będzie już toczony przez przewrotne myśli niczym przez mole. W innym znaczeniu molem jest heretyk, który chce naruszyć szatę Pana, lecz dzięki temu, że Pan jej strzeże, nie może tego zrobić. To znaczenie przedstawia również w tunika Pana, której żołnierze nie ważyli się rozerwać na części[204].

10,11: *Podobny do wielkiego płótna czterema końcami opadającego ku ziemi.* Cztery końce opadające ku ziemi to cztery strony świata, na które rozpościera się Kościół. Jest on miastem naszego Boga położonym na świętej górze, rozciągającym się na cały świat. To, że płótno opadło z nieba oznacza, że [Kościół] może się zachować i rozszerzać jedynie dzięki łasce Ducha Świętego, który mu towarzyszy. Dlatego to Jan mówi w Apokalipsie: „Ujrzałem miasto święte, Jeruzalem Nowe, zstępujące z nieba od Boga"[205]. Cztery końce mogą też przedstawiać czterech ewangelistów, przez których Kościół jest karmiony i umacniany darem niebieskim.

10,12: *Były w nim wszelkie zwierzęta czworonożne, płazy naziemne i ptaki powietrzne.* Zwierzęta te oznaczają wszystkie ludy splamione przez grzech, lecz oczyszczone w chrzcie poprzez potrójne zanurzenie, tj. przez tajemnicę Trójcy Świętej. Przedtem, utraciwszy podobieństwo do ludzi[206], przybrali oni postać zwierząt i wężów. Dlatego też ze względu na podstępną niegodziwość powiedziano o Herodzie: „Idźcie i powiedzcie temu lisowi"[207], o faryzeuszach: „Plemię żmijowe"[208]. Z kolei o rozpustnikach: „Stali się wyuzdani i nieokiełznani niby konie"[209], o bezwstydnikach:

[202] Sześć dni stworzenia (Rdz 1) stały się począwszy od II wieku symbolem trwania świata. Beda, podążając za Augustynem, mówi o sześciu okresach o różnej długości trwania. Por. Beda Czcigodny, *De temporum ratione* 66.

[203] Por. Augustyn, *Sermo* 149,18

[204] Por. J 19,24.

[205] Ap 21,2.

[206] Człowiek, stworzony na obraz Boży, wraz z upadkiem Adama zaćmił blask Bożego odbicia. Dlatego Beda mówi o przybraniu obrazu dzikich zwierząt, które – jak wyjaśnia niżej cytowany Ps 49(48),13 – są symbolem grzechu.

[207] Łk 13,32.

[208] Łk 3,7.

[209] Jr 5,8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Nolite dare sanctum canibus. Et de voluptuosis: *Neque mittatis margaritas vestras ante porcos*. Et de superbis simul ac dolosis: *Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos*. Et in commune de omnibus: *Et homo cum in honore esset,* id est, ad imaginem Dei factus, *non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus*. Verum autem, id est, incorruptum hominem, Salomon ostendit, dicens: *Deum time, et mandata eius observa. Hoc est enim omnis homo.*

X,13. *Surge, Petre, occide, et manduca.* Surge, inquit, ad evangelizandum praeparare. Occide in gentibus quod fuerant, et fac quod es. Qui enim manducat cibum foris positum, in suum corpus trajicit. Praecipit ergo ut nationes per incredulitatem ante foris positae, interfecta praeterita vita, societati Ecclesiae, quam significat Petrus, inserantur. Iuxta quod de seipso Paulus apostolus ait: *Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam et Christo.* Et iterum: *Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus*. Qui vero ab haereticis circumveniuntur, quasi vivi devorantur a morte.

X,14. *Quia nunquam manducavi omne commune et immundum. Populus Iudaeorum partem Dei esse se iactans, communes cibos vocat, quibus omnes utuntur homines. Verbi gratia, suillam carnem, ostreas, lepores, et istiusmodi animantia, quae ungulam non findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt.* Immundi vero cibi dicuntur, bestiarum vel reptilium carnes, nulli mortalium comestibiles.

X,16. *Hoc autem factum est per ter.* Quia per quatuor partes orbis terrarum mysterium sanctae Trinitatis a duodecim apostolis praedicandum erat, ideo quatuor lineae tertia vice de coelo demissae sunt. Sive ut beatus Ambrosius interpretatur: *Tertio repetita figura operationem Trinitatis expressit. Et ideo in mysteriis interrogatio trina defertur, et confirmatio trina celebratur, nec potest quis nisi trina confessione purgari. Unde et ipse Petrus in Evangelio, tertio interrogatur utrum diligat Dominum, ut trina responsione vincula, quae Dominum negando ligavit, absolveret.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

„Nie dawajcie psom tego, co święte”[210], o goniących za rozkoszami: „Nie rzucajcie pereł waszych przed świnie”[211] i jeszcze o pysznych oraz chytrych: „Lisy mają nory, a ptaki powietrzne gniazda”[212]. Natomiast ogólnie o wszystkich: „Człowiek, posiadając swoją godność”, tj. będąc stworzonym na podobieństwo Boga, nie docenił tego i „przyrównany jest do bydląt, pozbawionych rozumu”[213]. Inaczej człowieka sprawiedliwego, tj. nieskazitelnego przedstawia nam Salomon, mówiąc: „Boga się bój i przykazań Jego przestrzegaj, bo cały w tym człowiek!”[214].

10,13: *Powstań Piotrze, zabijaj i jedz!* Powstań, przygotuj się do ewangelizacji, zabij w poganach to, czym byli i uczyń ich takimi, jakim ty jesteś. Kto bowiem je, ten przekształca w swoim organizmie pokarm przyjęty z zewnątrz. Zatem głos nakazuje, by narody pogańskie, które z powodu niedowiarstwa wcześniej pozostawały na zewnątrz, zostały dołączone do wspólnoty Kościoła, która to uobecniona jest przez Piotra. Apostoł Paweł mówi też o sobie: „Ja przez Prawo umarłem dla Prawa, aby żyć dla Boga i Chrystusa”[215], a następnie: „Teraz już nie ja żyję, żyje we mnie Chrystus”[216]. Z kolei ci, którzy dają się zwodzić przez heretyków, są jakby żywi trawieni przez śmierć.

10,14: *Bo nigdy nie jadłem nic skażonego i nieczystego.* Naród Żydowski, szczycąc się tym, że jest własnością Boga, nazywa powszechnymi te pokarmy, które spożywają wszyscy ludzie. Można tu wymienić: mięso wieprzowe, ostrygi, zające i inne stworzenia tego rodzaju, które nie mają rozdzielonej racicy i nie przeżuwają, a spośród ryb – te nie mające łusek. Za nieczyste uznawane są mięsa zwierząt, bądź płazów niejadalne dla ludzi.

10,16: *Powtórzyło się to trzy razy.* Z racji na to, że tajemnica Trójcy Świętej miała być głoszona przez dwunastu Apostołów w czterech stronach świata, toteż – jak interpretuje Ambroży – płótno spuszczone z nieba trzy razy, miało trzy końce: „Wyobrażenie powtórzone trzy razy wskazywało na działanie Trójcy. Z tego powodu, podczas chrztu powtarza się trzy razy i odpowiada się trzy razy. Dlatego też w Ewangelii Pan zapytał trzy razy Piotra, czy go miłuje, aby przez trzykrotną odpowiedź uwolnić go od kajdanów, którymi oplótł się, wyrzekając się Pana”[217]. Wszystko to

[210] Mt 7,6.
[211] Tamże.
[212] Mt 8,20.
[213] Ps 48,13.
[214] Koh 12,13.
[215] Ga 2,19. Beda, najprawdopodobniej mając przed sobą inny wariant tekstowy, wprowadził w tej autobiograficznej argumentacji Pawłowej małą zmianę, dodając „i Chrystusa”
[216] Ga 2,20.
[217] Ambroży, *De Spiritu Sancto* 2,10; 2,105.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Haec opportune Petro ostensa sunt, cum Cornelius gentilis ad exhibendum eum mitteret, ne dubitaret incircumcisis Christianam tradere fidem. Erat enim ex illis animantibus Evangelio vase monstratis. Unde et a Spiritu sancto hoc idem facere confirmatur.

X,16. *Et statim receptum est vas in coelum.* Post trinam submissionem linteum coelo recipitur, quia post hujus saeculi conversationem, qua per fidem et baptismum mundata peregrinatur Ecclesia, coelestis inhabitatio felix et aeterna sequitur.

X,19. *Dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quaerunt te.* In mente haec a Spiritu, non in aure carnis audivit

X,20. *Surge itaque et descende, et vade cum eis.* Descendere de tecto, et ad praedicandum ire jubetur, ut Ecclesia Dominum non solum alta subeundo speculetur, sed eumdem etiam infirmis quibusque, et quasi adhuc exterius positis, sed tamen ostium Simonis, id est, obedientiae pulsantibus, ad activam vitam redeundo, velut e lecto surgendo, praedicet. Iuxta quod Dominus ait: *Videbitis coelum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.* Cuius bene domus iuxta mare posita memoratur; mare enim fluctivagos saeculi tumultus furoresque designat, ubi homines improbi quasi pisces avidissimi sese invicem persequuntur et devorant. Sanctorum *vero conversatio in coelis est*, qui etsi *terrestris domus hujus habitationis dissolvatur, aedificationem ex Deo habent, domum non manufactam, aeternam in coelis*.

X,21. *Ecce ego sum quem quaeritis. Quae causa est propter quam venistis?* Spiritus ei adesse milites dixit, et qua causa venerant, tacuit, quia ad conservandam humanae mentis humilitatem, aliquando prophetiae Spiritus ex parte tangit, et ex parte non tangit.

X,25. *Et factum est, cum introisset Petrus, obvius ei venit Cornelius, et procidens ad pedes eius adoravit.* Gestu corporis praemonstrat Cornelius quid intus in corde devotionis habuerit. Obviam enim suo doctori venit auditor, qui mundo pectore et intenta sedulus aure, atque inhianti desiderio verbum fidei suscipit. Nam qui tarde ad credendum pertrahitur, quasi a doctore jacens erigitur.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

zostało ukazane Piotrowi we właściwym czasie, by nie zwlekał on z przekazaniem wiary chrześcijańskiej wówczas, gdy poganin-Korneliusz posłał, aby go sprowadzić. Ten był bowiem jednym ze zwierząt, ukazanych na ewangelicznym płótnie. [Piotr] zaś został uzdolniony do takiego postępowania przez Ducha Świętego.

10,16: *Później natychmiast wzięto ten przedmiot do nieba.* Po tym, jak trzy razy zostało to płótno opuszczone, zabrano je do nieba, ponieważ po przebywaniu na tym świecie, również Kościół pielgrzymujący, który został oczyszczony przez wiarę i chrzest, podąża ku szczęśliwemu i wiecznemu mieszkaniu niebieskiemu.

10,19: *Powiedział do niego Duch: «Poszukuje cię trzech ludzi».* Co Duch powiedział, to [Piotr] usłyszał w myślach, a nie poprzez uszy.

10,20: *Zejdź więc i idź tam z nimi bez wahania.* [Głos] nakazuje mu zejść z tarasu i iść głosić, aby Kościół nie wpatrywał się jedynie w Pana wstępującego do nieba, ale także głosił Go tym, którzy pozostają na dole, albo też poza, byle tylko pukali oni do drzwi Szymona, tzn. do posłuszeństwa, które oznacza powrót do aktywnego życia, powstanie z leżanki i głoszenie. O tym mówi również Pan: „Ujrzycie niebiosa otwarte i aniołów Bożych wstępujących i zstępujących na Syna Człowieczego”[218]. Słusznie zauważono, że jego dom znajduje się nad morzem, ponieważ morze symbolizuje zgiełk i wzburzoną namiętność tego świata, w których to niegodziwi ludzie na siebie nastają i nawzajem się pożerają niczym zachłanne ryby. Natomiast ojczyzna świętych jest w niebie[219], gdyż, „jeśli nawet zniszczeje nasz przybytek doczesnego zamieszkania, będziemy mieli mieszkanie od Boga, dom nie ręką uczyniony, lecz wiecznie trwały w niebie”[220].

10,21: *Ja jestem tym, którego szukacie. Z jaką sprawą przybyliście?.* Duch powiedział mu, że byli żołnierzami, lecz przemilczał powód ich przyjścia. Niekiedy bowiem dla podtrzymania pokory umysłu człowieka Duch prorocki dotyka jednej strony umysłu, innej natomiast nie dotyka.

10,25: *A kiedy Piotr wchodził, Korneliusz wyszedł mu na spotkanie, padł mu do nóg i oddał mu pokłon.* Tą postawą ciała Korneliusz ukazuje ileż to nabożnego szacunku nosi w sercu. Wychodzi więc naprzeciw swojego nauczyciela, aby go słuchać i przyjmuje słowo wiary z sercem czystym, z gorącym pragnieniem i nadstawiając z zainteresowaniem ucha. Kto późno nawrócił się na wiarę jest niczym człowiek podniesiony z łoża

[218] J 1,51.
[219] Flp 3,20.
[220] 2Kor 5,1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Sed qui, de suae vitae maculis erubescens, procidendo in faciem humilitatis pariter et pudoris indicia praefert, jure a suo praeceptore meretur erigi.

X,26. *Petrus vero levavit eum, dicens: Surge, et ego ipse homo sum.* Communionem quippe aequalitatis meruit sanctitas actionis. Nam in Ananiae et Sapphirae culpa selus ultionis jus aperuit potestatis.

X,28. *Et mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem.* Hoc utique tunc ostendit, cum vox angelica sonuit: *Quae Deus purificavit, tu ne commune dixeris.*

X,30. *A nudiusquarta die usque in hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, et ecce vir stetit ante me,* et caetera. In Graeco et in quibusdam Latinis Codicibus ita scriptum est: *A quarta die usque ad hanc horam eram jejunans, et orans a sexta hora usque ad nonam, et ecce vir,* et caetera. Multum decebat illum exaudiri, qui instantiam deprecandi tribus horis continuans, a sexta pertrahebat ad nonam. Quo tempore Dominus ipse, quem rogabat, pro totius mundi salute extensis in cruce manibus orabat.

X,36. *Verbum misit filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, hic est omnium Dominus.* In hoc apparet, inquit, Deum acceptorem non esse personarum, quia Filium suum unigenitum, qui et Dominus omnium atque conditor est, cum genere humano pacem facere misit, in cuius nomine, Prophetis attestantibus, remissionem peccatorum non Iudaei tantum, sed omnes qui credunt, accipiant.

X,36-37. *Vos scitis quod factum est verbum per universam Iudaeam,* et caetera. Breviter omnia quae in Symbolo dicuntur, complexus est, quod Iesus sit Christus, quod omnium Dominus, quod mundum Deo reconciliare missus, quod Iohannis voce praeconatus, quod Spiritu sancto perunctus, quod Deo inhabitante per miracula declaratus, quod crucifixus, et a mortuis suscitatus, suisque manifestatus, quod judex omnium in fine venturus, quodque etiam Ecclesiam suam per fidem totum sit dilataturus in orbem.

X,38. *Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute.* Alia editio dicit: *Sicut unxit eum Deus.* Praedicavit ergo Iohannes Iesum, sicut unxit eum Deus Spiritu sancto, tunc utique cum dicebat: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.* Et iterum: *Quia vidi Spiritum*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

przez lekarza. Jeśli kto, wstydząc się swoich grzechów, padnie na twarz i złoży świadectwo uniżenia i bojaźni, wówczas zasłuży sobie na podniesienie przez nauczyciela.

10,26: *Piotr podniósł go, mówiąc: «Wstań, ja też jestem człowiekiem».* Świętość czynu domaga się równości traktowania, podczas gdy w przypadku występku Ananiasza i Safiry chęć ukarania uruchomiła wymierzenie sprawiedliwości.

10,28: *Lecz Bóg mi pokazał, że nie wolno żadnego człowieka uważać za skażonego lub nieczystego.* To właśnie wyjaśnił mu głos Anioła, wybrzmiewając [słowami]: „Nie nazywaj nieczystym tego, co Bóg oczyścił”[221].

10,30: *Cztery dni temu, gdy modliłem się o godzinie dziewiątej w swoim domu, stanął przede mną mąż, itd.* W wersji greckiej oraz w innych rękopisach łacińskich napisano: „Cztery dni temu, gdy pościłem i modliłem się od godziny szóstej do dziewiątej, wtem stanął przede mną mąż”. Musiał on zostać wysłuchany, skoro trwał gorliwie na modlitwie przez trzy godziny: od szóstej do dziewiątej. Również Pan w tych samych godzinach wyciągnął ręce na krzyżu i modlił się za zbawienie całego świata[222].

10,36: *Posłał swe słowo synom Izraela, zwiastując im pokój przez Jezusa Chrystusa. On to jest Panem wszystkich.* Jest rzeczą jasną, że Bóg nie ma względu na osoby[223], gdyż posłał Swojego Jednorodzonego Syna, Stworzyciela wszechrzeczy, aby zawrzeć pokój z rodem ludzkim. Według świadectwa proroków – w Jego imię dostępują odpuszczenia grzechów nie tylko Żydzi, lecz wszyscy, którzy wierzą.

10,36-37: *Wiecie, co się działo w całej Judei, itd.* W kilku słowach zawiera on całe znaczenie symbolu [wyznania wiary]: że Jezus jest Mesjaszem, Panem wszechświata, że został posłany, aby pojednać świat z Bogiem; był On zapowiadany przez głos Jana, namaszczony przez Ducha Świętego, uwierzytelniony przez obecność Boga w mocy cudów; ukrzyżowany, powstał z martwych i ukazał się Swoim, w końcu przyjdzie, aby sądzić wszystkich i za pomocą wiary rozkrzewi swój Kościół na cały świat.

10,38: *Bóg namaścił Go Duchem Świętym i mocą.* Inna wersja podaje: „i tak Bóg Go namaścił”. Jan tak oto zapowiadał namaszczenie Jezusa Duchem Świętym przez Boga: „On was chrzcić będzie Duchem Świętym”[224], i dalej: „Ujrzałem Ducha,

[221] Dz 10,15.
[222] Por. Mt 27,46.
[223] Por. Dz 10,34.
[224] Mt 3,11.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

descendentem quasi columbam super eum. Unctus est ergo Iesus non oleo visibili, sed dono gratiae, quod visibili significatur unguento, quo baptizatos ungit Ecclesia. *Nec* tamen *tunc unctus est Spiritu sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizatum Spiritum sanctum accipiunt. Sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei caro factum est, id est, quando humana natura sine ullis praecedentibus bonorum operum meritis Deo Verbo est in utero virginis copulata, ita ut cum illo fieret una persona. Ob hoc confitemur eum natum de Spiritu sancto et Maria virgine.*

X,38. *Quoniam Deus erat cum illo.* Id est, Pater cum Filio. Melius est enim sic intelligere quam divinitatem Filii cum homine, quem assumpsit cohabitantem significari, ne Christi personam geminare, et in Nestorii dogma cadere videamur.

X,41. *Nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam surrexit a mortuis.* Hic beatus Petrus, quod in Evangelio non recitatur exponit, post resurrectionem, scilicet, se bibisse cum Domino. Nisi forte illic credamus indicatum ubi ait: *Donec illud bibam vobiscum novum in domo Patris mei.*

X,44. *Cecidit Spiritus sanctus super omnes, qui audiebant verbum.* Ne baptisma gentibus tradere dubitetur, Spiritus sancti testimonio confirmatur, ipsas lavacri aquas, quas sanctificare solet, novo ordine praecurrentis, quod semel in testimonium fidei gentium, nunquam vero in Iudaeis evenisse reperitur.

X,48. *Et jussit eos in nomine Iesu Christi baptizari. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quia et in nationes,* etc. Cum Ecclesiae regula sit fideles in nomine sanctae Trinitatis baptizari, quaeritur quomodo Lucas per totum libelli hujus textum non aliter quam in nomine Iesu Christi baptismum dari testetur? Quod ita beatus Ambrosius solvit, quia *per unitatem nominis impletum mysterium sit. Quia sive Christum dicas, et Deum Patrem, a quo unctus est Filius,*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

który jak gołębica zstępował z nieba i spoczął na Nim”[225]. Przeto Jezus nie został namaszczony olejem widzialnym, lecz darem łaski, którego widzialnym znakiem jest krzyżmo[226], którym Kościół namaszcza ochrzczonych. Jezus nie był namaszczony Duchem Świętym wówczas, gdy Ten zstąpił na Niego podczas Chrztu jako gołębica. Wtedy to bowiem zechciał symbolicznie przedstawić Ciało Swoje, to jest Kościół Swój, w którym ochrzczeni otrzymują Ducha Świętego. Jednak powinniśmy wiedzieć, że Jezus został namaszczony w sposób mistyczny i niewidzialny, gdy Słowo Boga stało się Ciałem, to jest wówczas, gdy natura ludzka, bez żadnej wcześniejszej zasługi dobrych uczynków u Boga, w łonie Dziewicy zjednoczyła się z Bogiem i w ten oto sposób stała się z Nim jedną osobą. Dlatego też wyznajemy, że narodził się On z Ducha Świętego i z Maryi Dziewicy.

10,38: *Bo Bóg był z Nim.* – To znaczy: Ojciec z Synem. Lepiej ująć to w ten sposób, niż mówić, że bóstwo Syna współtrwało z naturą człowieka, którą raczył On przyjąć i w ten sposób nie rozdwajać osoby Chrystusa, aby nie popaść w herezję Nestoriusza[227].

10,41: *Nam, którzyśmy z Nim jedli i pili po Jego zmartwychwstaniu.* Święty Piotr opisuje tutaj to, co nie zostało powiedziane w Ewangelii, że mianowicie po zmartwychwstaniu pił on z Panem. Chyba, że przyjmiemy, że zostało to powiedziane w słowach: „Odtąd nie będę już pił z owocu winnego krzewu, aż do owego dnia, kiedy z wami pić go będę nowy w domu Ojca Mojego”[228].

10,44: *Duch Święty zstąpił na wszystkich, którzy słuchali nauki.* Aby nie powątpiewano, że chrzest powinien być głoszony poganom, zostaje to potwierdzone przez świadectwo Ducha Świętego, który to w sposób niezwykły uprzedził chrzest z wody, poprzez którą zwyczajnie uświęcał. Dowiadujemy się, że zdarzyło się to tylko jeden raz, ale nigdy pośród Żydów, lecz wśród pogan, by zaświadczyć o ich wierze.

10,48: *I rozkazał ochrzcić ich w imię Jezusa Chrystusa.* Skoro jest regułą Kościoła, że wierzący dostępują chrztu w imię Trójcy Przenajświętszej, to pytamy się: dlaczego Łukasz w treści całej tej księgi świadczy, że chrzest nie jest udzielany inaczej, jak w imię Jezusa Chrystusa? Święty Ambroży rozwiązał ten problem, wyjaśniając, że tajemnica dokonuje się w mocy jedności imienia[229]. Gdy bowiem wymówisz imię Chrystusa, to zwracasz się także do Boga Ojca, przez którego Syn został namasz-

[225] J 1,32.
[226] Por. Augustyn, *De Trinitate* 15,26,46.
[227] Zob. przypis dotyczący Dz 3,26.
[228] Mk 14,25
[229] Por. Ambroży, *De Spiritu Sancto* 1,3,44-45. Myśl tutaj wyrażona jest zbieżna z wyjaśnieniem Ambrożego, który odwołuje się do dawnego zwyczaju udzielania chrztu nie w imię Trójcy, lecz w imię Jezusa Chrystusa.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

et ipsum qui unctus est Filium, et Spiritum, quo unctus est, designasti; scriptum est enim: Iesum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto; sive *Patrem dicas, et Filium eius, et Spiritum oris pariter indicasti, si tamen id etiam corde comprehendas; sive Spiritum dicas, et Deum Patrem, a quo procedit Spiritus, et Filium, quia Filii quoque est Spiritus, nuncupasti. Unde ut rationi copuletur auctoritas, in Spiritu quoque recte baptizari nos posse, Scriptura indicat, dicente Domino: Vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Et Apostolus ait: Omnes enim in ipso corpore, in uno Spiritu baptizati sumus.* Aliter: Praecipue congruit nos in nomine Domini Iesu Christi baptizari, quoniam sicut Apostolus ait: *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus,* etc.

CAPUT XI

XI,6. *Et vidi quadrupedia terrae, et bestias, et reptilia, et volatilia coeli,* etc. Miror quomodo haec quidem super escis quibusdam veteri lege prohibitis, nunc vero manducandis, interpretantur, cum nec serpentes vel reptilia possint edi, nec ipse Petrus sic intellexerit, sed omnes homines aequaliter ad Christi Evangelium provocari, nullumque secundum naturam esse pollutum. Neque enim quare bestias comederit, sed quare gentibus communicaverit, increpatus, mysterium hujus visionis exposuit.

XI,12. *Venerunt autem mecum et sex fratres isti.* Pulchre septenario fratrum numero teste, gratia Spiritus sancti septiformis effusa est. Aliter. Quia sex diebus est mundus iste formatus, per sex fratres opera perfecta monstrantur. Qui bene doctorem comitantur, quando suis auditoribus inter verba exhortationis exempla perfectae demonstrant operationis.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

czony, jako też samego Syna, który dostąpił namaszczenia i Ducha, którym został namaszczony. Tak bowiem jest napisane: „[Znacie sprawę] Jezusa z Nazaretu, którego Bóg namaścił Duchem Świętym i mocą”[230]. Gdy zwracasz się do Ojca, to wskazujesz Syna Jego, jak również Ducha (Tchnienie) ust, jeśli rzeczywiście sercem Go ogarnąć zdołasz. Gdy Ducha przyzywasz, to i Boga Ojca, od którego Duch pochodzi, ale też Syna, bo Duch jest również Syna. Jeśli zaś chcielibyśmy dołączyć do tego rozumowania autorytet Pisma, to ono stwierdza, że możemy zostać ważnie ochrzczeni w imię Ducha Świętego, bo jak mówi Pan: „Wy zostaniecie ochrzczeni Duchem Świętym”[231]. Z kolei Apostoł rzecze: „Wszyscyśmy bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni”[232]. Z innej strony, jest rzeczą słuszną, że jesteśmy chrzczeni przede wszystkim w imię Pana Jezusa Chrystusa, bo jak powiada Apostoł: „My wszyscy, którzyśmy otrzymali chrzest zanurzający w Chrystusa Jezusa, zostaliśmy zanurzeni w Jego śmierć”[233].

ROZDZIAŁ XI

11,6: *Zobaczyłem czworonożne zwierzęta domowe i dzikie płazy i ptaki powietrzne.* Dziwię się, że niektórzy interpretują te słowa, odnosząc je do pokarmów zakazanych przez dawne Prawo, które to pokarmy teraz już można spożywać. Bo przecież ani węży, ani płazów nie jada się. Również Piotr tak tego nie postrzegał, lecz był przekonany, że wszyscy ludzie zostali w równej mierze powołani do poznania Ewangelii Chrystusa i że nikt nie był z natury swojej nieczysty. Objaśnił to, nie dlatego, iż miałby owe zwierzęta spożywać, ale z racji na to, że otrzymawszy napomnienie, odniósł tajemnicę tego widzenia do ludów pogańskich.

11,12: *Razem ze mną poszło też tych sześciu braci.* Szczęśliwie siedmiu braci składa świadectwo wylania siedmiorakiej łaski Ducha Świętego. Z innej strony, ponieważ świat został stworzony w sześć dni, toteż liczba sześciu braci wskazuje na doskonałość dzieła[234]. Oni to zasadnie towarzyszą nauczycielowi, bo podczas gdy on zwraca się do swoich słuchaczy, owi bracia, pomiędzy słowami, dają przykład doskonałości tego dzieła.

[230] Dz 10,38.
[231] Dz 1,5.
[232] 1Kor 12,13.
[233] Rz 6,3. Św. Paweł, poprzez użycie słów związanych z rdzeniem θάνατ- lub ich synonimów w kontekście Rz 6,1-11, mówi o rzeczywistej śmierci Chrystusa, a w sposób metaforyczny odnosi się do śmierci wierzących dla grzechu (6,2.7), utożsamiając ją z momentem chrztu (6,3-4). Zanurzenie εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν jest w rzeczywistości zanurzeniem w śmierć Chrystusa (6,3), której najważniejszym owocem, uwidaczniającym się w życiu chrześcijanina, jest śmierć dla grzechu.
[234] W tym miejscu Beda podaje dosyć ryzykowną interpretację odnoszącą się do cyfry sześć, która oznacza niedoskonałość.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XI,18. *Et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus Deus poenitentiam ad vitam dedit.* Hoc est, quod in beati Job libro legimus: *Ab Aquilone aurum veniet, et ad Deum formidolosa laudatio.* Quia prius frigido gentium pectore splendor fidei exortus est, et pro eodem inopinata fide Iudaea Deum tremendo glorificat.

XI,19. *Perambulaverunt usque Phoenicem, et Cyprum, et Antiochiam,* etc. Hinc iam post revelationem sindonis evangelicae, in qua molliter superna spe animalia sancta quiescerent, res Ecclesiae crescere coeperunt, cum per exteras provincias, insulas, et civitates, non solum Iudaeis, sed et gentibus, Evangelium praedicatur.

XI,25. *Profectus est autem Tarsum, ut quaereret Saulum.* Dictum est enim supra quia de Hierosolymis Saulus clam mitteretur Tarsum.

XI,28. *Et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram.* Agabus potest *nuntius tribulationis* interpretari, qui secundum nomen suum, et hic famem generalem, et infra Paulo apostolo vincula prophetat.

XI,29. *Proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudaea fratribus.* Sciebant in Iudaea, et maxime Hierosolymis, famem acrius saevituram. Ubi pauperes erant sanctorum, qui rebus suis, domibus, agrisque venditis, pretia deferentes apostolis, pecuniis acquirendis non multum ulterius vacabant. Sed et nonnulli pro confessione fidei ab ipsis Iudaeis incredulis propria substantia multabantur ablata. Quibus dicit Apostolus: *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Hos inter elemosynarios religiosum Helenae Adiabenorum reginae factum memoratur, quae comparatis ab Aegypto frumentis, Hierosolymitarum necessitatibus largissime ministravit. Unde et honorificam ante portas eiusdem urbis meruit sepulturam.

CAPUT XII

XII,1. *Eodem autem tempore misit Herodes rex magnus.* Non famis videlicet tempore, quam quarto Claudii anno factam historiae referunt, cum Herodes tertio eiusdem sit anno defunctus, sed illo haud dubie tempore, quo oblationes

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

11,18: *Wielbili Boga i mówili: «A więc i poganom udzielił Bóg łaski nawrócenia, aby żyli».* Czytamy o tym w Księdze Hioba: „Z północy przychodzi blask złoty, to Boga straszliwy majestat”[235]. Otóż blask wiary pojawił się wpierw w oziębłym sercu ludów pogańskich, i to wobec tej niespodziewanej wiary, zatrwożona Judea wielbi Boga.

11,19: *Dotarli aż do Fenicji, na Cypr i do Antiochii.* Od objawienia ewangelicznego płótna, na którym święte zwierzęta błogo wypoczywały w nadziei nieba, Kościół zaczął rozwijać się. Odtąd przystąpiono do głoszenia Ewangeli nie tylko Żydom, lecz wszystkim narodom w dalekich prowincjach, na wyspach i w miastach.

11,25: *Udał się też do Tarsu, aby odszukać Szawła.* Poprzednio powiedzieliśmy, że z Jerozolimy odesłano Pawła potajemnie do Tarsu[236].

11,28: *Jeden z nich imieniem Agabos przepowiedział z natchnienia Ducha, że na całej ziemi nastanie wielki głód.* Imię „Agabos” można przetłumaczyć jako „zwiastun cierpienia”. Zatem, zgodnie ze swoim imieniem, wieści on powszechny głód, a nieco później – uwięzienie Apostoła Pawła.

11,29: *Postanowili więc, że każdy według możności pośpieszy z pomocą braciom, mieszkającym w Judei.* Wiedzieli oni, że w Judei, a w sposób szczególny w Jerozolimie, szerzył się srogi głód. Tam też, pośród świętych, znajdowali się ubodzy, którzy sprzedawszy swoje dobra, domostwa i pola, oddali zysk z nich Apostołom, a sami nie dysponowali już pieniędzmi. Inni zaś, z powodu przyznania się do wiary, zostali ukarani przez niewierzących Żydów i pozbawieni ich własności. Do nich to zwraca się Apostoł: „Z radością przyjęliście rabunek waszego mienia”[237]. Spośród tych, którzy złożyli jałmużnę wspomina się Helenę z Adiabeny i jej czyn. Ona to, zaopatrzywszy się w zboże w Egipcie, hojnie obdarowała będących w potrzebie mieszkańców Jerozolimy i tak zasłużyła sobie na godny pochówek u bram tego miasta.

ROZDZIAŁ XII

12,1: *W tym także czasie posłał król Herod żołnierzy.* Nie stało się to podczas trwania głodu, bo jak podają dzieje, ten miał miejsce w czwartym roku panowania Klaudiusza, podczas gdy Herod umarł w trzecim roku. Lecz bez wątpienia przypadło to na czas

[235] Hi 37,22.
[236] Dz 9,30.
[237] Hbr 10,34.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Hierosolymam deferebantur. Non autem putemus Herodem, qui tetrarcha erat, postea regem factum, hoc capitulo designatum. Refert enim Iosephus Caium, imperio suscepto, continuo Iudaeorum principatum huic Herodi filio Aristobuli, quem tamen ille Agrippam nominat, tradidisse, simul et Philippo ac Lysaniae tetrarchias. Quarto autem, id est, ultimo imperii anno Herodi eidem pariter contulisse. Ipsum vero Herodem, qui vel in Iohannis nece auctor exstiterat, vel in passione Domini interfuerat, multis excruciatum morbis exsilio damnasse perpetuo. Porro hunc Herodem sive Agrippam, tertio Claudii anno, sui vero regni septimo ab angelo percussum, regnum Agrippae filio reliquisse. Aristobulus autem quem dixit, ipse est, qui a patre perfido, id est, Herode seniore, sub quo Dominus natus est, cum fratre Alexandro fuerat interfectus.

XII,2. *Occidit autem Iacobum fratrem Iohannis gladio. De quo Iacobo Clemens Alexandrinus historiam quamdam dignam memoria refert. Et is, inquit, qui obtulerat eum iudici ad martyrium, Iacobum scilicet, motus etiam ipse, confessus est se esse Christianum. Ducti sunt autem ambo pariter ad supplicium. Et cum ducerentur in via, rogavit Iacobum dari sibi remissionem. At ille parumper deliberans: Pax tibi, inquit. Et osculatus est eum. Et ita ambo simul capite plexi sunt.*

XII,4. *Tradens quatuor quaternionibus militum.* Sicut centurio centum, ita quaternio militum sub se milites habebat.

XII,7. *Percussoque latere Petri suscitavit eum.* Percussio lateris commemoratio passionis Christi est, de cuius vulnere salus nostra profluxit. Et nobis quoque pressurarum catena retentis, tale solatium ipse reddit apostolus Petrus, dicens: *Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini.*

XII,8. *Praecingere et calcea te caligas tuas.* Et prophetas et apostolos cingulis usos fuisse legimus, cuius sibi Petrus ligamenta propter rigorem carceris ad horam laxaverat, ut tunica circa pedes demissa, frigus noctis utcunque temperaret,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

dostarczenia darów do Jerozolimy. Natomiast nie przypuszczamy, że rozdział ten miałby dotyczyć Heroda, który wcześniej był tetrarchą, a potem został królem. Rzeczywiście Józef[238] podaje, że Gajusz (Kaligula), tuż po objęciu władzy, powierzył Judeę oraz tetrarchię Filipa i Lizaniasza Herodowi, synowi Arystobula, którego nazywa Agryppą[239]. Następnie, w roku czwartym, tj. ostatnim roku panowania, powierzył mu także królestwo Heroda[240]. [Agryppa] torturował na różne sposoby, a potem skazał na dozgonną banicję tego Heroda, który był odpowiedzialny za śmierć Jana i uczestniczył w Męce Pana. Co się odnosi do tego Heroda, albo Agryppy, to w trzecim roku Klaudiusza, a w siódmym jego panowania został porażony przez Anioła i pozostawił swoje królestwo synowi – Agryppie[241]. Arystobul, o którym wspomina Józef, to ten sam, który wraz z bratem [swoim] Aleksandrem został zabity przez przewrotnego ojca, tj. Heroda Wielkiego, za którego panowania narodził się Pan.

12,2: *Ściął mieczem Jakuba, brata Jana.* Klemens Aleksandryjski przekazuje o tym Jakubie historię godną odnotowania[242]. Człowiek, który miał doprowadzić przed sąd Jakuba, by ten został umęczony, sam doznał poruszenia i wyznał, że i on jest chrześcijaninem. Stąd obydwaj zostali odprowadzeni na miejsce egzekucji. Lecz podczas drogi [ów człowiek] poprosił Jakuba o udzielenie mu rozgrzeszenia. Jakub zastanowił się chwilę, a następnie powiedział: „Pokój tobie" i pocałował go. I tak obydwaj zostali ścięci.

12,4: *Oddał go pod straż czterech drużyn żołnierzy.* Skoro setnik ma pod sobą stu żołnierzy, to drużynowy musi ich mieć czterech[243].

12,7: *Trąceniem w bok obudził Piotra.* Trącenie w bok oznacza przypomnienie o Męce Chrystusa, z którego rany wzięło początek nasze zbawienie. Podczas gdy powstrzymywani jesteśmy łańcuchem przeciwności i cierpień, to i nam Apostoł Piotr poddaje taką pociechę: „Skoro więc Chrystus cierpiał w ciele, wy również tą samą myślą się uzbrójcie"[244].

12,8: *Przepasz się i włóż sandały.* Czytamy, że zarówno prorocy, jak i Apostołowie używali przepaski. Piotr wówczas rozluźnił ją, aby uchronić się przed nocnym

238 Euzebiusz – Rufin, *Historia Eccl.* 2,4.
239 Jest tutaj mowa o Herodzie Agryppie I.
240 Zapewne chodzi o Heroda Antypasa, który był stryjem Heroda Agryppy I.
241 Jego synem był Herod Agryppa II.
242 Euzebiusz – Rufin, *Historia Eccl.* 2,4.
243 Dedukcja przeprowadzona w tym miejscu opiera się na nazewnictwie łacińskim – *centurio* to oczywiście setnik, który dowodził kohortą liczącą stu piechurów. *Quaternio* według Bedy miał dowodzić drużyną czterech ludzi.
244 1P 4,1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

exemplum praebens infirmis, cum vel molestia corporali, vel injuria tentemur humana, licere nobis aliquid de nostri propositi rigore laxare. Et quia dictum est: *Sint lumbi vestri praecincti, et calceati pedes in praeparatione Evangelii pacis,* spiritaliter virtutum, verbique praedicandi resumere jubetur insignia.

XII,10. *Venerunt ad portam ferream, quae ducit ad civitatem.* Angusta imo ferrea erat porta, quae ducit ad Hierusalem coelestem, sed apostolorum vestigiis nobis est iam facta meabilis, qui sanguine proprio ferreum vicerunt ostium. De hoc Arator:

Ferrea, quid mirum si cedunt ostia Petro?
Quem Deus aethereae custodem deputat aulae
Ecclesiaeque suae faciens retinere cacumen
Infernum superare jubet.

XII,11. *Et Petrus ad se reversus.* Id est, a contemplationis culmine ad hoc regressus, quod in intellectu communi et prius fuit.

XII,13. *Processit puella ad audiendum.* Et Dominum de tumuli claustris egressum prima mulier discipulis nuntiavit, ut ubi abundavit peccatum, superabundaret gratia.

XII,15. *Illi autem dicebant: Angelus eius est.* Quod unusquisque nostrum habeat angelum, et in libro Pastoris, et in multis sanctae Scripturae locis invenitur. Nam et Dominus de parvulis: *Angeli,* inquit, *eorum semper vident faciem Patris mei*. Et Iacob de se loquitur: *Angelus qui eruit me de cunctis malis.* Et hic discipuli angelum apostoli Petri venire credebant.

XII,19. *Descendensque a Judea in Caesaream.* Quamvis, iuxta situm locorum, Caesaream Philippi dicere videatur, eo quod haec, sicut et Tyrus et Sidon, urbs sit Phoenicis, Iosepho tamen exponente, discimus haec in Caesarea Palaestinae gesta, quae quondam Turris Stratonis dicta est, et est in confinio Phoenicis et Palaestinae, in littore maris Magni sita.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

chłodem więzienia. Następnie pozwolił opaść tunice aż do stóp i w ten oto sposób swoim przykładem pouczył nas, że gdy jesteśmy poddani przez kogoś cierpieniu ciała, bądź znieważani, wówczas można nam nieco odstąpić od sztywnego trwania przy naszym postanowieniu. A skoro powiedziano: „Niech biodra wasze będą zawsze przepasane i nogi obute na gotowość głoszenia Ewangelii pokoju”[245], to przez Ducha otrzymuje on nakaz, by podjąć na nowo znak cnoty i głoszenia słowa.

12,10: *Doszli do żelaznej bramy, prowadzącej do miasta.* Wąska, a raczej żelazna jest brama, która prowadzi do Jeruzalem niebieskiego, ale jest ona możliwa do przejścia dzięki śladom [pozostawionym przez] Apostołów, którzy swoją krwią przezwyciężyli żelazo nieprzyjaciół. Powiada Arator: „Czyż należy się dziwić, że żelazne bramy otwierają się przed Piotrem? Bóg pozwala przezwyciężyć piekło temu, którego wybrał na stróża siedziby niebieskiej i postawił go na szczycie Kościoła”

12,11: *Wtedy Piotr przyszedł do siebie.* To znaczy, że powrócił on z głębi kontemplacji do stanu poprzedniego, który właściwy jest wszystkim ludziom.

12,13: *Nadbiegła dziewczyna i nasłuchiwała.* Inna kobieta jako pierwsza obwieściła Apostołom, że Pan powstał z grobu[246], by „tam, gdzie wzmógł się grzech, jeszcze obficiej mogła rozlać się łaska”[247].

12,15: *Inni mówili: «To jest jego anioł».* Potwierdzenie tego, że każdy z nas ma swego anioła znajdujemy zarówno w *Pasterzu*[248], jak i w wielu miejscach Pisma Świętego. Wszakże sam Pan mówi o maluczkich: „Aniołowie ich w niebie wpatrują się zawsze w oblicze Ojca mojego”[249]. Również Jakub powiada o samym sobie: „Anioł, który mnie bronił od wszelkiego złego”[250]. Dlatego też uczniowie byli przekonani, że przybył anioł Apostoła Piotra.

12,19: *Zszedł z Judei do Cezarei.* Jakkolwiek z położenia miejsc można by wnioskować, że Łukasz mówi o Cezarei Filipowej, ponieważ ona, podobnie jak Tyr i Sydon, była miastem fenickim, to z wyjaśnienia Józefa wynika, że wydarzenia te miały miejsce w Cezarei Palestyńskiej. Ona to niegdyś nazywana była Wieżą Stratona i położona była na pograniczu Fenicji i Palestyny, na brzegu morza.

---

245 Por Ef 6,14-15.
246 Por. Mt 28,1.
247 Por. Rz 5,20.
248 Hermas, *Pasterz* 6,2.
249 Mt 18,10.
250 Rdz 48,16.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XII,20. *Postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo.* Necessariam habebant vicini regis amicitiam, eo quod illorum regio valde angusta, et Galilaeae Damascique pressa finibus esset. Unde nec ipsa metropolis eorum Tyrus tantas habebat opes de terra sua, ut totius orbis esse possit emporion, quantas de subnectione navium. Est autem maxime purpurae conchyliorumque ferax.

XII,23. *Confestim autem percussit eum angelus Domini.* Consonanter etiam Iosephus: *Dum impietatem, inquit, illicitae adulationis non exhorreret, respiciens paulo post imminentem atque insistentem capiti suo videt angelum; eumque sensit continuo exitii sui ministrum, quem prius noverat provisorem bonorum.* Et paulo post: *Verum continuis quinque diebus ventris doloribus cruciatus, vitam violenter abrupit.*

CAPUT XIII

XIII,2. *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus, ad quod assumpsi eos.* Videtur Saulus iuxta ordinem historiae, tertio decimo post Domini passionem anno, apostolatum cum Barnaba Paulique accepisse vocabulum. Quarto decimo autem anno iuxta condictum Iacobi, Cephae, et Iohannis, ad gentium magisterium profectum est. Nec historia ecclesiastica repugnat, dicens apostolis fuisse praeceptum, ut duodecim annis praedicarent in Iudaea.

XIII,5. *Praedicabant verbum Dei in synagogis Iudaeorum.* Propter ignaros locorum semel annotandum credidi: Ubicunque synagogam Iudaeorum videris, scito in civitate gesta, quae dicuntur.

XIII,6. *Cui nomen erat Bariesu.* Corrupte legitur BarIesu, cum Barjeu, id est, *maleficus,* sive *in malo,* legi debeat. Credo quia nomen Iesu iisdem litteris, sed nota

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

12,20: *Prosili o pokój, ponieważ sprowadzali żywność z kraju króla.* Uznali za konieczne zaskarbić sobie przyjaźń króla z sąsiedniego kraju, bo w ich stronach panowało ogromne ubóstwo i ciążyła im bliskość Galilei i Damaszku. Nawet ich stolicy – Tyru nie można uznać za port całego świata, gdyż nie może się chlubić takimi zasobami własnymi, jakie są tam dostarczane statkami. Rzeczywiście słynie on z przeładunku purpury i muszli.

12,23: *Natychmiast poraził go Anioł Pański.* Również Józef potwierdza to, stwierdzając[251]: „że [Herod] nie odrzucił bezbożnego pochlebstwa, lecz wkrótce potem obejrzawszy się, zobaczył anioła siedzącego ponad jego głową. Zaraz też poznał, że jest on dlań zwiastunem nieszczęścia, tak jak uprzednio szczęścia". I dalej powiada: „Wreszcie wyczerpany nieustannymi, trwającymi już pięć dni bólami brzucha, nagle zakończył życie"[252].

ROZDZIAŁ XIII

13,2: *«Wyznaczcie mi już Barnabę i Szawła do dzieła, do którego ich powołałem».* Śledząc następstwo wydarzeń, zdaje się, że Szaweł trzynaście lat po Męce Pana został wyznaczony do apostołowania wraz z Barnabą i otrzymał imię Paweł. Rok później, uzgodniwszy to z Jakubem, Kefasem i Janem, wyruszył, by nauczać ludy pogańskie. Nie zgadza się z tym zapis „Historii kościelnej"[253], która mówi, że Apostołowie mieli otrzymać nakaz głoszenia w Judei przez dwanaście lat.

13,5: *Głosili słowo Boże w synagogach żydowskich.* Uznałem za stosowne, by raz na zawsze objaśnić tym, którzy nie są obeznani z miejscami, że wszędze tam, gdzie czytamy o synagogach żydowskich, oznacza to, że wydarzenia, o których tu mowa, rozgrywały się w jakimś mieście.

13,6: *Na imię było mu Bar-Jezus.* Błędem jest wymawianie: „Bar-Jezus", gdyż uważam, że powinno się wymiawiać: „Barjeu", to znaczy: „zły", bądź: „zło" z racji na to, iż imię Jezus zapisuje się tymi samymi literami, lecz używając jednego nadpisanego

---

[251] Por. Euzebiusz – Rufin, *Historia Eccl*. 2,10. Na temat porównania starożytnych opisów śmierci zob. P. Lorek, „Retoryka opisów śmierci Heroda Agryppy I", *Scripta Biblica et Orientalia* 1 (2009) 245-258.

[252] Józef Flawiusz, *Dawne Dzieje Izraela* 19,8, 2; Euzebiusz – Rufin, *Historia Eccl*. 2,10.

[253] Beda za „Historię kościelną" uznaje tekst Euzebiusza z Cezarei w jego tłumaczeniu łacińskim, dokonanym przez Rufina. Trzeba przyznać, że w cytowanym tutaj tekście nie ma odniesienia do „dwunastu lat".

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

superposita, scribatur. Non enim convenit hominem flagitiosum et magum, filium Iesu, id est, Salvatoris appellari, quem e contrario Paulus filium diaboli nuncupat.

XIII,9. *Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto.* A Sergio Paulo proconsule, eo quod eum Christi fidei subegerit, Pauli sortitus est nomen. Et sequentia libelli hujus de Pauli miraculis agunt. Oportuit enim ut ipse consummationem apostolicis actibus daret, quem diu contra stimulos recalcitrantem Dominus elegisset.

XIII,11. *Ecce manus Domini super te, et eris caecus.* Sciebat Apostolus sui memor exempli, de tenebris oculorum mentis posse resurgere ad lucem. Nec enim merebatur habere carnis oculos, qui mentis oculos aliis auferre laborabat.

XIII,14. *Venerunt Antiochiam Pisidiae.* Duae Antiochiae civitates sunt: una in Syria coele, a Saleuco rege condita, quae Rebla ante vocabatur, cui Daphnen fontem proximum dicunt, eiusque illam aquis abundantissimis perfrui, in qua primum cognominati sunt discipuli Christiani; altera autem Antiochia, de qua nunc dictum est, in provincia Pisidiae.

XIII,19. *Sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos et quinquaginta annos.* Dixerat Deus ad Abraham, *quia erit semen eius accola in terra aliena annis quadringentis*; et iterum ait: *Quia in Isaac vocabitur tibi semen.* Ab exortu ergo seminis usque ad exitum Israel ex Aegypto, fuerunt, ut Exodus scribit, anni quadringenti quinque. His adde annos quadraginta in deserto, et quinque in terra Chanaan, quibus actis videtur terra quievisse a praeliis, et sors fuisse missa, et invenies annos quadringentos quinquaginta.

XIII,21. *Et dedit Deus illis Saul annis quadraginta.* Credo, quia liber Regum non aperte quot annis Saul regnaverit exponit, Apostolum vulgo loquentem hoc quod fama crebrior haberet dicere voluisse. Sed quaerentes sollicitius ibidem,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

znaku. Nie wypada bowiem, by nazywać „synem Jezusa", czyli Zbawiciela człowieka występnego i maga, którego Paweł wprost przeciwnie nazywa „synem diabła".

13,9: *Ale Szaweł, który także zwie się Paweł, napełniony Duchem Świętym.* Paweł przybrał to imię od prokonsula Sergiusza Pawła[254], którego nawrócił na wiarę w Chrystusa. I tak w dalszej części tej księgi jest mowa o podziwu godnych czynach Pawła. Pan bowiem celowo wybrał tego, który od dawna wierzgał przeciw ościeniowi[255], by on właśnie doprowadził do końca działania Apostołów.

13,11: *Teraz dotknie cię ręka Pańska: będziesz niewidomy.* Apostoł, pomny swego doświadczenia, wiedział, że z mroku, który opanował oczy duszy, może ona powstać ku światłości. Zatem ktokolwiek usiłowałby pozbawić innych oczu duszy, nie zasługiwałby na posiadanie oczu ciała.

13,14: *Dotarli oni do Antiochii Pizydyjskiej.* Dwa miasta noszą nazwę Antiochia. Ta pierwsza znajduje się w Coelesyrii[256], była założona przez króla Seleukosa i wcześniej nosiła nazwę Rebla. Powiadają, że niedaleko niej znajduje się źródło Dafne, z którego obfitości wód korzysta miasto, gdzie po raz pierwszy uczniów nazwano chrześcijanami. Inna Antiochia, ta o której jest teraz mowa, znajduje się w Prowincji Pizydyjskiej.

13,19: *Oddał im ziemię ich w dziedzictwo mniej więcej po czterystu pięćdziesięciu latach.* Bóg zapowiedział Abrahamowi, że jego potomkowie przez czterysta lat będą przybyszami w kraju, który nie będzie ich krajem[257]. Gdzie indziej dodaje: „Od Izaaka będzie nazwane twoje potomstwo"[258]. Od narodzenia Izaaka aż do wyjścia z Egiptu, jak donosi Księga Wyjścia, minęło czterysta pięć lat. Jeśli dodać do nich czterdzieści lat na pustyni i pięć spędzonych w Kanaanie, po których kraj [ów] zaznał pokoju od wojny[259] i rzucono los [aby go podzielić], wówczas dochodzi się do czterystu pięćdziesięciu lat.

13,21: *Dał im Bóg na lat czterdzieści Saula.* Jestem przekonany, że Księga Królewska nie podaje dokładnie przez ile lat panował Saul i że Apostoł, przemawiając do ludu, uznał za stosowne przekazać opinię najbardziej rozpowszechnioną. Lecz badając

[254] Beda wyraża tutaj dosyć powszechną, choć błędną opinię, że Szaweł przybrał nowe imię po prokonsulu Sergiuszu Pawle. W rzeczywistości Żydzi mieszkający w diasporze posługiwali się zazwyczaj dwoma imionami: semickim oraz pogańskim i tak też mogło być w przypadku Szawła-Pawła.
[255] Por. Dz 26,14.
[256] Jest to starożytna nazwa doliny, która dzisiaj nazywana jest Doliną Beqaa.
[257] Rdz 15,13.
[258] Rdz 21,12.
[259] Joz 11,23.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

sicut et Chronicorum libri testantur, invenimus Samuel et Saul annis quadraginta Israeli praefuisse. *Factum est enim*, inquit, *quadringentesimo octogesimo anno egressionis filiorum Israel* ex Aegypto, coepit Salomon aedificare templum Domino, anno quarto regni sui. Cum vero ad trecentos nonaginta sex annos, quibus iudices praefuerunt, ut eorum liber indicat, quadraginta David et Salomonis quatuor adiicies, restant quadraginta, quorum, ut Iosephus testis est, Samuel viginti, et Saul alios totidem in regimine transegerunt.

XIII,33. *Quoniam hanc Deus adimplevit filiis vestris, resuscitans Iesum, sicut et in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Non est putandum hoc exemplum psalmi ad resurrectionem Christi, cuius proxime meminit, sed ad ipsam eius incarnationem, de qua supra locutus est, pertinere. Nam sequens versiculus, de resurrectione manifestissime testatur. Cum enim superius de incarnatione, passione, ac resurrectione illius ageret, voluit utraque pariter, datis de psalmo testimoniis astruere. *Qui ergo,* inquit, *aeternus es, ante saecula Filius, nunc in tempore natus apparebis.* Quidam Codices habent: *Sicut in primo psalmo scriptum est.* Quod ita exponitur, primum et secundum Psalmum compositos, qui et a beatitudine incipiat, et in beatitudinem desinat.

XIII,34. *Quia dabo vobis sancta David fidelia,* id est, quaecunque David promisi, eadem vobis certissime fidelis sponsor implebo, Christum videlicet de eius esse stirpe nasciturum. Sic enim Isaias Novi Testamenti mysteria praegustans, ait: *Et constituam vobis testamentum aeternum sancta David fidelia*. Quod in Hebraica veritate legitur: *Et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.*

XIII,43. *Secuti sunt multi Iudaeorum et colentium advenarum.* Melius legitur: *Et colentium Deum,* sicut in Graeco vidimus. Significat autem eos qui natura gentiles erant, sed religione Iudaei, quos Graece proselytos nuncupant.

XIII,47. *Sic enim praecepit nobis Dominus: Posui te in lumen gentibus.* Quod Domino Christo specialiter dictum est, hoc iam sibi dictum arbitrantur apostoli,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

starannie, dochodzimy do tego, że również Księgi Kronik[260] potwierdzają, że Samuel i Saul władali Izraelem przez czterdzieści lat. Zaiste, czterysta osiemdziesiąt lat po wyjściu synów Izraela z Egiptu Salomon rozpoczął budowę świątyni Pańskiej w czwartym roku swojego panowania[261]. Jeśli potem do trzystu dziewięćdziesięciu sześciu lat, podczas których władali Sędziowie (o czym donosi księga o tej samej nazwie) dodasz czterdzieści [lat panowania] Dawida i cztery Salomona, to pozostanie czterdzieści, z których – jak zaświadcza Józef – dwadzieścia upłynęło za Samuela i tyleż samo pod rządami Saula[262].

13,33: *Bóg spełnił ją wobec nas jako ich dzieci, wskrzesiwszy Jezusa. Tak też jest napisane w psalmie drugim: Ty jesteś moim Synem, Jam Ciebie dziś zrodził.* Nie należy mniemać, że ten cytat z psalmu miałby się odnosić do zmartwychwstania Chrystusa, o którym jest mowa nieco dalej, lecz do Jego wcielenia, o którym była mowa wyżej[263]. W rzeczywistości, to werset następny zaświadcza w sposób dobitny o zmartwychwstaniu. Podczas gdy wcześniej, mówiąc o wcieleniu oraz o męce i zmartwychwstaniu Chrystusa, Paweł zechciał potwierdzić te wydarzenia świadectwami wziętymi z psalmu. Przeto powiada: Ty, który jesteś wieczny, Syn przed wiekami, teraz objawisz się jako zrodzony w doczesności. Niektóre rękopisy podają: „jak zapisano w psalmie pierwszym", co należy tłumaczyć, że psalm pierwszy i drugi razem są połączone, bo rozpoczyna się od błogosławieństwa i błogosławieństwem się kończy.

13,34: *Wypełnię wierne, święte sprawy Dawida...* To znaczy wszystkie obietnice, które złożyłem Dawidowi, że Chrystus miał się narodzić z jego rodu, jako wiarygodny poręczyciel na pewno wypełnię względem was. Izajasz, zapowiadając tajemnice Nowego Testamentu, mówi: „Ustanowię wam wiekuiste przymierze: są to wierne, święte sprawy Dawida"[264], co w języku hebrajskim wybrzmiewa: „Zawrę z wami wieczyste przymierze: są to niezawodnie łaski dla Dawida"

13,43: *Towarzyszyło [im] wielu Żydów i pobożnych prozelitów.* Lepiej jest powiedzieć: „bojących się Boga", jak czytamy w grece. A odnosi się to do tych, którzy z urodzenia byli poganami, a z wyznania żydami. Ich to Grecy nazywali prozelitami.

13,47: *Tak bowiem nakazał nam Pan: Ustanowiłem Cię światłością dla pogan.* Co zostało powiedziane w sposób szczególny Chrystusowi Panu, natychmiast do

[260] Euzebiusz – Hieronim, *Chron.*; GCS 20,174.
[261] Por. 1Krl 6,1.
[262] Józef Flawiusz, *Wojna żydowska* 6,14.
[263] Por. Dz 13,23.
[264] Iz 55,3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

membra se videlicet illius esse recolentes, sicut etiam ipse propter eiusdem corporis unionem dixit: *Saule, Saule, quid me persequeris*?

XIII,51. *At illi excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium.* Pulvis iuxta Evangelii praeceptum excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod illorum civitatem ingressi sunt, et praedicatio apostolica ad illos usque pervenerit; sive excutitur pulvis, ut nihil ab eis accipiant, nec ad victum quidem necessarium, qui Evangelium spreverunt.

XIII,52. *Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu sancto.* In Graeco habetur: *Discipuli autem,* ut intelligamus Iudaeis fidem persequentibus, discipulos e contrario spiritali gaudio ditatos

CAPUT XIV

XIV,2. *Ad iracundiam concitaverunt animas gentium adversus fratres.* Quod in Graeco sequitur: *Deus autem pacem fecit,* quidam Codices Latini minus habent.

XIV,6-7. Et ibi: *Erant Evangelizantes,* sequitur in Graeco: *Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem et Barnabas morabantur in Lystris.* Et hi quoque versiculi in quibusdam nostris Codicibus non habentur.

XIV,8. *Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat,* etc. Sicut claudus ille quem Petrus et Iohannes ad portam templi curarunt, salutem praefigurat Iudaeorum, ita et hic Lycaonius aeger, populum gentium longe a legis templique religione remotum, sed Pauli apostoli praedicatione collectum. *Dextras,* inquit, *dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem.* Sed et tempora expositioni conveniunt. Nam ille primis fidei temporibus, cum necdum gentibus verbum crederetur, hic vero Iudaeis ob perfidiam expulsis, et damnationis pulvere respersis, inter nova conversae gentilitatis gaudia sanatur.

XIV,9. *Et videns quia haberet fidem, ut salvus fieret.* Et ille Iudaico more pecuniam, iste autem ex fide salutem quaerit ab apostolis.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

siebie odnieśli Apostołowie, uznając, iż są Jego członkami, bo On sam o jedności swojego ciała powiedział: „Szawle, Szawle, dlaczego Mnie prześladujesz?”[265].

13,51: *A oni otrząsnąwszy na nich pył z nóg, przyszli do Ikonium.* Według wskazania Ewangelii, pył zostaje strząśnięty z nóg na świadectwo ich trudu, bo przybyli oni do miasta i sprawili, że nauka apostolska dotarła do nich (mieszkańców). Pył zostaje strząśnięty także dlatego, by nie przyjmowali niczego (nawet niezbędnego wiktu) od tych, którzy wzgardzili Ewangelią.

13,52: *Również uczniów napełniało wesele i Duch Święty.* W grece mamy: „lecz uczniów”, byśmy zrozumieli, że podczas gdy Żydzi prześladowali wiarę, uczniowie byli ubogaceni radością duchową.

ROZDZIAŁ XIV

14,2: *Źle usposobili umysły pogan wobec braci.* W wersji greckiej następuje: „lecz Bóg zaprowadził pokój”, czego brak w rękopisach łacińskich.

14,6: *I tam głosili Ewangelię*, następuje w grece: „A cała rzesza wzruszyła się ich nauką. Natomiast Paweł i Barnaba zamieszkiwali w Listrze”. Również tych wersetów brakuje w niektórych z naszych rękopisów.

14,7: *W Listrze mieszkał pewien człowiek o bezwładnych nogach, itd.* Jak chromy, którego Piotr i Jan uzdrowili u bram świątyni symbolizował zbawienie Żydów, tak ten nędznik likaoński wyobraża lud pogan, daleki od wyznawania religii Prawa i świątyni, ale skupiony [na słuchaniu] nauczania Apostoła Pawła. Ten powiada: „podali mnie i Barnabie prawicę na znak wspólnoty, byśmy szli do pogan, oni zaś do obrzezanych”[266]. Nawet i okoliczności opisu się zgadzają, ponieważ ów chromy został uzdrowiony u początku czasu wiary, gdy nikt z pogan jeszcze nie wierzył słowu, natomiast ten nędznik zostaje uzdrowiony teraz, kiedy Żydzi, z powodu ich przewrotności, zostali wypędzeni i posypani pyłem potępienia. Natomiast nawróceni poganie rozkoszują się radością nową.

14,9: *Widząc, że ma wiarę potrzebną do uzdrowienia.* Tamten, wedle zwyczaju żydowskiego, oczekiwał pieniędzy, ten natomiast z wiarą prosi Apostołów o uzdrowienie.

---

[265] Dz 9,4.
[266] Ga 2,9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XIV,10. *Dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus.* In Graeco exemplari legitur: *Dixit magna voce: Tibi dico in nomine Domini Iesu Christi, surge super pedes tuos rectus.* Haec de translatione posuimus, ne Codicum varietate stupefactus, quid verius sit ignores.

XIV,11. *Dii similos facti hominibus descenderunt ad nos.* Stultus error gentilium, qui omne quod supra se vident deos putant.

XIV,12. *Et vocabant Barnabam Iovem;* ob hoc, videlicet, quia prior eorum esse videretur. Iovem namque divum patrem, atque hominum regem putaverunt.

XIV,12. *Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi;* quia Mercurium credebant eloquium linguamque praestare mortalibus. Unde et Mercurium quasi *medio currentem,* id est, inter aures linguasque, Latini nuncupabant. Groeci autem Ἑρμῆν, hoc est, *interpretem,* appellabant.

XIV,13. *Tauros et coronas ante ianuas afferens.* Tauros ad victimas, coronas vero, ut vel faciem templi iuxta ritum gentium ornaret, vel eis quasi diis immolaturus imponeret.

XIV,14. *Conscissis tunicis suis exsilierunt in turbas,* et caetera. Paventes scindunt vestimenta, quod deorum cultu honorarentur. Hoc enim facere consuetudinis Iudaeorum est, quoties *aliquid blasphemum, et quasi contra. Deum audierint. Herodes autem, quia non dedit honorem Deo, sed acquievit immoderato favori populi, statim ab angelo percussus est.*

CAPUT XV

XV,2. *Statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis ad apostolos et presbyteros in Hierusalem,* etc. De hac ascensione sua Paulus ipse scribit ad Galatas: *Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam, cum Barnaba, assumpto et Tito, et contuli cum illis Evangelium, quod praedico in gentibus*; ubi numerus ipse, quem posuit, recensendus est annorum. Scimus enim Petrum et Paulum apostolos anno post passionem Domini trigesimo octavo, id est, ultimo Neronis

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

14,10: *Zawołał on głośno: «Stań prosto na nogach!».* W wersji greckiej czytamy: „Zawołał on głośno: «Rozkazuję ci w imię Pana Jezusa Chrystusa: stań prosto na nogach!». Odnieśliśmy się do przekładu, abyś zdumiony sprzecznością rękopisów, nie pozostawał bez wiedzy który z nich jest bardziej autentyczny.

14,11: *«Bogowie przybrali postać ludzi i zstąpili do nas!».* Jakież to obłędne zaślepienie pogan, którzy za bóstwa uważają wszystko, co ponad sobą dostrzegają.

14,12: *Barnabę nazwali Zeusem.* Z pewnością dlatego, że uznali, iż jest on pierwszym z nich dwóch. Istotnie, wierzyli, że to Zeus jest ojcem bogów i królem ludzi.

14,12: *A Pawła Hermesem, gdyż głównie on przemawiał.* Wierzyli, że to Hermes udzielił ludziom daru wymowy, dlatego też w łacinie nazywali go Merkurym, jakby miał „pędzić pomiędzy" (*in medio currentem*) uszami i językiem. Grecy zaś nazwali go Hermesem (Ἑρμῆν), to jest tłumaczem.

14,13: *Przywiódł przed bramę woły i przyniósł wieńce.* Przyprowadził woły na ofiarę i wieńce, by wedle zwyczaju pogan przyozdobić fronton świątyni, bądź nałożyć je na woły jeszcze przed złożeniem ich w ofierze bożkom.

14,14: *Rozdarli szaty i rzucili się w tłum. Itd.* Rozdarli szaty z obawy przed oddaniem im czci jako bożkom. Jest to zwyczaj żydowski, spełniany przez nich ilekroć usłyszą wypowiedziane jakieś bluźnierstwo, bądź [wypowiedź] przeciw Bogu. Herod zaś, ponieważ nie oddał czci Bogu, ale przychylił się do nadmiernych okrzyków ludu, natychmiast został porażony przez anioła[267].

ROZDZIAŁ XV

15,2: *Postanowiono, że Paweł i Barnaba, i jeszcze kilku spośród nich udadzą się w sprawie tego sporu do Jerozolimy, do Apostołów i starszych.* O tej podróży Paweł pisze w Liście do Galatów: „Potem, po czternastu latach, udałem się ponownie do Jerozolimy wraz z Barnabą, zabierając z sobą także Tytusa. [...] I przedstawiłem im Ewangelię, którą głoszę wśród pogan"[268]. Należy tutaj zwrócić uwagę na liczbę lat, jaką [Paweł] podaje. Wiemy, że Apostołowie Piotr i Paweł ponieśli męczeństwo trzydzieści osiem lat po śmierci Pana, to jest w ostatnim roku panowania Nerona

[267] W tym miejscu Beda przywołuje słowa Hieronima. Por. Hieronim, *In Math.* 26,65.
[268] Ga 2,1-2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

passos fuisse martyrium, et beatum Petrum Romae viginti quinque annis episcopalem sedisse cathedram. Viginti quinque autem et quatuordecim, non triginta octo, sed triginta novem faciunt. Sequitur ergo ut beatum Petrum eodem quarto decimo post Domini passionem anno, quo eum Hierosolymis alloquitur Paulus, quarto Claudii Caesaris Romam venisse credamus; simulque, nisi fallor, ex hac positione beatum Paulum apostolum, eodem quo Dominus passus est, et resurrexit anno, ad fidem venisse probatur.

XV,5. *Dicentes quia oportet circumcidere eos.* Hoc errore decepti erant Galatae, ut circumcisionem et legis caeremonias cum gratia baptismi crederent esse miscendas.

XV,9. *Fide purificans corda eorum.* Non ergo circumcisione carnis illos mundare opus est, quorum tanta fides corda purificat, ut etiam ante baptisma Spiritum sanctum accipere mereantur.

XV,11. *Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Si ergo et illi, id est, patres portare jugum legis veteris non valentes, per gratiam Domini Iesu Christi salvos se fieri crediderunt, manifestum est quod haec gratia esset quae antiquos iustos vivere fecit. Quia iustus ex fide vivit.* Et ideo sacramenta esse potuerunt pro temporum diversitate diversa, ad unitatem tamen eiusdem fidei concordissime recurrentia.

XV,16. *Post haec revertar, et aedificabo tabernaculum David, quod decidit,* et caetera. Tabernaculum David umbra legis significat, quae traditionibus Pharisaeorum corrupta et dilacerata, sed, Domino revertente, id est, in carne apparente, a Deo spiritali est gratia erecta, ut non tantum Iudaei, sed et cunctae gentium nationes nomen eius requirant.

XV,20. *Et suffocatis et sanguine,* id est, a fundendo sanguine, vel manducando cum sanguine. Haec quidem de gentili vita venientibus, pro ipsis fidei rudimentis, et inveterata gentilitatis consuetudine concessa sunt, sed ne putarentur eadem etiam perfectioribus sufficere, vigilanter adiunxit, atque ait:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

oraz, że Piotr zasiadał na rzymskiej katedrze biskupiej przez dwadzieścia pięć lat. Lecz dwadzieścia pięć i czternaście nie daje trzydziestu ośmiu, lecz trzydzeiści dziewięć. Wynika stąd, że Piotr przybył do Rzymu w tym samym czternastym roku po śmierci Pana, w którym Paweł rozmawiał z nim w Jerozolimie, a było to w czwartym roku panowania Klaudiusza. I jeśli nie mylę się, tym objaśnieniem można również potwierdzić, że Apostoł Paweł nawrócił się na wiarę w roku, kiedy Pan poniósł śmierć i zmartwychwstał.

15,5: *Oświadczyli: «Trzeba ich obrzezać».* W ten błąd zostali wprowadzeni Galaci, którzy uwierzyli, że obrzezanie i obrzędy Prawa należy praktykować na równi z chrztem, który daje łaskę[269].

15,9: *Oczyszczając przez wiarę ich serca.* Nie potrzeba oczyszczać przez obrzezanie ciała tych, których serca oczyszcza tak wielka wiara, że zasługują oni na otrzymanie Ducha Świętego jeszcze przed przyjęciem chrztu.

15,11: *Wierzymy przecież, że będziemy zbawieni przez łaskę Pana Jezusa tak samo jak i oni.* Jeśli więc oni – to jest ojcowie – nie będąc w stanie unieść jarzma dawnego Prawa, uwierzyli, iż mogą dostąpić zbawienia dzięki łasce Pana Jezusa Chrystusa, to jest oczywiste, że owa łaska ożywiła również sprawiedliwych Starego [Testamentu], bowiem „sprawiedliwy z wiary żyć będzie”[270]. Zatem można mówić o różnorodności sakramentów w zależności od czasu, jednak nadzwyczaj zgodnie przyczyniają się one do [podtrzymania] jedności tej samej wiary.

15,16: *Potem powrócę i odbuduję przybytek Dawida, który znajduje się w upadku itd.* Przybytek Dawida oznacza cień Prawa, które to zostało zniekształcone i rozdarte przez tradycje Faryzeuszów. Jednak po powrocie Pana, który pojawił się w ciele, zostało ono ustanowione przez Boga dzięki łasce Ducha, aby nie tylko Żydzi, lecz również ludy pogańskie szukały Jego imienia[271].

15,20: *Od tego, co uduszone i od krwi.* Znaczy to, że mieli się powstrzymać od rozlewu krwi albo od spożywania krwi. Wskazania te są udzielone tym, którzy wywodzili się z pogaństwa przez wzgląd na podwaliny ich wiary i dawny pogański zwyczaj. Lecz, by nie mniemano, że są one stosowne również dla doskonałych, [Jakub] troskliwie dopowiada:

---

[269] Por. Ga 5,1-6

[270] W tym miejscu Beda używa argumentacji św. Augustyna. Por. Augustyn, *List* 190,6. Por. Rz 1,17; Ga 3,11.

[271] Beda, snując rozważania o odnowieniu Przybytku Dawida przez Chrystusa, ma na myśli przejście od Starego do Nowego Testamentu oraz rozszerzenie perspektywy zbawczej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XV,21. *Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent in synagogis;* id est, et si praeceptorum nunc acerbitate non graventur a nobis, procedente tamen tempore, dum frequentius ad lectionem legis prophetarumque convenerint, paulatim vitae instituta et servandae invicem dilectionis jura suscipient. Primitivam enim adhuc Iudaizantem Ecclesiam, haec Sabbatis celebrasse perceptum est.

XV,28. *Visum est enim Spiritui sancto et nobis;* id est, placuit Spiritui sancto, qui, arbiter suae potestatis existens, ubi vult spirat, et ea quae vult loquitur; placuit et nobis non nostra sola voluntate, sed eiusdem Spiritus instinctu.

XV,35. *Paulus autem et Barnabas demorabantur Antiochiae.* His diebus impletum est quod apostolus Paulus ait: *Cum venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti*.

XV,38. *Paulus autem rogabat ... non debere recipi eum.* Quoniam in ipsa se aciei fronte constituens, nimis tepide steterat, merito cum Paulus abjecit, ne illius quasi contagione vires corrumperentur aliorum.

XV,39. *Facta est autem dissensio.* Noli hoc delictum putare. Non enim commoveri malum est, sed irrationabiliter, nulloque iusto flagitante negotio commoveri.

XV,39. *Et Barnabas assumpto Marco navigaret Cyprum.* Propter amatum sibi fratrem, et affinitate coniunctum – leguntur enim fuisse consobrini – Barnabas separatus a Paulo, patriam repetit insulam, et nihilominus Evangelicae praedicationis injunctum sibi opus exercuit.

CAPUT XVI

XVI,3. *Circumcidit eum propter Iudaeos, qui erant in illis locis.* Non quod figuras legis, Evangelii veritate lucente, quidpiam utilitatis crederet allaturas, sed ne per occasionem gentium Iudaei a fide recederent. Quibus tamen umbra vetus paulatim

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

15,21: *Z dawien dawna bowiem w każdym mieście są ludzie, którzy co szabat czytają Mojżesza i wykładają go w synagogach.* To jest: nawet jeśli teraz nie są oni nazbyt obciążeni przez nas surowością przykazań, to wraz z upływem czasu, gdy częściej zabierać się będą do czytania Prawa i proroków, wówczas stopniowo poczną rozumieć zasady życia i będą zachowywać Prawo wzajemnej miłości[272]. Jest rzeczą pewną, że w ciągle judaizującym Kościele pierwotnym świętowano szabat.

15,28: *Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my.* Spodobało się Duchowi Świętemu, który jest arbitrem swojego władztwa, „wieje tam, gdzie chce" i mówi to, co chce. Spodobało się także nam – nie tylko z naszej woli, lecz za natchnieniem tegoż Ducha.

15,35: *Paweł i Barnaba zatrzymali się w Antiochii.* W owych dniach wypełniło się, co zapowiedział Apostoł: „Gdy następnie Kefas przybył do Antiochii, otwarcie mu się sprzeciwiłem"[273].

15,38: *Paweł prosił, aby nie zabierał z sobą tego.* Gdy bowiem [Jan Marek] został wprowadzony w kurs dzieła, okazał się zbyt słaby[274]. Paweł słusznie go oddalił, by siły pozostałych nie zostały osłabione przez zły wpływ tego człowieka.

15,39: *Doszło do sprzeczki.* Nie należy tego uznawać za grzech, gdyż nie jest złem samo wzburzenie, lecz wzburzenie nieokiełznane i wzniecone bez uzasadnionego powodu.

15,39: *Barnaba zabrał Marka i popłynął na Cypr.* Przez wzgląd na miłość braterską i z racji na więzy rodzinne, jakie ich łączyły (czytamy bowiem, że byli kuzynami) Barnaba odłączył się od Pawła i powrócił na ojczystą wyspę. Tam również oddał się dziełu głoszenia Ewangelii, które zostało mu zlecone.

ROZDZIAŁ XVI

16,3: *Obrzezał go jednak ze względu za Żydów, którzy mieszkali w tamtejszych stronach.* [Uczynił to] nie iżby podtrzymywał, że zapowiedzi Prawa mogłyby się okazać użyteczne w świetle prawdy Ewangelii, lecz żeby z powodu pogan Żydzi

[272] Takie rozumienie słów Dziejów Apostolskich pozwala mniemać, że Beda mówi o judeochrześcijanach.
[273] Ga 2,11.
[274] Por. Dz 13,13.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

tollenda erat, sicut et gentibus morum pravitas antiquorum, ut supra dictum est. Istae enim umbrae legales, quasi a Domino aliquando constitutae, interdum ab Apostolis sunt illis temporibus ob declinandam Iudaeorum perfidiam usurpatae. Gentilis vero institutio, ut vere a Satana reperta, nunquam a sanctis est attacta.

XVI,6-9. *Vetati sunt a Spiritu sancto loqui verbum in Asia,* etc., usque *Transiens in Macedoniam, adiuva nos.* Vere *terribilis* Dominus *in consiliis super filios hominum*. Iste se magistrum per omnia sequi promittit, nec permittitur; alter sequi jussus, nec ad patris sepulturam petitas accepit inducias. Invictus ac repugnans attrahitur Saulus. Cornelio precibus et elemosynis insistenti, velut remunerationis vice via salutis ostenditur, et qui novit corda Deus, beneficii gratia Doctorem ab Asia removit, ne si sanctum canibus detur, error cordis iniqui gravius de contempta praedicatione iudicetur. Rursumque alia curante apostolo, legatus Macedo, quem angelum gentis illius credimus, micas sibi dominici panis petit offerri.

XVI,12. *Quae est prima parte Macedoniae civitas, colonia.* Colonia est, quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Unde et a cultu agri colonia dicta est.

XVI,16. *Puellam quamdam habentem spiritum pythonem.* Quid pythonica divinatio gerat artis, in libro Regum invenimus, ubi, rogante Saule, pythonissa vel animam Samuelis, vel pro ea potius spiritum immundum evocavit ab inferis. Quod magicae phantasiae genus ab Apolline Pythio repertum, atque ab eius cognomine sic dicunt esse vocatum. Sed et Hebraeum nomen congruit, qui Pythona *os abyssi* dicunt.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

nie odstąpili od wiary. W każdym razie, stary cień, niczym przewrotność dawnych zwyczajów u pogan – jak powiedziano wyżej – stopniowo był usuwany. Owe cienie Prawa, ustanowione niegdyś przez Pana, niekiedy były używane przez Apostołów w ich czasach, by przemóc wiarołomstwo Żydów. Natomiast zwyczaje pogańskie, jako że zostały ukute przez Szatana, nie były nigdy praktykowane przez świętych.

16,6-9: *Duch Święty zabronił im głosić słowo w Azji itd*, aż do: «*Przepraw się do Macedonii i pomóż nam!*». „Zaprawdę, godny podziwu jest Bóg w swoich postanowieniach co do synów ludzkich!”[275]. Jeden składa obietnicę, że we wszystkim będzie naśladował mistrza i nie otrzymuje [na to] pozwolenia, drugi naśladuje z nakazu, i nawet pragnąc się udać na pogrzeb ojca, nie otrzymuje odroczenia[276]. Pomimo oporu i sprzeciwu zostaje pozyskany Szaweł. Korneliuszowi zaś, który nieustannie modlił się i składał jałmużny, w nagrodę została ukazana droga zbawienia[277]. Bóg, który zna serca, dla dobra sprawy odsyła Apostoła z Azji, na wypadek gdyby ci, którym zostało wyjawione to co święte, okazali się psami[278], i by wykroczenie serca przewrotnego nie zostało uznane za jeszcze cięższe z powodu odrzucenia głoszonego słowa. I znowu: podczas gdy inny był zamiar Apostoła, oto posłaniec Macedonii, którego uznajemy za anioła owego ludu, prosi, by zostały mu dane okruszyny Pańskiego chleba.

16,12: [*A stąd do Filippi*], *głównego miasta tej części Macedonii, które jest rzymską kolonią.* Owa kolonia, z powodu braku ludności miejscowej, zamieszkana jest nowymi osadnikami i nazywana kolonią z racji na uprawę pól.

16,16: *Jakaś niewolnica, opętana przez ducha pytyjskiego*[279]. Na czym polega owo wróżenie można się dowiedzieć z Księgi Królewskiej[280], gdzie na prośbę Saula wróżka wywołała z zaświatów duszę Samuela albo raczej w jej miejsce jakiegoś ducha nieczystego. Ten rodzaj wróżbiarskiego transu wywodzi się od Apollina Pytyjskiego i od jego imienia tak został nazwany. Zgadza się to nawet z nazwą hebrajską, która „pytonem” określa paszczę otchłani.

---

[275] Ps 65,5 Wulg.
[276] Por. Mt 8,19-22.
[277] Por. Dz 9,1n; 10,12.
[278] Por. Mt 7,6.
[279] W wersji łacińskiej wybrzmiewają tutaj słowa: „Puellam quamdam habentem spiritum pythonem”. W dawnych czasach – głosił przekaz – przebywał w Delfach smok Pyton (Python) wyłoniony przez samą Ziemię i reprezentujący jej wróżbiarskie siły. Zjawił się tam jednak Apollo, zabił Pytona strzałą ze swego łuku, zagarnął jego siłę wróżbiarską i odtąd – jako Apollo Pytyjski – stał się władcą Delf, oznajmiając ludziom wyroki losu za pośrednictwem swej prorokini zwanej Pytią. Ludzi, którzy – podobnie jak Pytia – uczestniczyli w wróżbiarskiej sile Apollina, zwano często „pytonami”. Por. Owidiusz, *Metamorfozy* I,434,447.
[280] Por. 1Sm 28,3n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XVI,17. *Isti homines servi Dei excelsi sunt.* Non voluntatis ista confessio est, quam praemium sequitur confitendi; sed timore Spiritus sancti cogente, vera spiritus mendax loquitur, non ausus luce praesente suas ultra celare tenebras. Peccatori autem dicit Deus: *Quare tu enarras iustitias meas?*

Ne corrumpamur amari
Melle doli, si vera canat, qui falsa ministrat,

ut Arator ait.

XVI,18. *Praecipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea.* BarIesum qui fidei impugnator erat, et artis infirmitate, et oculorum amissione caecavit. Hanc vero, quae perversa licet mente, vera tamen loquebatur, arte solummodo nefaria privare curavit. Quia enim indignum erat ut verbum Evangelii spiritus immundus annuntiaret, abscedere hunc et silere praecepit, quia daemonia cum tremore debent Dominum confiteri, non autem laudare cum gaudio.

XVI,21. *Et annuntiant morem, quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani.* De fide Iesu Christi dicunt, in cuius nomine Pythonis spiritus exierat. Iam enim decreverant Romani ne quis Deus esset acceptus, nisi a senatu probatus.

XVI,25. *Media autem nocte Paulus et Silas adorantes Deum, hymnum dicebant,* et caetera. Devotio simul apostolici pectoris, et virtus exprimitur orationis, cum et illi hymnos in imo carcere cecinerint, et eorum laus terram carceris commoverit, et fundamenta concusserit, et aperuerit ostia, atque ipsas postremo vinculatorum catenas resolverit. Aliter. Quicunque fidelium *omne gaudium existimat, cum in tentationes varias inciderit, libenterque gloriatur in infirmitatibus suis, ut inhabitet in eo virtus Christi*, hic profecto cum Paulo et Sila inter carceris tenebras hymnizat, et cum Psalmista Domino decantat: *Tu es mihi refugium a pressura, quae circumdedit me, exsultatio mea.*

XVI,33. *Lavit plagas eorum, et baptizatus est ipse.* Pulchra rerum varietas. Quibus plagas vulnerum lavit, per eos ipse plagas amisit.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

16,17: *«Ci ludzie są sługami Boga Najwyższego, oni wam głoszą drogę zbawienia».* Nie jest to wyznanie dobrowolne, którego następstwem byłaby nagroda. Raczej z lęku przed Duchem Świętym, ów duch nieczysty, nie będąc w stanie bardziej jeszcze zakryć swych ciemności w obecności światła, mówi prawdę. „A do grzesznika Bóg mówi: «Czemu wyliczasz moje przykazania»”[281], byśmy – jak powiada Arator – nie zostali skłonieni do złego przez gorzki miód uwodzenia przez tego, kto głosi prawdę, posługując się fałszem[282].

16,18: *«Rozkazuję ci w imię Jezusa Chrystusa, abyś z niej wyszedł».* [Paweł] sprawił, że Bar Jezusa[283], który był przeciwnikiem wiary, dotknęła zarówno niemoc w wypełnianiu rzemiosła, jak i utrata wzroku. Ową kobietę zaś, która na skutek opętania mimo wszystko mówiła prawdę, Paweł uzdrowił jedynie z występnych umiejętności. Z racji na to, że nie przystawało, by duch nieczysty głosił słowo Ewangelii, Paweł rozkazał mu oddalić się stamtąd i milczeć, ponieważ demony powinny wyznawać Pana z bojaźnią, a nie radośnie Go chwalić.

16,21:*«Ci ludzie głoszą obyczaje, których my, Rzymianie, nie możemy przyjmować ani stosować się do nich».* Opowiadali o wierze w Jezusa Chrystusa, na Imię którego duch pytona uszedł. Wszak Rzymianie uchwalili, że bez zgody Senatu nie należy nikogo obwoływać bogiem.

16,25: *O północy Paweł i Sylas modlili się, śpiewając hymny Bogu.* Zostaje tu ukazana pobożność serca Pawła, jak i potęga modlitwy. Pomimo tego, że przebywali oni w głębokim lochu, śpiewali hymny, a chwalba ich zatrzęsła ziemią, wzruszyła fundamenty, otwarła wrota, a na koniec rozerwała kajdany więźniom. Albo, według innej interpretacji: skoro każdy wierzący poczytuje to sobie za radość, ilekroć spadają na niego różne doświadczenia[284] oraz chętnie się chlubi ze swoich słabości, aby zamieszkała w nim moc Chrystusa[285], to właśnie Chrystus z Pawłem i Sylasem, pośród ciemności więzienia wznosi hymny i wraz z psalmistą śpiewa Panu: „Tyś dla mnie ucieczką z ucisku, który mnie otacza, Ty moja radości”[286].

16,33: *Obmył on rany i natychmiast przyjął chrzest wraz z całym swym domem.* Jakaż to nazdwyczajna zmiana ról: obmył on zadrapania ich ran, a dzięki nim zabliźnił rany własne.

---

281 Ps 50,16.
282 Por. Arator, *O Dziejach Apostolskich* 2,441-442.
283 Por. Dz 13,6.
284 Jk 1,2.
285 2Kor 12,9.
286 Ps 32,7 Wulg.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT XVII

XVII,3. *Adaperiens et insinuans quia Christum oportuit pati et resurgere a mortuis, et quia hic est Christus Iesus.* Utrumque Pater de Scripturis insinuabat, quia et Christum pati et resurgere oporteret, et haec eadem passio ac resurrectio ad nullum alium, quam ad Iesum Nazarenum pertineret. Erant enim quidam Iudaeorum, sicut et hodie sunt, ita perfidi, ut cum Christi passionem ac resurrectionem Scripturis insertam negare non possint, haec tamen ad Iesum pertinere omnino negent, magisque Antichristum exspectare, quam Iesum Christum credere velint. Et ideo Paulus, non modo Christi mysteria praedicabat, sed haec etiam in Christo Iesu consummata docebat.

XVII,4. *Et de colentibus, gentilibusque multitudo magna;* id est et de iis, qui gentilem ritum Iudaismo mutaverant, et de iis, qui omnino gentiles permanserant, multi ad Christum confluebant.

XVII,11. *Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonicae.* Animae nobilitatem dicit, qua verbo audiendo scrutandoque instituerant.

XVII,18. *Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi, disserebant cum eo.* Epicurei praeceptoris sui tarditatem secuti, felicitatem hominis in sola corporis voluptate, Stoici vero in sola animi virtute posuerunt. Qui inter se quidem dissidentes, Apostolum tamen unanimiter impugnant, eo quod hominem sicut ex anima et corpore subsistere, ita in utroque doceret beatum esse debere; sed hoc nec tempore praesenti, nec virtute humana, sed gratia Dei per Iesum Christum in resurrectionis gloria perficiendum.

XVII,18. *Quid vult seminiverbius hic dicere?* Recte seminiverbius, id est, σπερμόλογος vocatur, quia semen est verbum Dei. Et ipse Paulus Apostolus dicit: *Si nos vobis spiritalia seminavimus.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ XVII

17,3: *Wyjaśniał i nauczał: «Mesjasz musiał cierpieć i zmartwychwstać. Jezus, którego wam głoszę, jest tym Mesjaszem».* Wyjaśniał on na podstawie Pisma dwie sprawy, że mianowicie Mesjasz[287] miał cierpieć i zmartwychwstać, i że owa męka i zmartwychwstanie miało spotkać nie kogo innego, lecz właśnie Jezusa Nazarejczyka. Niektórzy bowiem Żydzi zarówno wówczas, jak i dziś są tak przewrotni, iż nie będąc w stanie zanegować męki i zmartwychwstania Mesjasza, zapowiadanej przez Pisma, zupełnie zaprzeczają temu, że dotyczyły one Jezusa. Wolą oni oczekiwać na Antychrysta, niż wierzyć w Jezusa Chrystusa. Z tego powodu Paweł nie tylko głosił tajemnice odnoszące się do Mesjasza, lecz również nauczał, że wypełniły się one w Chrystusie Jezusie.

17,4: *Pokaźna liczba spośród mieszkańców i pogan.* To znaczy, że wielu spośród tych, którzy przeszli z pogaństwa do judaizmu, jak i spośród tych, którzy pozostawali poganami przyłączyło się do Chrystusa.

17,11: *Ci byli szlachetniejsi od Tesaloniczan.* Słuchanie słowa i zachowywanie go nazywa [Łukasz] szlachetnością ducha.

17,18: *Niektórzy z filozofów epikurejskich i stoickich rozmawiali z nim.* Epikurejczycy, naśladując tępotę swojego założyciela, upatrywali szczęścia człowieka jedynie w cielesnych rozkoszach, stoicy zaś tylko w cnocie rozumu. Co prawda różnili się oni między sobą, lecz jednomyślnie występowali przeciw Apostołowi, który nauczał, że człowiek, zawdzięczając swoje istnienie duszy i ciału, w nich obu powinien zaznawać szczęścia. To zaś nie w doczesności będzie miało miejsce, ani też nie będzie zasługą człowieka, lecz łaską Boga, udzieloną przez Jezusa Chrystusa w chwale zmartwychwstania.

17,18: *«Cóż chce powiedzieć ten siewca słowa».* Słusznie nazwany on został siewcą słowa, to jest σπερμολόγος[288], bowiem nasieniem jest słowo Boże. Również sam Paweł Apostoł powiada: „Jeżeli więc my zasialiśmy wam dobra duchowe”[289].

---

[287] W tym miejscu Beda używa tytułu „Christum”, co przez wzgląd na odwołanie do zapowiedzi prorockich ST oddano w języku polskim przez „Mesjasz”.

[288] Dosłownie termin σπερμολόγος używany jest w odniesieniu do ptactwa, które wybiera, wydziobuje nasiona, chodzi tu zwłaszcza o wrony i gawrony (Arystoteles). Można też mówić o czterech znaczeniach metaforycznych: 1) słowo to oznacza osobę wałęsającą się po placu targowym i liczącą na to, że uda się zebrać coś, co spadnie ze stołów sprzedających; 2) σπερμολόγος to ktoś podły, nikczemny, godny pogardy (szkodnik); 3) prowadzenie życia za pomocą pochlebstw i bufonady; 4) gaduła, plotkarz. Por. N. Walter, „ σπερμολόγος”, w: *DENT* II, kol. 1388, H. G. Lidell – R. Scott, *A Greek – English Lexicon*, At the Clarendon Press, Oxford 1968, ad vocem, 1627.

[289] 1Kor 9,11.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XVII,23. *Inveni aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo.* Notus in Iudaea Deus, sed non receptus. Ignotus in Achaia Deus, quamvis per multa quaesitus. Et ideo qui ignorat ignorabitur, qui praevaricatur damnabitur. Neutri immunes a culpa, sed excusabiliores, qui fidem non obtulere Christo, quem nesciebant, quam qui manus intulere Christo, quem sciebant.

XVII,24. *Deus qui fecit mundum, et omnia quae in eo sunt, hic coeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat,* et caetera. Ordo diligenter apostolicae disputationis est intuendus, qua ita apud gentiles tractatus seriem format, ut primum unum Deum auctorem mundi omniumque esse doceat, in quo vivimus, et movemur, et sumus, cuius et genus sumus, ut non solum propter munera lucis et vitae, verum etiam propter cognationem quamdam generis diligendum ostendat, deinde opinionem illam quae est de idolis, aperta ratione devincat, quod totius mundi conditor et Dominus templis non possit includi saxeis, quod omnis beneficii largitor sanguine non egeat victimarum, quod hominum denique creator et gubernator omnium non possit hominis manu creari, quod postremo Deus, ad cuius homo factus est imaginem, non debeat metallis existimari similis, erroris remedium docens esse studium poenitendi. Nam si primo destruere voluisset caeremonias idolorum, aures gentium respuissent. Cum ergo unum Deum esse persuaderet, tunc iudicio eius astruxit, per Christum nobis salutem datam, magis tamen eum hominem, quam Deum nuncupans, incipiensque ab illis quae gessit in corpore, et ea divina describens, ut plus quam homo fuisse videretur, victam unius virtute mortem, mortuumque ab inferis resuscitatum – paulatim enim fides crescit – ut cum supra hominem fuisse videretur, Deus esse crederetur. Quid enim interest quo quisque credat ordine? Non in principiis perfecta quaeruntur, sed de initiis ad ea quae perfecta sunt pervenitur.

XVII,28. *In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus.* Hic versus, quia difficili intellectu est, beati Augustini verbis debet exponi. *Ostendit*, inquit, *Apostolus Deum in his, quae creavit, indesinenter operari. Neque enim tanquam substantia eius sic in illo sumus, quemadmodum dictum est, quod habeat vitam in semetipso; sed utique cum aliud sumus quam ipse, non ob aliud in illo sumus, nisi quia id*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

17,23: *Znalazłem też ołtarz z napisem: „Nieznanemu Bogu”.* W Judei Bóg był znany, lecz nie był przyjmowany. W Achai Bóg był nieznany, chociaż przez wielu poszukiwany. Zatem kto nie zna, nie będzie rozpoznany, kto się sprzeniewierza, ten będzie potępiony. Nikt nie jest wolny od winy, ale bardziej zasługują na usprawiedliwienie ci, którzy nie wierzyli w Chrystusa, bo Go nie znali niż ci, którzy znając Chrystusa, podnieśli nań rękę.

17,24: *Bóg, który stworzył świat i wszystko na nim, On, który jest Panem nieba i ziemi, nie mieszka w świątyniach zbudowanych itd.* Powinniśmy uważnie przyjrzeć się tokowi wypowiedzi Apostoła, który przemawiając do pogan, czyni to w odpowiednim porządku. Naucza przeto, że Jedyny Bóg jest Stworzycielem świata i wszystkich rzeczy. W Nim to żyjemy, poruszamy się i jesteśmy; jesteśmy z Jego rodu[290]. W ten sposób Apostoł wykazuje, że powinniśmy Go miłować nie tylko za dary światła i życia, lecz również za szczególny rodzaj pokrewieństwa. Dalej [Paweł] otwarcie występuje przeciw wyznawaniu wiary w bożków, stwierdzając, że Pan i Stwórca całego świata nie może być zawarty w kamiennych świątyniach; Ten, który obdarza wszelkim dobrem nie potrzebuje krwi ofiar. Wreszcie – Ten, który jest Stwórcą ludzi i Rządcą wszechrzeczy nie może być wytworzony ręką człowieka. Ponadto, Bóg, na którego obraz uczyniono człowieka, nie może być określany jako podobny do metalu. Środkiem zapobiegawczym przeciw takim błędom jest nawrócenie się. Gdyby jednak [Paweł] od początku chciał zwalczać kult bożków, wówczas odrzuciłyby go uszy pogan. Przeto, nauczając o istnieniu Jedynego Boga, [Apostoł] potwierdził, że z Jego postanowienia, przez Chrystusa zostało nam dane zbawienie. Jednak wyraźniej akcentując Jego człowieczeństwo, niż to, że jest Bogiem, [Paweł] rozpoczął od tych czynów, które [Chrystus] spełnił na ziemi, lecz przedstawił je jako działanie boskie, by doszli oni do wniosku, że jest On kimś więcej niż człowiekiem. Śmierć została zwyciężona dzięki mocy Jednego i ten który umarł, został wskrzeszony z martwych (tak wiara stopniowo wzrasta), a skoro już doszli oni do tego, iż jest On kimś więcej niż człowiekiem, to i mogli uwierzyć, że jest Bogiem. Jakież więc znaczenie ma to, w jaki sposób ktoś dochodzi do wiary? Doskonałości nie znajduje się na początku, lecz od początku dochodzi się do niej.

17,28a: *W Nim to żyjemy, poruszamy się i jesteśmy.* Sformułowanie to jest trudne do zrozumienia, więc wyjaśniamy je, posługując się słowami Augustyna: „Apostoł wykazuje, że Bóg nieustannie działa w tym, co stworzył. Nie jesteśmy jednak w Nim tak, jak Jego substancja – jak powiedziano, że sam w sobie posiada życie[291]. Ale rzecz jasna, że my będziemy czym innym niż On, w Nim jesteśmy tylko dlatego,

[290] Dz 17,28.
[291] J 5,26,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

operatur. Et hoc est opus eius quo continet omnia, et quod eius sapientia pertendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Per quam dispositionem in illo vivimus, et movemur, et sumus. Unde colligitur quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec vivemus, nec movebimur, nec erimus. Et paulo post: *Neque enim*, inquit, *coelum et terra, et omnia quae in eis sunt, universa scilicet spiritalis corporalisque creatura in seipsa manet, sed utique in illo de quo dictum est: In illo enim vivimus, et movemur, et sumus. Quia et si unaquaeque pars potest esse in toto, cuius pars est, ipsum tamen totum non est, nisi in illo, a quo conditum est.* Idem beatus Augustinus alibi hoc inquit: *Si secundum corpus diceret Apostolus, etiam de isto corporeo mundo posset intelligi. Nam et in illo secundum corpus vivimus, et movemur et sumus. Unde, secundum mentem quae facta est ad eius imaginem, debet hoc accipi excellentiore quodam eodemque non visibili, sed intelligibili modo. Nam quid non est in ipso, de quo divine scriptum est: Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*?

XVII,28. *Sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt.* Hoc est, quod alibi dicit: *Nihil iudicavi me scire inter vos, nisi Iesum crucifixum.* His enim qui prophetarum fidem non recipiebant, non Moysi, non Isaiae, vel alicuius prophetarum, sed auctorum suorum loquitur testimoniis, versum videlicet Arati decantans, et de falsis ipsorum, quibus contradicere non poterant, sua vera confirmans. Magnae quippe scientiae est, dare in tempore cibaria conservis, et audientium considerare personas.

XVII,28. *Ipsius enim et genus sumus. Genus rectissime dicimur Dei, non ex eius natura editi, sed per spiritum illius et voluntarie creati, et adoptione recreati.*

XVII,34. *In quibus et Dionysius Areopagita.* Hic est Dionysius, qui post episcopus Corinthiorum gloriose Ecclesiam rexit, multaque ad utilitatem Ecclesiae pertinentia, quae hactenus manent, ingenii sui volumina reliquit, cognomen a loco cui

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

że On to zadziałał, i że jesteśmy dziełem Jego. On obejmuje wszystko i dzięki Niemu Mądrość Jego 'sięga potężnie od krańca do krańca i włada wszystkim z dobrocią'[292]; dzięki niej 'w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy'. Z czego wynika wniosek, że gdyby Bóg owe działanie swoje odebrał rzeczom, ani nie żylibyśmy, ani nie poruszalibyśmy się, ani nie bylibyśmy"[293]. I nieco dalej: „Albowiem niebo i ziemia, jak i wszystko, co w nich jest; czyli wszelkie stworzenie duchowe i cielesne nie trwają w sobie, lecz oczywiście w Tym, o którym napisano: 'W Nim bowiem żyjemy, poruszamy się i jesteśmy'[294]. Choć bowiem każda część może być w całości, której część stanowi, sama jednak całość może być tylko w Tym, przez którego została stworzona"[295]. Ten sam święty Augustyn w innym miejscu mówi: „Gdyby Apostoł rozprawiał o ciele, to można [jego słowa] odnieść do świata materialnego, bo również w tym świecie – w ciele 'żyjemy, poruszamy się i jesteśmy'[296]. Zatem do duszy ludzkiej stworzonej na obraz Boży, należy słowa te stosować w wyższym znaczeniu, nie widzialnym, lecz duchowym. Cóż bowiem nie jest w Tym, o którym zostało od Boga napisane[297]: 'Z Niego, przez Niego i w Nim jest wszystko'"[298].

17,28b: *Jak też powiedzieli niektórzy z waszych poetów.* To samo mówi on w innym miejscu: „Postanowiłem bowiem, będąc wśród was, nie znać niczego więcej, jak tylko Jezusa Chrystusa, i to ukrzyżowanego"[299]. Tym, którzy nie przyjmowali z wiarą proroków, nie przedstawia świadectwa Mojżesza ani Izajasza, bądź któregoś z proroków, lecz jednego z ich autorów i cytuje Aratora. Potwierdza więc prawdę swojej nauki, posługując się przewrotnością ich autorów, którym oni sami sprzeciwić się nie mogli. Zaiste jest wielką sztuką podać w odpowiednim czasie pokarm współsługom i zadbać o osoby, które są słuchaczami.

17,28c: *Jesteśmy bowiem Jego potomstwem.* Słusznie jesteśmy nazwani potomstwem Boga. Nie zostaliśmy wprawdzie zrodzeni z Jego natury, lecz dobrowolnie stworzeni z Jego Ducha i odrodzeni poprzez przybranie za synów.

17,34: *Wśród nich Dionizy Areopagita.* Jest to ten Dionizy, który po wyświęceniu na biskupa chwalebnie prowadził Kościół Koryntian. Pozostawił wiele ksiąg będących świadectwem jego inteligencji, które są użyteczne dla Kościoła. Przydomek zyskał od miejsca, któremu przewodził. Areopag jest bowiem miejscem obrad

[292] Mdr 1,8.
[293] Augustyn, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju* 4,12; PSP 25, s. 176-177.
[294] Dz 17,28.
[295] Augustyn, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju* 4,18; PSP 25, s. 180.
[296] Dz 17,28.
[297] Rz 11,36.
[298] Augustyn, *O Trójcy świętej* 14,12; POK 15, s. 396.
[299] 1Kor 2,2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

praeerat accipiens. Areopagus est enim Athenarum curia, nomen a Marte trahens. Si quidem Graece *Mars,* ἄρης, et *villa* πάγος dicitur.

CAPUT XVIII

XVIII,2. *Eo quod praecepisset Claudius discedere omnes Iudaeos a Roma.* Hoc Iosephus nono Claudii anno factum narrat. Suetonius autem historicus hoc modo refert: Claudius Iudaeos, impulsore Christo, assidue tumultuantes Roma expulit. Quod utrum contra Christum tum ultuantes Iudaeos coerceri et comprimi jusserit, an etiam Christianos simul velut cognatae religionis homines voluerit expelli, nequaquam discernitur.

XVIII,3. *Erant autem scenofactoriae artis.* Quasi exsules in terra et peregrini, tentoria sibi, quibus in via utantur, aedificant; σκῆναι Graece *tabernacula* dicuntur, etymologiam ab obumbrando ducentia, apud quos *umbra* σκία dicitur, σκῆναι autem vel σκηνώματα, quasi *umbracula* sonant, quae sagis laneis vel ligneis aut cilicinis, sive ex arborum frondibus aut virgultis veteres componebant. Mystice autem, sicut Petrus piscando, nos a fluctibus saeculi per retia fidei extrahit, ita Paulus umbracula protectionis erigendo, ab imbre nos criminum, ab ardore tentationum, et a ventis insidiarum verbo factisque defendit. Sequuntur in hoc loco duo versus in Graeco, qui in quibusdam nostris Codicibus non habentur: *Disputabat autem in synagoga per omne Sabbatum, suadebatque Iudaeis et Graecis.* Ac deinde quod utrique Codices habent, adiungitur: *Cum venissent a Macedonia Silas et Timotheus,* et caetera.

XVIII,18. *Qui sibi totonderat in Cenchris caput; habebat enim votum.* Cenchrae portus est Corinthi, ubi navim ascensurus caput ex voto totondit. Nam, iuxta legem Moysi, qui se Deo voverunt, comam nutrire, quandiu Nazarei fieri velint, et postea eam tondere atque igni tradere jubebantur. Haec ergo fecit Paulus, non quidem oblitus, quid de abolitione legis cum caeteris apostolis Hierosolymis

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Aten, które nazwę bierze od [Wzgórza] Marsa. W języku greckim Mars to ἄρης, zaś wzgórze nazywa się πάγος[300].

ROZDZIAŁ XVIII

18,2: *Klaudiusz wysiedlił z Rzymu wszystkich Żydów.* Józef opowiada, że miało to miejsce w dziewiątym roku Klaudiusza[301], a historyk Swetoniusz wspomina w następujący sposób: „Klaudiusz wypędził z Rzymu Żydów, którzy nieustannie wzbudzali zamieszki z powodu Chrystusa. Lecz nie wiadomo, czy nakazał on ukarać spiskujących przeciw Chrystusowi Żydów, czy przez wzgląd na podobieństwo wyznawanej wiary, wraz z nimi zamierzał wypędzić również chrześcijan".

18,3: *Zajmowali się wyrobem namiotów.* Jako wygnańcy i pielgrzymi wytwarzali namioty, by używać ich podczas wędrówki. W języku greckim namioty nazywa się σκῆναι, wyprowadzając etymologię od słowa „rzucać cień", bowiem w języku greckim „cień" nazywa się σκία. Σκῆναι, bądź σκηνώματα są bowiem rodzajem zasłony, którą starożytni sporządzali z kawałków wełny, lnu albo koziego włosia, czy też z gałęzi drzew, bądź z chrustu. I jak Piotr w sensie duchowym wyłowił nas za pomocą sieci wiary z odmętów świata, tak Paweł, stawiając ochronne namioty, broni nas słowem i działaniem przed deszczem zbrodni, żarem pokus oraz wiatrami zasadzek. W tym miejscu następują dwa wersety w języku greckim, których nasze rękopisy nie zawierają: „Co szabat rozprawiał on w synagodze i przekonywał tak Żydów, jak i Greków". Po czym dodaje słowa, które obie wersje podają: „Kiedy Sylas i Tymoteusz przyszli z Macedonii"[302] itd.

18,18: *W Kenchrach ostrzygł głowę, bo złożył ślub.* Kenchry to port koryncki, w którym Paweł, zanim jeszcze wsiadł na statek, ostrzygł sobie głowę, wypełniając złożony ślub. Gdyż według Prawa Mojżeszowego, kto Bogu składał jakieś przyrzeczenie, powinien był zapuścić sobie włosy na czas bycia Nazirejczykiem, po czym musiał je ostrzyc i spalić w ogniu. Paweł tak właśnie uczynił, nie zapominając przy tym, co wcześniej z innymi Apostołami postanowił w Jerozolimie

[300] W rzeczywistości etymologia tej nazwy wywodzi się od ὁ Ἄρειος πάγος. Areopag był w starożytnych Atenach najwyższą radą złożoną z byłych archontów. Nazwa rady pochodzi od miejsca obrad – wzgórza Aresa, które poświęcone było bogu wojny i Eryniom, ich świątynia u stóp wzgórza była azylem dla zabójców.

[301] Niestety, Józef Flawiusz nic nie mówi o edykcie Klaudiusza, zaś sam Beda, mówiąc o Swetoniuszu, posługuje się prawdopodobnie cytatem z dzieła Pawła Orozjusza *Historiarum adversus paganos* (7,6,15-16).

[302] Dz 18,5.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

statuerat, sed ne scandalizarentur, qui ex Iudaeis crediderant, simulavit se Iudaeum, ut Iudaeos lucrifaceret. Quidam Codices plurali numero habent *Totonderunt caput, et habebant votum,* id est, Priscilla et Aquila. Sed egregii doctores Ecclesiae Hieronymus et Augustinus, in suis uterque epistolis, et singulari numero ponunt, et de Paulo interpretantur. Ponit enim ita Hieronymus: *Fratribus valedicens navigabat Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, et totondit sibi in Cenchris caput, votum enim habuerat.*

XVIII,21-22. *Profectus est ab Epheso, et descendens, Caesaream ascendit, et salutavit Ecclesiam.* Caesaream Cappadociae metropolim dicit. Nondum enim in Syriam Phoenicis advenerat. Haec quondam a Mosoc filio Japhet Mosacha dicta, post a Caesare Augusto Caesarea nomen accepit.

XVIII,27. *Qui cum venisset, contulit multum iis qui crediderunt.* Vehementer enim Iudaeos revincebat. Alia translatio habet: *Profuit multum credentibus per gratiam.* Hoc est ergo quod eisdem Achaicis Apostolus scribit: *Ego plantavi, Apollo rigavit.*

CAPUT XIX

XIX,2. *Dixitque ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes?* Hoc est, Si post baptisma manus impositionem, qua Spiritus sanctus dari solet accepistis?

XIX,4. *Iohannes baptizavit baptismo poenitentiae.* Non hoc baptisma, inquit, remissionem peccatorum donare, sed poenitentiam tantum potuit docere. Nam sicut signum circumcisionis signaculum in patriarchis fidei quam gerebant exstiterat, ita et hoc lavacrum populus poenitens, quasi singulare signaculum suae devotionis accepit: quod tamen ipsum figuraliter, etiam Christi baptisma quo remissio daretur ostenderet.

XIX,5. *His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Iesu.* Quaestio crebro ventilatur, utrum illi qui per ignorantiam forte a non baptizatis, sed tamen rectae fidei aliquibus baptizati sunt, iterum baptizari debeant; quam hoc capitulo expositam

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

o zniesieniu Prawa. By jednak nie gorszyć tych spośród Żydów, którzy uwierzyli, udawał, że jest Żydem, by pozyskać Żydów. Niektóre rękopisy mają liczbę mnogą: „ostrzygli głowę, bo złożyli taki ślub", to znaczy: Pryscylla i Akwila, lecz czcigodni doktorzy Kościoła Hieronim i Augustyn w swoich listach obydwaj używają liczby pojedynczej i interpretują [to zdanie] w odniesieniu do Pawła. Tak właśnie czyni Hieronim: „Po pozdrowieniu braci, wyruszył on w stronę Syrii, a wraz z nim Pryscylla i Akwila. W Kenchrach ostrzygł sobie głowę, bo złożył ślub".

18,21-22: *Wyruszył z Efezu, a przybywszy do Cezarei, wstąpił [do Jerozolimy], by pozdrowić Kościół*. Jest tutaj mowa o Cezarei, stolicy Kapadocji, gdyż jeszcze nie przybyli oni do Syrii Fenicyjskiej[303]. Tamto miasto niegdyś od Mozocha, syna Jafeta nazywało się Mozacha, potem zaś, na cześć Cezara Augusta, otrzymało nazwę Cezarea.

18,27: *Gdy przybył, otaczał opieką tych, co uwierzyli. Dzielnie uchylał twierdzenia Żydów*. Inne tłumaczenie podaje: „Pomagał bardzo za łaską Bożą wierzącym". To samo też pisze Apostoł mieszkańcom Achai: „Ja siałem, Apollos podlewał"[304].

ROZDZIAŁ XIX

19,2: *Zapytał ich: «Czy otrzymaliście Ducha Świętego, gdy przyjęliście wiarę?»*. – To jest: czy po chrzcie otrzymaliście nałożenie rąk, przez które zazwyczaj udziela się Ducha Świętego?

19,4: *Jan udzielał chrztu nawrócenia*. Ów chrzest nie był w stanie zapewnić odpuszczenia grzechów, mógł jedynie pouczyć o nawróceniu[305]. Jak znak obrzezania był dla patriarchów znamieniem wiary, którą wyznawali, tak lud pokutujący otrzymał to obmycie jako pieczęć swojej pobożności. Wskazywało ono symbolicznie również na chrzest chrześcijański, dzięki któremu dostępuje się odpuszczenia [grzechów].

19,5: *Gdy to usłyszeli, przyjęli chrzest w imię Pana Jezusa*. W tej sprawie toczy się dyskusja, czy ci, którzy nieświadomie zostali ochrzczeni przez osobę nieochrzczoną, lecz działającą w dobrej wierze, powinni zostać jeszcze raz ochrzczeni?

[303] Ewidentnie błędne jest tłumaczenie Bedy, ponieważ chodzi tutaj o Cezareę Nadmorską (Caesarea Marittima), która w owym czasie była stolicą rzymskiej prowincji Judei. Stamtąd też Paweł wstąpił (do Jerozolimy).

[304] 1Kor 3,6.

[305] Beda zauważa, że chrzest udzielany przez Jana w Jordanie był jedynie praktyką pokutną, a dopiero chrzest jako sakrament Kościoła miał moc obmycia z grzechu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

reor. Quid enim differt utrum tunc ante initium baptismi Christi, an nunc sine successione eiusdem quisque baptizetur, cum etiam ipse Iohannes eos quos in fide et in nomine Christi licet venturi baptizaverat, iterum baptizandos esse praedicaverit, dicens: *Ego baptizo vos aqua, ille vos baptizabit in Spiritu sancto*? Si enim nunc talibus ad remedium sola communicatio corporis et sanguinis Christi, ut quidam dogmatizant, sufficere posset, potuisset et tunc; neque opus esset a Christi discipulis baptizari quos Iohannes aqua baptizaverat, sed tantum sanguinis participatione confirmari.

XIX,7. *Erant autem omnes viri fere duodecim,* etc. Verum iudicia Dei abyssus multa. Ecce Asia nuper apostolorum nec visitatione digna, nunc et Apostolico sacrata numero, et prophetali est munere sublimata. Et notandum quod Spiritus sanctus et hic in duodecim discipulos, et supra in centum viginti, qui est duodenarius numerus decies ductus, adventus sui signa monstraverit, illud in Hierusalem, hoc in Epheso, quae est civitas Graecorum. Credo ut ostenderet, se, sive de Iudaeis seu gentibus credat quis, eos tantummodo qui unitati Ecclesiae catholicae atque apostolicae communicent implere.

XIX,13. *Tentaverunt autem quidam de circumeuntibus Iudaeis exorcistis, invocare super eos, qui,* etc. Refert Iosephus regem Salomonem excogitasse, suamque gentem docuisse modos exorcismi, id est, adiurationis, quibus immundi spiritus expulsi ab homine ulterius reverti non sint ausi. Fit autem hoc interdum etiam per reprobos, ob condemnationem eorum qui faciunt, vel ob utilitatem eorum qui vident et audiunt, ut licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cuius invocationem fiant tanta miracula:

XIX,14. *Erant autem quidam Scevae Iudaei principis sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant.* Melius iuxta Graecum legitur: *Erant autem cuiusdam Scevae.* Quoniam

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Uważam za stosowne objaśnić [tę sprawę] w tym rozdziale. Jakaż bowiem różnica zachodzi pomiędzy tym, który był ochrzczony wówczas, jeszcze przed ustanowieniem chrztu Chrystusowego, a tym który jest chrzczony teraz przez kogoś spoza Jego następców? Przecież sam Jan [Chrzciciel] głosił, iż ci, którym on udzielał chrztu w wierze i w imię Chrystusa, który miał przyjść, mieli być ochrzczeni po raz wtóry. Mówił on: „Ja was chrzczę wodą, On będzie was chrzcił Duchem Świętym”[306]. Skoro więc teraz okazało by się, że uczestnictwo w Ciele i Krwi Chrystusa – jak twierdzą niektórzy – jest wystarczającym lekarstwem dla nich, to i wówczas mogło ono wystarczyć. Stąd nie byłoby konieczne ponowne udzielenie chrztu przez uczniów Chrystusa tym, których Jan ochrzcił wodą, lecz tylko utwierdzenie ich poprzez uczestnictwo w Krwi [Chrystusa].

19,7: *Wszystkich ich było około dwunastu mężczyzn*. Zaiste: wyroki Boga są niczym wielka otchłań[307]. Azja, która jeszcze niedawno nie była godna wizyty Apostołów[308], teraz jest uświęcona licznym gronem Apostołów i uwznioślona poprzez dar proroctwa. Należy podkreślić, że Duch Święty objawił znak Swojego przybycia zarówno tutaj w dwunastu uczniach, jak i nieco wyżej w stu dwudziestu, w liczbie, którą można wyprowadzić z pomnożenia dwunastu przez dziesięć. Tam miało to miejsce w Jerozolimie[309], tutaj – w Efezie, który jest miastem greckim. A stało się to – jak wierzę – by ukazać, że niezależnie od tego, czy to chodzi o wierzących Żydów, czy o pogan, [Duch Święty] wypełnia jedynie tych, którzy mają udział w jedności katolickiego i apostolskiego Kościoła.

19,13: *Niektórzy wędrowni egzorcyści żydowscy próbowali wzywać nad nimi itd*. Józef powiada[310], że król Salomon postanowił nauczyć swój lud sztuki egzorcyzmu, to jest zaklinania, dzięki któremu wypędzone z ludzi złe duchy nie śmiały powracać. Dzieje się to niekiedy również poprzez fałszywych [egzorcystów] na szkodę tych, którzy to czynią, albo też na pożytek tych, którzy się przyglądają i słuchają. Oni bowiem, chociaż lekceważą ludzi czyniących znaki, czczą jednak Boga, w którego imię takie znaki są czynione.

19,14: *Czyniło to siedmiu synów Skewasa, Żyda – najwyższego kapłana*. Lepiej oddaje to tekst grecki: „Czynili to synowie niejakiego Skewasa”. Skoro bowiem: „nawet

306 Mt 3,11-12.
307 Por. Ps 36(35),7.
308 Zapewne chodzi tutaj o wydarzenia, które Łukasz referuje w Dz 16,6-7: „Przeszli Frygię i krainę galacką, ponieważ Duch Święty zabronił im głosić słowo w Azji. Przybywszy do Myzji, próbowali przejść do Bitynii, ale Duch Jezusa nie pozwolił im”.
309 Por. Dz 1,15.
310 Józef Flawiusz, *Dawne Dzieje Izraela* 8,2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ergo *ipse Satanas transfigurat se velut angelum lucis*, ministros quoque suos eadem simulatione colorare non timet. Unde quia septenario numero solet Spiritus sancti gratia designari, in qua figura et Dominus post resurrectionem cum septem discipulis epulatur, et septem fratres ad Cornelium Spiritu sancto baptizandum Evangelizaturi veniunt, filii Scevae quasi Spiritus malos expulsuri septenario numero censentur. Qui quia non credendo, sed tentando Christi et apostolorum nomen invocant, non a Deo tantum, verum ab ipsis daemonibus subdolae falsitatis merito condemnantur. Qui bene filii Scevae dicuntur, qui interpretatur vulpecula clamans. Hoc animal doli et astutiae sagacissimum, Iudaeos gentiles, et haereticos Ecclesiae Dei semper insidiantes, et quasi garrula voce perstrepentes ostendit. De quibus eiusdem Ecclesiae custodibus imperatur: *Capite nobis vulpes pusillas, quae demoliuntur vineas.*

XIX,15. *Iesum novi, et Paulum scio.* De hoc versu dicit Arator:

Cognosce furorem,
Gens inimica, tuum: daemon regnare fatetur,
Quem venisse negas, atque hoc convinceris ipso,
Quo stimulante ruis.

XIX,19. *Multi autem ex iis qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros,* etc. Curiosa dicit, magicae artis industriam, cuius sectatores merito suos libros incendunt, magno licet pretio aestimatos, quando ipsos quibus servierant daemones Iesum Christum Dominum et apostolos eius vident honorare.

XIX,19. *Invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.* Et debitoribus in Evangelio sub quinquagenario numero denariorum debita laxantur. Credo quia corporis quinque sensibus subsistentes in hac vita Decalogi praecepta transgredimur. Hic autem propter enormitatem magici sceleris, millenarius etiam adiectus est numerus. Aliter. Quinquagenarius saepe numerus refertur ad poenitentiam, remissionemque peccatorum, unde et quinquagesimus poenitentiae psalmus, et quinquagesimus remissionis est annus.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Szatan podaje się za anioła światłości”[311], nie obawia się przysposobić swoje sługi do takiego samego zwodzenia. Ponieważ zaś cyfra siedem oznacza łaskę Ducha Świętego i w mocy tego symbolu Pan tuż po zmartwychwstaniu spożywa posiłek z siedmioma uczniami, a siedmiu braci przybywa ewangelizować Korneliusza, który miał być ochrzczony Duchem Świętym[312], to i synowie Skewasa, udający iż wyrzucają złe duchy, tą samą cyfrą siedem są określeni. Oni zaś nie dla wiary, lecz na pokuszenie przyzywają imienia Chrystusa i Apostołów, stąd słusznie są oni potępieni nie tylko przez Boga, lecz również przez same demony za ich przebiegłą przewrotność, przez którą są nazywani synami Skewasa, które to imię oznacza ujadającego lisa[313]. W rzeczy samej zwierzę to, słynące z przebiegłości i chytrości, jest symbolem pogan, Żydów i heretyków, którzy zagrażają zawsze Kościołowi Bożemu, krzykliwie podnosząc głos. Względem nich nakazuje się stróżom Kościoła: „Schwytajcie nam lisy, małe lisy, co pustoszą winnice”[314].

19,15: *Znam Jezusa i wiem o Pawle*. Pisze o tym Arator: „Uznaj swój obłęd, ludu nieżyczliwy; demon wieści panowanie tego, którego przyjścia ty nie uznajesz; i dlatego jesteś zwodzony przez tego samego, za którego staraniem upadniesz”[315].

19,19: *Wielu też z tych, co byli wyznawcami próżności, poznosiło księgi*. Nazywa on „próżnością” praktykowanie sztuki magicznej, której zwolennicy zasadnie palą swoje księgi o wielkiej wartości. Zauważają bowiem, że nawet demony, którym oni służyli, uznają Pana Jezusa Chrystusa i Jego Apostoła.

19,19: *Wartość ich obliczono na pięćdziesiąt tysięcy denarów w srebrze*. W Ewangelii dłużnikom daruje się długi o wartości pięćdziesięciu, albo pięciuset denarów[316]. Jestem przekonany, że pozostając w tym życiu dzięki pięciu zmysłom ciała, wykraczamy przeciw przykazaniom Dekalogu. Tutaj przewrotność magii jest tak ogromna, że dodano liczbę tysiąc. Według innej interpretacji liczba pięćdziesiąt odnosi się często do pokuty oraz do odpuszczenia grzechów, dlatego też Psalm 50 jest pokutny, a rok pięćdziesiąty – rokiem darowania [długów][317].

---

311 2Kor 11,14.
312 Dz 10,48.
313 Etymologia wyprowadzona przez Bedę i tym razem zdaje się nie odpowiadać rzeczywistości.
314 Pnp 2,15.
315 Arator, *O Dziejach Apostolskich* 2,647-650.
316 Por. Łk 7,41-42.
317 Chodzi tutaj o tak zwany rok jubileuszowy, który przypadał co pięćdziesiąt lat (Pwt 15,1-6; Kpł 25,8-17).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XIX,22. *Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi,* etc. Praemisit discipulos ad praeparandas elemosynas, quas Hierosolymam erat allaturus, ne cum ipse veniret, tunc collectae fierent.

XIX,24. *Demetrius enim quidam nomine, argentarius,* etc. Demetrius iste qui viam Domini turbare nititur, nomen proprium factis exsequitur. Interpretatur enim, nimium persequens. Unde consequenter templa quae Dianae facit non alio quam argenti metallo aedificat, argento enim in Scripturis eloquium, sicut auro sensus indicari solet. Et gentilis versutia religionem suam non ulla sensus ratione, sed nudo sermonis nitore solet astruere.

XIX,27. *Non solum autem haec periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnae Dianae templum in nihilum reputabitur, et destrui,* etc.; id est, non solum opera nostra vana, nec mercede digna redarguentur, verum religio quoque nostra dehonestabitur, si Pauli doctrina praevaluerit, idola deos non esse. Et mira gentilium stultitia, qui illos colere non erubescunt, quos ab homine construi vel destrui posse cognoscunt.

XIX,28. *Et exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum.* Quam Demetrius perituram dixit Dianam, illi e contrario magnam esse mirantur.

XIX,29. *Et impetum fecerunt uno animo in theatrum.* Theatrum, locus est semicirculi figuram habens, in quo stantes populi ludos scenicos intus inspiciebant. Unde et a spectaculo Graece theatri nomen accepit. Itaque, sicut Arator ait:

Non alio decuit causam meritumque Dianae
Lascivos tractare foro, capit area turpis
Concilii deformis opus.

CAPUT XX

XX,1-2. *Et profectus est ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Graeciam.* Graecia est provincia Achaiae, quam Graeci ἑλλάδα vocant. Denique ubi Latini Codices *Graecos,* vel, ad distinctionem Iudaeorum, *gentiles* habent, ibi Graecum exemplar ἕλληνας et ἑλληνιστὰς scripsit. Ad hanc ergo post Macedoniam venit Paulus, quia proposuerat, ut supra dictum est, transire a Macedonia et Achaia, et ire Hierosolymam.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

19,22: *Wysłał więc do Macedonii dwóch swoich pomocników*. Wysłał naprzód uczniów, by przygotowali kolektę, którą miał zabrać do Jerozolimy, by sam przybywając, nie musiał czekać na jej zebranie.

19,24: *Pewien złotnik, imieniem Demetriusz*. Ów Demetriusz, który usiłuje sprzeciwiać się woli Pana potwierdza czynami wymowę swego imienia, które oznacza „nazbyt prześladujący". Stosownie do tego, figurki świątyni Diany wytwarza on nie z innego metalu lecz ze srebra. W Piśmie srebro jest symbolem elokwencji, zaś przez złoto zwykło się oznaczać inteligencję. Przebiegłość pogan opiera zazwyczaj swe wierzenie nie na rozumie, lecz na próżnym blasku słowa.

19,27: *Grozi jej niebezpieczeństwo, że będzie za nic miana*. To znaczy, że nie tylko nasze uczynki zostaną uznane za daremne i niegodne zapłaty, ale też religia nasza zniesławiona, jeśli tylko zwycięży nad nią nauczanie Pawłowe o tym, że bożki nie są bogami, że zupełną głupotą ze strony pogan jest to, iż nie wstydzą się wyznawać bożków, chociaż wiedzą, że przez człowieka są one wykonane i [przez niego] mogą być zniszczone.

19,28: *Zaczęli krzyczeć: «Wielka Diana Efeska!»*. Podczas gdy Demetriusz oznajmiał, że owa Diana mogła doznać uszczerbku, oni wręcz przeciwnie – czczą jej wielkość.

19,29: *Ruszono gromadnie do teatru*. Teatr jest miejscem w kształcie półkola, w którym stojący ludzie, od środka przypatrywali się grze scenicznej. Stąd od „widowiska" w języku greckim otrzymało [to miejsce] nazwę „teatr". Przeto, jak mówi Arator: „Nie było lepszego miejsca na rozpatrywane swawolnych osiągnięć i zasług Diany niż forum: szkaradny dziedziniec jednoczy zgromadzenie szpetnej czeredy"[318].

ROZDZIAŁ XX

20,1-2: *Paweł wyruszył w podróż do Macedonii. Przeszedłszy przez owe strony, udzielił im wielu napomnień. Potem przybył do Grecji*. Grecja jest prowincją Achai, którą Grecy nazywają ἑλλάδα. Dlatego też w miejscach, w których rękopisy łacińskie podają „Grecy", albo „poganie" – dla odróżnienia ich od Żydów, tam w języku greckim mamy zapis: ἕλληνας i ἑλληνιστὰς. To tutaj, opuściwszy Macedonię, przybył Paweł, bo jak powiedzieliśmy wyżej, podjął on decyzję o opuszczeniu Macedonii oraz Achai i pójściu do Jerozolimy.

[318] Arator, *O Dziejach Apostolskich* 2,714-716.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XX,7. *In una autem Sabbati cum convenissemus ad frangendum panem,* etc.; id est, die Dominico qui est primus a Sabbato, cum ad mysteria celebranda congregati essemus.

XX,7-8. *Protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem lampades copiosae in coenaculo.* Possumus hic allegorice dicere quia coenaculum sit altitudo spiritalium charismatum, nox obscuritas Scripturarum, lampadum copia, secretiorum expositio dictorum, dies Dominica, recordatio vol dominicae vel nostrae resurrectionis; et spiritualem admonere doctorem, ut si quando dulcedine resurrectionis et vitae venturae gaudiis illectos auditores suos ad virtutum summa provocaverit, ac prolixius disputando secreta quaelibet Scripturarum attigerit, mox eadem propter infirmos auditores lampade planae expositionis illustret. Sicut Apostolus, cum dicit: *Abraham duos filios habuisse, unum de ancilla, et unum de libera*, mox explanando subjunxit: *Haec autem sunt duo testamenta,* etc.

XX,9. *Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestram,* etc. Eutychus Hebraice amens, Graece vero fortunatus. Quorum unum ei qui per adolescentiae voluptatem de virtutum culmine ceciderit, alterum ei qui per condescensionem praedicatoris ad virtutum summa redierit, congruit.

XX,9. *Eductus somno, cecidit de tertio coenaculo deorsum,* etc. Inter verba praedicationis occurrit occasio curationis, ut dulcedine miraculi et doctrinae sermo firmetur, et vigiliarum labor arceatur, et memoria magistri iam discessuri arctius mentibus infigatur. Tria vero coenacula in quorum supremo Paulus disputat, *fides, spes, et charitas, sunt. Maior autem his charitas.* Quam si quis per ignaviam deseruerit, et inter Apostoli voces dormitare non timuerit, iam inter mortuos computabitur. Cum enim in uno offenderit, factus est omnium reus.

XX,10. *Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum.* Quod descendit, incumbit, complectitur, hoc est quod ipse dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Operosior enim est resuscitatio eorum qui per negligentiam,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

20,7: *W pierwszym dniu po szabacie, kiedy zebraliśmy się na łamanie chleba.* To jest w niedzielę, która jest pierwszym dniem po szabacie, kiedy zebraliśmy się, by sprawować tajemnice.

20,7-8: *Paweł przedłużył mowę aż do północy.Wiele lamp paliło się w górnej sali.* Możemy to rozumieć w sposób alegoryczny, że mianowicie górna sala oznacza głębię darów duchowych, noc – niezrozumienie Pisma, mnogość lamp – objaśnienie tajemnych słów, niedziela – pamiątkę zmartwychwstania Pana albo naszego. Wypada zatem przypomnieć głoszącemu na sposób duchowy, który zafascynowany ckliwością zmartwychwstania i szczęściem życia wiecznego, zachęca swoich słuchaczy do praktykowania najwyższych cnót, że jeśli rozprawia ogólnie i dotyka niektórych tajemnic Pisma, to powinien też wnet w sposób przystępny wyjaśnić je mniej doświadczonym słuchaczom. Tak uczynił Apostoł, gdy bowiem mówił, że: „Abraham miał dwóch synów, jednego z niewolnicy, drugiego z wolnej", chcąc to wyjaśnić, zaraz też dodał: „niewiasty te wyobrażają dwa przymierza"[319].

20,9: *Pewien młodzieniec, imieniem Eutych, siedział na oknie.* Eutych w języku hebrajskim oznacza: „nierozumny", a po grecku: „szczęśliwy". Pierwsze z tych dwóch imion pasuje do człowieka, który dla uciech życia młodzieńczego porzuca szczyt cnót. Drugie z kolei do tego, który na szczyt cnót powraca dzięki kaznodziei, który zstąpił do niego.

20,9: *Zmorzony snem spadł z trzeciego piętra na dół itd.* Podczas głoszenia słowa nadarza się sposobność uzdrowienia, by głoszona nauka została potwierdzona poprzez ckliwość cudu, by został złagodzony trud czuwania oraz by pamięć o nauczycielu, który właśnie miał wyruszyć w drogę jeszcze bardziej zapadła w umysłach. Zaiste trzy sale, a pośród nich ta najwyżej usytuowana, w której Paweł przemawia to: wiara, nadzieja i miłość. Z nich zaś największa jest miłość[320]. Przeto, jeśli ktoś ją opuszcza z powodu słabości i nie obawia się zasnąć, podczas gdy Apostoł przemawia, ten już powinien być zaliczony w poczet zmarłych. Bowiem „Choćby ktoś przestąpił jedno tylko przykazanie, ponosi winę za wszystkie"[321].

20,10: *Paweł zeszedł, pochylił się nad nim.* To, że schodzi, pochyla się, obejmuje jest [potwierdzeniem] tego, co sam mówi: „Dzieci moje, oto ponownie w bólach was rodzę, aż Chrystus w was się ukształtuje"[322]. W rzeczywistości trudniejsze jest wskrzeszenie tych, którzy grzeszą poprzez zaniechanie niż tych, którzy [grzeszą]

[319] Ga 4,22.
[320] 1Kor 13.
[321] Jk 2,10.
[322] Ga 4,19.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

quam qui per infirmitatem peccant. Et haec per Eutychum, illa per Tabitam quam Petrus suscitavit, exprimitur. Et ideo illa in diebus infirmata moritur, hic media nocte cadit et moritur. Illa post mortem lota in coenaculo ponitur, hic tertio coenaculo delapsus deorsum mortuus lugetur. Iste praesente et docente, illa absente magistro. Ad hunc Paulus descendit, ad illam Petrus suscitaturus ascendit. Illa mox viso Petro resedit, hic nocte media defunctus tandem mane resurgit, et iustitiae sole afflante, redivivus adducitur.

XX,16. *Festinabat enim si possibile esset, ut diem Pentecosten faceret Hierosolymis.* Praeceptum quidem legis erat ut omnes Iudaei ter in anno, id est, tempore Paschae, Pentecostes, et Scenopegiae, Hierosolymis convenirent, sed Apostolus ruptis saeculi nexibus diem quinquagesimae, hoc est remissionis, et Spiritus sancti, agere festinat.

XX,17. *Vocavit maiores natu Ecclesiae.* Pro maioribus natu in Graeco πρεσβυτέρους habetur.

XX,23. *Nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates protestatur mihi.* Cum dicit *per civitates,* aperte ostendit quod ea quae sibi futura erant, non sibi ipsi, sed aliis de se revelata cognovit. Ex quibus erat propheta Agabus, nec non et illi discipuli qui hunc in Tyro consistentem monebant per Spiritum ne ascenderet Hierosolymam.

XX,23. *Dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent in Hierosolymis.* Ut ubi aliquando persequebatur Ecclesiam, ibi nunc pro Ecclesiae pace decertet.

XX,24. *Nec facio animam meam pretiosiorem quam me.* Animam dicit ipsam vitam in corpore temporalem, quam pro minimo ducit, qui in alia vita gaudium praestolatur aeternum.

XX,26.*Quia mundus sum a sanguine omnium vestrum.* Eo se a proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitiis non pepercit.

XX,28. *In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos.* Dixerat enim supra presbyteros Ephesi Miletum vocatos, quos nunc episcopos, id est, superinspectores nominat.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ze słabości. To [pierwsze] dotyczy Eutycha, tamto [drugie] zaś Tabity, którą Piotr wskrzesił[323]. Wszak ona umiera po wielu dniach choroby, on zaś upadłszy, umiera o północy. Ona po śmierci zostaje umyta i położona na piętrze, Eutych zaś, spadłszy z trzeciego piętra, jako zmarły był opłakiwały na dole. On w obecności nauczyciela, Tabita gdy mistrz był nieobecny. Paweł zstępuje do niego, do niej zaś Piotr wstępuje. Ona, ujrzawszy Piotra, od razu siada, ten [Eutych] umiera o północy i dopiero o poranku zmartwychwstaje i powraca do życia dzięki ożywiającemu tchnieniu słońca sprawiedliwości.

20,16: *Śpieszył się bowiem, aby, jeśli to możliwe, być na dzień Pięćdziesiątnicy w Jerozolimie.* Prawo stanowiło, że wszyscy Żydzi trzy razy do roku, to jest podczas Paschy, Pięćdziesiątnicy oraz na Święto Namiotów mieli się udać do Jerozolimy, lecz Apostoł zerwawszy więzy ze światem, spieszy na dzień Pięćdziesiątnicy, to jest dzień odpuszczenia oraz dzień Ducha Świętego.

20,17: *Wezwać starszych Kościoła.* Starszych wiekiem w języku greckim określa się πρεσβυτέρους.

20,23: *O czym zapewnia mnie Duch Święty w każdym mieście.* Kiedy [Paweł] mówi „w każdym mieście", wówczas wyraźnie ukazuje, że to, co miało mu się przydarzyć, nie zostało objawione bezpośrednio jemu, lecz inni o nim [się dowiedzieli]. Jednym z tych był prorok Agabos, a także jego uczniowie, którzy podczas jego pobytu w Tyrze pod wpływem Ducha odradzali mu podróż do Jerozolimy[324].

20,23: *Mówiąc: « W Jerozolimie czekają mnie więzy i utrapienia».* Tam, gdzie [Paweł] przedtem prześladował Kościół, miał teraz walczyć o pokój dla Kościoła.

20,24: *Lecz ja nie czynię duszy mojej cenniejszą niż siebie.* Duszą nazywa [Paweł] życie doczesne w ciele, z którym nie liczy się w żaden sposób ten, kto oczekuje radości wiecznej życia przyszłego.

20,26: *Nie jestem winien krwi was wszystkich.* [Paweł] uznał, że nie jest winien krwi bliźnich, którym nie odpuścił karcenia za ich występki[325].

20,28: *Nad którym Duch Święty ustanowił was biskupami.* Wyżej stwierdził on, że z Miletu zostali wezwani starsi efescy, których teraz nazywa biskupami, to

[323] Dz 9,36.
[324] Por. Dz 21,4.
[325] Por. Grzegorz Wielki, *Reguła pasterska* 3,25.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Non enim una civitas plures episcopos habere potuit, sed eosdem presbyteros, ut vere sacerdotes sub nomine episcoporum significat. Coniunctus est enim gradus, et in multis pene similibus.

XX,28. *Regere Ecclesiam Dei quam acquisivit sanguine suo.* Non dubitat sanguinem Dei dicere, propter unionem personae in duabus naturis eiusdem Iesu Christi. Propter quam etiam dictum est: *Filius hominis qui est in coelo*. Cesset ergo Nestorius Filium hominis a Filio Dei separare, et duos sibi facere Christos.

XX,30. *Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa.* De iisdem et Iohannes: *Ex vobis,* inquit, *exierunt, sed non erant ex vobis.*

XX,31. *Quoniam per triennium nocte et die non cessavi cum lacrymis, monens unumquemque vestrum.* Hoc pulchre et breviter exponit Arator:

Qui canit Ecclesiae tria dogmata, saepius edit
Historicum, morale sonans, typicumque volumen;
Hinc Iudaea vacans, sterilis quae dicitur arbor,
Expectata tribus fructum non attulit annis.

XX,35. *Omnia ostendi vobis.* Id est, non solum doctrinae inter praessuras et lacrymas insistendum, verum ne quis infirmorum gravetur manibus esse laborandum. Hoc est autem quod dictum est: *Et quodcunque supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi*, Evangelium videlicet praedicare, et ex Evangelio sumptus non quaerere.

XX,35. *Beatius est magis dare quam accipere.* Non illis qui, relictis omnibus, secuti sunt Dominum, divites etiam elemosynarios praeponit, sed illos quam maxime glorificat, qui cunctis quae possident semel renuntiatis, nihilominus laborant operando manibus quod bonum est, ut habeant unde tribuant necessitatem patienti.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

jest nadzorcami. Jednak to samo miasto nie mogło mieć wielu biskupów. Przeto owych starszych, jako że byli oni prawdziwymi kapłanami, [Paweł] określa mianem biskupów. Przypuszczać bowiem należy, iż chodziło o godności pod wieloma względami podobne [do siebie][326].

20,28: *Abyście kierowali Kościołem Boga, który On nabył własną krwią.* Nie waha się on mówić o Krwi Boga ze względu na unię osobową w dwóch naturach jednego Jezusa Chrystusa, dlatego też powiedziano: „Syna człowieczego, który jest w niebie"[327]. Niech więc Nestoriusz odstąpi od oddzielania Syna Człowieczego od Syna Bożego i od tworzenia sobie dwóch Chrystusów!

20,30: *Także spośród was samych powstaną ludzie, którzy głosić będą przewrotne nauki.* O nich też mówi Jan: „Wyszli oni z nas, lecz nie byli z nas"[328].

20,31: *Przez trzy lata we dnie i w nocy nie przestawałem ze łzami upominać każdego z was.* Dobrze i zwięźle tłumaczy to Arator: „Kto w Kościele opowiada o trzech znaczeniach Pisma, ten często mówi o tym historycznym, objaśnia sens moralny i typiczny. Stąd pusta Judea jest niczym drzewo. Chociaż oczekiwano, lecz ona przez trzy lata nie wydała owocu"[329].

20,35: *Ukazałem wam wszystko.* To znaczy, że nie wystarczy kłaść nacisku jedynie na nauczanie pośród łez i ucisków, lecz potrzeba również pracy rąk, by nie wyrządzić szkody temu, kto jest słaby. Do tego z kolei odnosi się, co powiedziano: „Jeśli co więcej wydasz, ja oddam tobie, gdy będę wracał"[330], to znaczy, że należy głosić Ewangelię, bez zabiegania o korzyści z Ewangelii.

20,35: *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu.* [Paweł] nie wychwala tych, którzy opuściwszy wszystko, podążyli za Panem, ani też bogaczy, którzy dają jałmużnę, lecz tych, którzy wyzbywszy się wszystkiego, co posiadali, „pracowali uczciwie własnymi rękami, by mieli z czego udzielać potrzebującemu"[331].

---

[326] W rzeczywistości księga Dziejów Apostolskich co prawda zawiera określenia takie, jak: biskup (Dz 20,28), starszy (Dz 20,17), nauczyciel i prorok (Dz 13,1). W Kościele początków mamy też do czynienia z posługą „siedmiu" (Dz 6,1-7), których utożsamia się z diakonatem, lecz raczej nie można stąd wnioskować o hierarchii w późniejszym jej rozumieniu.

[327] J 3,13 Wulg.

[328] 1J 2,19.

[329] Arator, *O Dziejach Apostolskich* 2,890-891; 909-910.

[330] Łk 10,35.

[331] Ef 4,28.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT XXI

XXI,5. *Profecti ibamus, deducentibus nos cum uxoribus et filiis,* etc. Impleta est prophetia, quae Ecclesiae canens ait: *Filiae Tyri, in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis*, et caetera, usque ad finem psalmi. Nulla enim civitas maiori dulcedine Apostolum suscepit, tenuit, dimisit. Denique hodie monstratur in arenis locus ubi pariter orabant.

XXI,10. *Supervenit quidam a Iudaea propheta.* A Iudaea dicit quia Caesarea in qua morabantur, ad regionem Samariae pertinet, in confinio Phoenicis et Palaestinae sita.

XXI,11. *Haec dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est zona haec, sic alligabunt in Hierusalem Iudaei.* Prophetas veteres imitatur, qui dicere solebant: *Haec dicit Dominus Deus.* Quia Spiritus sanctus aeque ut Pater et Filius, Dominus et Deus est, nec eorum separari potest operatio, quorum natura et voluntas una est. Unde et supra legimus: *Dicit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos*, id est, apostolatum. Et ipse Paulus scribit: *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, et Deum Patrem*. Haec diximus, ne quis forte iuxta Macedonium Spiritum sanctum esse creaturam, aut minoris auctoritatis quam Patrem vel Filium credat.

XXI,18. *Sequenti autem die introivit Paulus nobiscum ad Iacobum.* Iacobus iste frater Domini, id est, Mariae sororis matris Domini, cuius Iohannes evangelista meminit, filius fuit. Qui post passionem Domini statim ab apostolis episcopus ordinatus, triginta annis Hierosolymae rexit Ecclesiam, id est, usque ad septimum Neronis annum. Cum enim Iudaei, quod maxime, quaerebant Paulum occidere non possent, mox ut Festus mortuus est, necdumque Albinus in provinciam venerat, vertere manus in Iacobum, qui iuxta templum ubi praecipitatus fuerat sepultus est.

XXI,21. *Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse, eorum qui per gentes sunt Iudaeorum,* etc.; id est, quia *per doctrinam Christi, velut sacrilega, nec*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ XXI

21,5: *Wybraliśmy się w drogę, a wszyscy z żonami i dziećmi odprowadzili nas itd.* Spełniło się proroctwo, które opiewa Kościół: „I córy Tyru nadchodzą z darami; możni narodów szukają twych względów”[332] itd. aż do końca psalmu. W rzeczwistości żadne miasto nie przyjęło Apostoła z większą troską, żadne go tak nie ugościło, żadne tak go nie wyprawiło w drogę. Do dzisiaj wskazuje na plaży miejsce, na którym wspólnie się modlili.

21,10: *Przybył z Judei pewien prorok.* Mówi o Judei, ponieważ Cezarea, w której się zatrzymali przynależy do Samarii i jest położona pomiędzy Fenicją i Palestyną.

21,11: *«To mówi Duch Święty: Tak Żydzi zwiążą w Jerozolimie męża, do którego należy ten pas, i wydadzą w ręce pogan».* Naśladuje on dawnych proroków, którzy zwykli byli mówić: „To mówi Pan”. Ponieważ Duch Święty na równi z Ojcem i Synem jest Panem i Bogiem i nie można rozdzielić ich działania, bo jedną mają naturę i wolę. Dlatego też wyżej czytaliśmy: „Wyznaczcie mi już Barnabę i Szawła do dzieła, do którego ich powołałem”[333], to jest – do apostolatu. Zaś sam Paweł pisze: „Paweł, Apostoł nie z ludzkiego ustanowienia czy zlecenia, lecz z ustanowienia Jezusa Chrystusa i Boga Ojca”[334]. Uściśliliśmy tę sprawę, by nikt nie twierdził jak Mecedoniusz[335], że Duch Święty jest stworzeniem albo też, że posiada mniejszą władzę od Ojca, bądź od Syna.

21,18: *Następnego dnia Paweł poszedł razem z nami do Jakuba.* To ten Jakub, który jest bratem Pańskim, czyli – jak wspomina Jan Ewangelista – synem Marii, siostry Matki Pana. Po Męce Pana przez Apostołów został on ustanowiony biskupem i przewodził Kościołowi Jerozolimskiemu przez trzydzieści lat, to jest do siódmego roku panowania Nerona. Tuż po śmierci Festusa, lecz przed przybyciem do prowincji Albinusa Żydzi, nie mogąc zabić Pawła, czego pragnęli najbardziej, podnieśli rękę na Jakuba. Został on pochowany w pobliżu świątyni, gdzie został strącony.

21,21: *O tobie jednak słyszeli, że wszystkich Żydów, mieszkających wśród pogan, nauczasz odstępstwa od Mojżesza itd.* To znaczy – twierdzisz, że w świetle nauczania

---

[332] Ps 45,13.
[333] Dz 13,2.
[334] Ga 1,1.
[335] Macedoniusz w latach 342-359 był biskupem Konstantynopola. Od jego imienia bierze początek grupa heretycka macedonian, którzy twierdzili, że Duch Święty nie jest osobą boską, lecz istotą stworzoną przez Boga, tyle tylko, że doskonalszą od pozostałych – aniołem przewodzącym innym aniołom.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Deo mandante conscripta damnari dicas quae per Moysen patribus fuere ministrata. Hoc enim de Paulo jactaverant, non illi qui intelligebant quo animo a Iudaeis fidelibus conservari tunc ista debuerint, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam, et Sacramentorum illorum propheticam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quae iam in Christo revelata per baptismi sacramentum ministrabatur; sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari tanquam sine his in Evangelio salus credentium esse non possit. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiae praedicatorem, et intentioni eorum maxime adversa docentem, non per illa hominem iustificari, sed per gratiam Christi, cuius praenuntiandae causa illae umbrae in lege mandatae sunt. Et ideo illi invidiam et persecutionem concitare molientes, tanquam inimicum legis mandatorumque divinorum criminabantur. Cuius falsae criminationis invidiam congruentius devitare non posset, quam ut ea ipse celebraret, quae damnare tanquam sacrilega putabatur, atque ita ostenderet nec Iudaeos tunc ab eis tanquam nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tanquam ad necessaria compellendos. Nam si revera sic ea reprobaret, quemadmodum de illo auditum erat, et ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occultare sententiam, non ei diceret Iacobus:

XXI,24. *Et scient omnes, quoniam quae de te audierint, falsa sunt;* sed diceret, Putabunt omnes: praesertim quia in ipsis Hierosolymis apostoli iam decreverant, ne quisquam gentes cogeret Iudaizare. Non autem decreverant ut quisquam tunc Iudaeos Iudaizare prohiberet, quamvis etiam ipsos iam doctrina Christiana non cogeret.

XXI,27. *Dum enim septem dies consummarentur.* Nondum consummati erant hi dies, sed eorum cursus agebatur, consummatio spectabatur. Unde expressius in Graeco dicitur: *Cum autem incipiebant septem dies consummari.* Alioquin non potest stare sententia, quam ipse post quinque dies adventus sui in Caesaream, praesidi dixit: *Quia non plus sunt dies mihi quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Hierusalem.* Si enim his septem et illis quinque diebus concilii illius diem quo in se Pharisaeos et Sadducaeos dissociaverat, et illum quo se Iudaei devoverant eum occisuros adieceris, procul dubio plus quam duodecim ibi reperientur esse dies.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Chrystusa wszystkie przepisy, które nasi ojcowie otrzymali przez Mojżesza z racji tego, że są bałwochwalcze i nie zostały spisane z Bożego polecenia powinny zostać odrzucone. Takie oto zarzuty stawiali przeciw Pawłowi nie ci, którzy pojmowali w jakim duchu powinny być zachowywane przez wierzących Żydów owe przepisy, które dotyczą uszanowania boskiego pochodzenia i świętości prorockiej ich tajemnic. I nie po to, by zyskać zbawienie, które objawione przecież w Chrystusie, było udzielane przez chrzest. Zarzuty przeciw Pawłowi formułowali ci, którzy chcieli, by owe przepisy były zachowywane tak, jakby bez nich nie było zbawienia wiernych w Ewangelii. Zorientowali się bowiem oni, jakże skutecznym głosicielem łaski był [Paweł], a nauczał, kierując się zupełnie innymi przesłankami niż oni, że człowiek dostępuje usprawiedliwienia nie przez zachowywanie przepisów Prawa, lecz dzięki łasce Chrystusa, którego zapowiedzią i cieniem owe przepisy pozostawały. Dlatego też, chcąc wzniecić przeciw Pawłowi niechęć i prześladowanie, oskarżali go [jego przeciwnicy] o to, że jest wrogiem Prawa i Bożych przykazań. On zaś nie był w stanie należycie uchronić się przed tymi fałszywymi oskarżeniami, iż miał się poddawać rytuałom, które sam uznawał za bałwochwalcze. W ten oto sposób miał wykazać, że ani Żydzi nie musieli się od tych praktyk powstrzymywać, jakby były one bałwochwalcze, ani też poganie nie mogli być do ich zachowywania przynaglani, jakby były one nakazane. Jeśli bowiem odrzuciłby je, jak usłyszeć można od niego samego i zacząłby je praktykować jedynie w tym celu, by ukryć swoje prawdziwe przekonania, nie powiedziałby mu Jakub:

21,24: *A wtedy wszyscy przekonają się, że w tym, czego się dowiedzieli o tobie, nie tylko nie ma źdźbła prawdy*, lecz powiedziałby „wszyscy w to uwierzą". Przede wszystkim dlatego, że Apostołowie właśnie w Jerozolimie ustalili, że nikt nie powinien przymuszać pogan do praktykowania zwyczajów żydowskich. Jednak nie zdecydowali oni, aby zabronić zachowywać Żydom ich zwyczajów, chociaż nauka chrześcijańska nie wymagała od nich tego.

21,27: *Kiedy zaś siedem dni dobiegało końca.* Nie dobiegły jeszcze końca owe dni, lecz biegły, przeto widać było ich kres. W języku greckim trafniej jest to wyrażone: „Kiedy zaś siedem dni zaczęło dobiegać końca". Inaczej nie zgadzałoby się zdanie, które Paweł wypowiedział do namiestnika pięć dni po swoim przybyciu do Cezarei: „Nie więcej jak dwanaście dni temu przybyłem do Jerozolimy, aby oddać pokłon Bogu". Jeśli bowiem dodać do tych siedmiu dni i do innych pięciu dni posiedzenia[336] ów dzień, w którym [Paweł] skłócił faryzeuszów i saduceuszów oraz ten, w którym Żydzi podjęli decyzję o zabiciu go, to bez wątpienia okazałoby się, że dni jest więcej niż dwanaście.

[336] Por. Dz 24,1. Beda, mówiąc tutaj o posiedzeniu (*concilium*), ma na myśli spotkanie oskarżycieli Pawła, przybyłych z Jerozolimy z namiestnikiem rzymskim.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XXI,28. *Hic est homo qui adversus populum et legem et locum hunc, omnes ubique docens.* Quia videbant novae gratiae sectatores minus cerimonias legis et templi solemnia frequentare, timebant, sicut in Evangelio legitur, ne venirent Romani, et tollerent eorum et locum et gentem.

XXI,37. *Qui dixit: Graece nosti? Nonne tu es Aegyptius,* etc.? Aegyptius enim quidam venerat ad Iudaeam qui fidem sibi prophetiae magica arte consciscens, ad triginta millia Iudaeorum congregavit; et ducens eos per desertum, pervenit ad montem Oliveti, paratus inde irruere Hierosolymam, urbemque sibi subjugare. Sed conatus eius praevenit Felix, mox cum armatis occurrens. Aegyptio quidem cum paucis fugato, aliis etiam peremptis, temere coepta facile restrinxit.

XXI,38. *Quatuor millia virorum sicariorum.* Non est de hoc numero satellitum inter tribunum qui haec locutus est, et Iosephum qui de Aegyptio scripsit, habenda controversia. Potuit enim fieri ut primo cum paucis, iisdemque clam tyrannidem agentibus adveniens, plures sibi postea publica fraude coniunxerit. Legitur autem tempore Felicis hoc genus surrexisse latronum, qui non locorum vel temporum abdita captantes; sed sicas, id est, breves manu gladios gestantes, in ipsa luce diei populo permisti, caeco adhaerentes vulnere cruentabant, ut querelam mors praeveniret, et percussor lateret. Et si qui commotus fuisset quod in medio urbis talia gererentur, et hic peribat. Ita periculi metu, vel dissimulatione facinoris, sicarius non deprehendebatur.

XXI,39. *A Tarso Ciliciae non ignotae civitatis municeps.* Natus quidem Apostolus in oppido Galilaeae Giscali fuit. Quo a Romanis capto, cum parentibus suis Tarsum Ciliciae commigravit. A quibus ob studia legis missus Hierosolymam, a Gamaliele viro doctissimo, sicut in sequentibus ipse memorat, eruditus est. Non autem se civem, sed municipem, a municipio, id est, territorio, eiusdem civitatis in quo nutritus est, appellat. Dictum autem municipium, quod tantum munia, id est, tributa debita vel munera reddat. Nam liberales et famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ad dignitatem civitatum pertinent. Nec mirum, si se

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

21,28: *To jest człowiek, który wszędzie naucza wszystkich przeciwko narodowi i Prawu, i temu miejscu.* Ponieważ widzieli oni, że zwolennicy nowej nauki nie uczestniczyli w obrzędach nakazanych przez Prawo oraz w uroczystościach świątynnych, toteż obawiali się, że – jak czytamy w Ewangelii[337] – przyjdą Rzymianie i zniszczą ich miejsce święte i ich naród.

21,37: *On odpowiedział: «Mówisz po grecku? Nie jesteś więc Egipcjaninem itd.* Pewien Egipcjanin przybył do Judei i, zaskarbiwszy sobie zaufanie magicznymi sztuczkami niczym prorok, zgromadził około trzydziestu tysięcy Judejczyków. Przeprowadziwszy ich przez pustynię, dotarł na Górę Oliwną i był gotów zdobyć Jerozolimę oraz podporządkować sobie miasto. Jednak Feliks, przybywając rychło z żołnierzami, przeszkodził w jego zamiarze. Zmusił do ucieczki Egipcjanina wraz z nielicznymi, innych wytracił i bez trudności położył kres zuchwałemu zamiarowi.

21,38: *Cztery tysiące sykaryjczyków.* Nie jest to miejsce, by rozwodzić się nad różnicą w liczbie przestępców, jaka zachodzi pomiędzy trybunem, który tutaj przemawia a Józefem, który napisał o Egipcjaninie. Być może najpierw przybył on z nielicznymi, którzy potajemnie popierali uzurpatora, a dopiero potem podstępnie dołączył do siebie wielu. Czytamy przecież[338], że w czasach Feliksa rozpowszechnił się ten rodzaj przestępców, którzy nie wyczekiwali chwil, czy też okazji skrytych, lecz, trzymając w ręce sztylet, to jest krótki miecz, w biały dzień wmieszawszy się w tłum, niespodziewanie przybliżali się i zadawali cios. I tak śmierć uprzedzała krzyk, zaś sprawca pozostawał w ukryciu. A jeśli ktoś burzył się, że pośrodku miasta mają miejsce takie rzeczy, to i on ginął. Zatem z obawy przed niebezpieczeństwem i ukrywającym się złoczyńcą, przestępca nie był schwytany.

21,39: *Z Tarsu w Cylicji, jestem obywatelem znacznego miasta.* Apostoł urodził się w miasteczku galilejskim – Giskali. Gdy miejscowość ta została zdobyta przez Rzymian, przeprowadził się on wraz z rodzicami do Tarsu w Cylicji, a wysłany przez nich do Jerozolimy, by zgłębiać Prawo – jak sam o tym poniżej wspomina – zdobywał wykształcenie u mędrca Gamaliela. [Paweł] nie nazywa siebie „mieszkańcem" (*civem*), lecz „obywatelem" (*municeps*) od *municipium* to jest terytorium miasta, w którym był wychowywany. Było ono nazywane *municipium*, ponieważ płaciło jedynie *munia*, to znaczy należne daniny i świadczenia. Natomiast poważniejsze skargi i sprawy dotyczące ludzi wolnych, jak również te należące do jurysdykcji władcy należały do kompetencji [większego] miasta[339]. Nie należy się więc dziwić,

[337] J 11,48.
[338] Por. Józef Flawiusz, *Wojna żydowska* 2,13,3.
[339] Nieco skomplikowane uzasadnienie Bedy dotyczące pochodzenia Pawła opiera się na wywodzie Izydora z Sewilli, zamieszonym w *Etymologiach* (15,2,10). Autor ten uwzględnia gradację

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Tarsensem et non Giscalitem dicat, cum Dominus ipse in Bethleem natus, non Bethleemites, sed Nazareus, sit cognominatus.

CAPUT XXII

XXII,9. *Vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.* Supra de hac visione narrat historia, quod comites illius starent stupefacti, audientes quidem vocem, neminem videntes. Unde colligitur eos sonum confusae vocis, non autem discrimen audisse verborum.

XXII,23. *Vociferantibus autem eis, et projicientibus vestimenta sua, et pulverem jactantibus in aerem.* In Domini passione sacerdos solus de throno exsiliens vestimenta scindit, quia tunc sacerdotium vetus erat novo mutandum. Nunc vero quia post necem apostolorum tota simul gens erat regni gloria spolianda, cuncti indumenta projiciunt, et clamorem pulvere mistum ad coelum tollunt. Iuxta quod Psalmista ait: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.*

XXII,28. *Ego multa pecunia civilitatem hanc consecutus sum.* Alia Editio manifestius quid dixerit insinuat. Dixit tribunus: *Tam facile dicis civem Romanum esse? Ego enim scio quanto pretio civilitatem istam possedi.*

XXII,28. *Et Paulus ait: Ego autem et natus sum.* Id est, in hoc ego plus te Romanus sum, quod non alibi natus Romanum nomen emi, sed in ipsorum sum civitate progenitus.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

że [Paweł] określa się mianem mieszkańca Tarsu, a nie Giskali, jako też Pan, chociaż narodził się w Betlejem nie jest nazywany betlejemitą, lecz nazarejczykiem.

ROZDZIAŁ XXII

22,9: *Ale głosu, który do mnie mówił, nie słyszeli oni.* O tym widzeniu opowiadają Dzieje, że towarzysze [Pawła] stanęli zdumieni „słyszeli bowiem głos, lecz nie widzieli nikogo”[340]. Stąd można mniemać, że słyszeli oni rozproszony dźwięk głosu, lecz nie rozróżniali poszczególnych słów.

22,23: *Krzyczeli oni i zrzucali szaty, i piaskiem ciskali w powietrze.* Podczas Męki Pana jedynie najwyższy kapłan podniósłszy się z tronu rozrywa szaty, ponieważ dawne kapłaństwo było zastępowane przez nowe. Teraz zaś z racji na to, że po śmierci Apostołów cały naród żydowski miał być pozbawiony chwały królestwa, wszyscy zrzucają szaty i wznoszą ku niebu wrzask mieszający się z pyłem, bo jak mówi prorok: „Nie zapomnij o krzyku Twoich przeciwników; zawsze się podnosi zgiełk powstających na Ciebie”[341].

22,28a: *«Ja za wielką sumę nabyłem to obywatelstwo».* Inna wersja dokładniej podaje, co tamten powiedział: „Lekko ci przychodzi powiedzieć, że jesteś obywatelem rzymskim. Zaiste wiem za jaką cenę nabyłem to obywatelstwo”.

22,28b: *A Paweł powiedział: «A ja mam je od urodzenia».* To znaczy: „jestem Rzymianinem bardziej niż ty”, ponieważ nie kupiłem prawa do bycia obywatelem jako urodzony gdzie indziej, lecz z tym właśnie obywatelstwem się urodziłem.

---

dotyczącą funkcji, które miały spełniać poszczególne ośrodki miejskie. Same miasta (*civitates*) dzieli on na *coloniae* i *municipia* (15,2,8).

[340] Dz 9,7. W Dz Łukasz trzykrotnie powraca do tzw. wydarzenia pod Damaszkiem (w rozdz. 9, 22 oraz 26). Czyni tak zapewne ze względu na wagę tego wydarzenia, ale też po to, by ukazać za każdym razem w nieco innej optyce sam fakt powołania św. Pawła i misję, jaką miał on wypełnić jako Apostoł, prorok i świadek. Por. A. M. Buscemi, *San Paolo*, s. 37-50; W. Rakocy, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa 2003, s. 51-63.

[341] Ps 74,23.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT XXIII

XXIII,3. *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Non perturbatione animi commotus hoc dixit, sed utique prophetando locutus est, quia figurale illud pontificium quod erat in parietis dealbati similitudine compositum, percutiendum esset ac destruendum, cum iam verum sacerdotium Christi apostolis Evangelium praedicantibus advenisset. Et inde est quod ait: *Percutiet te Deus.* Non dixit, *percutiat:* indicativo utique modo hoc ipsum futurum significans, non optativo maledicens. Quod tranquillo enim animo haec diceret, sequenti responsione manifestat dicens:

XXIII,5. *Nesciebam, fratres, quia princeps esset sacerdotum.* Nam etsi hunc vere noverat in novo testamento principem non esse sacerdotum, tamen erudiens alios, atque ergo eos qui in potestate sunt, modestius conversari monens, ipse quoque hic voluit temperate.

XXIII,6. *Viri fratres, ego Pharisaeus sum,* etc. Sicut unitas bonorum semper est utilis, sic malorum unitas semper est bonis noxia. Unde nunc Apostolus persecutores suos dissociare satagit, ut quem uniti cinxerant, divisi laxarent. Sic mare Rubrum, quod solidum filios Israel arctaverat, divisum ab Aegypto liberavit. Quod autem se filium Pharisaeorum, sive, iuxta Graecum, filium Pharisaei se esse testatur, hoc est, quod supra gloriatur, se ante pedes Gamalielis, qui Pharisaeus legitur, prophetas legemque didicisse.

XXIII,12. *Et devoverunt se dicentes neque manducaturos neque bibituros donec occiderent Paulum.* Cum Dominus dicat: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*, isti e contrario iniquitatem esuriunt, et sanguinem adeo sitiunt, ut cibos etiam corpori abdicent, donec isti morte satientur. Sed non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Deum. Nam et supra Paulus hostias licet obtulerit, caput raserit, nudipedalia exercuerit, Iudaeis factus sit Iudaeus, vincula tamen quae praedicta erant non evasit. Et hic isti quamvis consilia cogant, se devoveant, insidias tendant, servatur tamen Apostolus, ut et Romae sicut ei dictum erat, Christo testimonium reddat.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ XXIII

23,3: «*Uderzy cię Bóg, ściano pobielana!*». Nie powiedział tego z powodu wzburzenia ducha, lecz przemówił prorokując. Wszak przedstawione jako ściana pobielana kapłaństwo miało znaczenie przenośne i miało zostać zniesione i zastąpione, gdyż w osobach Apostołów głoszących Ewangelię nadeszło już prawdziwe kapłaństwo Chrystusowe. Dlatego też [Paweł] dodaje: „uderzy cię Bóg", a nie mówi: „oby uderzył cię Bóg", chąc przez zdanie oznajmujące wyrazić to, co przydarzyć się miało w przyszłości, a nie złorzeczenie, które wyrażane jest przez optatyw. Z jakim spokojem ducha to wypowiedział oddaje odpowiedź, która następuje:

23,5: «*Nie wiedziałem, bracia – rzekł Paweł – że to arcykapłan* ». Jeśli nawet wiedział on, że w czasie Nowego Przymierza człowiek ów nie był arcykapłanem, to pouczając i napominając innych, by okazywali szacunek tym, którzy sprawują władzę, sam tutaj zapanował nad sobą.

23,6: «*Bracia, jestem faryzeuszem*» *itd.* Podobnie jak zawsze pożyteczna jest jedność ludzi prawych, tak zjednoczenie występnych zawsze jest groźne dla prawych. Dlatego też Apostoł stara się wprowadzić rozłam pomiędzy swoich prześladowców, by skłóceni zostawili w spokoju tego, którego osaczali, będąc zjednoczeni. Również Morze Czerwone, gdy pozostawało zwarte, zatrzymywało synów Izraela, rozdzielone zaś – uwolniło ich [spod niewoli] Egiptu[342]. Tym zaś, że [Paweł] jest synem faryzeuszów, albo – jak podaje wersja grecka – synem faryzeusza chlubił się nieco wyżej, powiadając, że Prawa i Proroków nauczył się u stóp Gamaliela, który – jak wiemy – był faryzeuszem[343].

23,12: *Zebrali się i zobowiązali się pod klątwą, że nie będą ani jeść, ani pić, dopóki nie zabiją Pawła.* Podczas gdy Pan mówi: „Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości", ci łakną nieprawości i pragną krwi do tego stopnia, że oddalają od siebie pokarm, by móc się nasycić śmiercią sprawiedliwego. Lecz nie ma mądrości, przezorności, rady przeciw Panu. Toteż Paweł, pomimo tego, że przedtem złożył ofiarę, ogolił głowę, maszerował boso, dla Żydów stał się Żydem, nie był w stanie uniknąć więzów, które zostały mu przepowiedziane. I pomimo tego, że [prześladowcy] ci zwołują rady, zobowiązują się pod klątwą, planują zasadzki, Apostoł zostaje ocalony, by – jak mu to zostało obiecane – w Rzymie złożyć świadectwo Chrystusowi.

---

[342] Por. Wj 14,21n.
[343] Por. Dz 5,34.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT XXIV

XXIV,5. *Et auctorem seditionis sectae Nazarenorum.* Illo quidem tempore Christiani, pro opprobrio, Nazareni vocabantur; postea vero inter Iudaeos surrexit haeresis quae dicta est Nazarenorum, qui in Christum credunt Filium Dei, natum de Maria virgine, et eum dicunt esse qui sub Pontio Pilato et passus est et resurrexit, in quem et nos credimus. Sed dum volunt et Iudaei esse et Christiani, nec Iudaei sunt nec Christiani.

XXIV,6-8. *Quem et apprehendimus. A quo poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere.* In hoc loco quidam nostri Codices aliquot versus habent, qui in Graeco ita leguntur: *Quem et apprehendimus, et secundum nostram legem voluimus iudicare. Transiens autem Lysias tribunus cum multis vi e manibus nostris eduxit, jubens accusatores eius venire ante te, quo possis ipse iudicans de omnibus istis cognoscere,* etc.

XXIV,14. *Confiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam quam dicunt haeresim, sic deservio Patri Deo meo.* Melius legitur in Graeco: *Quod secundum viam quam dicunt haeresim, sic deservio Patri Deo.* Quae enim consequentia est eum qui Graece locutus est, dicere: *Secundum sectam quam dicunt haeresim,* cum idem Latine *secta* quod *haeresis* Graece significet? Sed ait: *Sic deservio Patri Deo,* secundum illam videlicet viam quam increduli haeresim, id est, sectam nuncupant, quasi magis habeat pertinaciam quaelibet sectandi quam industriam recta dignoscendi.

XXIV,19. *Quidam autem ex Asia Iudaei.* Junge ad superiora, id est, hi sunt qui me invenerunt in templo.

XXIV,27. *Biennio autem expleto accipit successorem Felix Porcium Festum.* Biennium dicit conversationis Pauli in Caesarea, non autem praesidatus Felicis. Dictum est enim supra quod multis annis genti illi fuerit judex. Praesertim cum historiae narrent secundo Neronis anno missum Romam Apostolum, Claudium vero Caesarem eo tempore quo Agrippam filium Herodis quem angelus Caesareae percussit Iudaeorum regem constituerit, Felicem quoque totius provinciae Samariaeque et Galilaeae, et regionis quae dicitur trans Jordanem, procuratorem misisse.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ XXIV

24,5: *«Człowiek ten jest przywódcą sekty nazarejczyków».* W owym czasie chrześcijanie byli pogardliwie nazywani „nazarejczykami". Później zaś w łonie judaizmu pojawiła się herezja nazwana herezją nazarejczyków, którzy wierzą w Chrystusa Syna Bożego, narodzonego z Maryi Dziewicy, który przebywał tu za Poncjusza Piłata, został umęczony i zmartwychwstał, jak wierzymy i my. Lecz oni, chcąc być zarówno Żydami, jak i chrześcijanami, nie są ani Żydami, ani też chrześcijanami.

24,6-8: *«Ujęliśmy go. Przesłuchawszy go będziesz mógł sam od niego dowiedzieć się wszystkiego, o co go oskarżamy».* W tym miejscu niektóre z naszych rękopisów zawierają kilka wersetów, które można przeczytać w rękopisach greckich: „Ujęliśmy go i chcieliśmy go osądzić według naszego Prawa. Zaś trybun Lizjasz, który właśnie przechodził, wyrwał go z naszych rąk, nakazując jego oskarżycielom przybyć do ciebie, abyś mógł sam od niego dowiedzieć się wszystkiego, o co go oskarżamy" itd[344].

24,14: *«To jednak wyznaję tobie, że według sekty, nazywanej przez nich herezją, służę Bogu moich ojców».* W wersji greckiej lepiej można przeczytać: „To jednak wyznaję tobie, że według drogi, nazywanej przez nich herezją, służę Bogu ojców. Jakież bowiem znaczenie miałoby, gdyby ktoś w języku greckim mówił: „według sekty, nazywanej herezją", czyż „sekta" nie oznacza w łacinie to samo, co „herezja" w grece? Lecz [Paweł] mówi: „służę Bogu ojców" według tej drogi, którą ci, co niewierzą nazywają herezją, to jest sektą – jakby z większym uporem dążyła do rozłamu niż do rozsądnego rozeznania rzeczy.

24,19: *Niektórzy Żydzi z Azji.* Połącz [tę wypowiedź] z tym, co zostało powiedziane wyżej: „oni to spotkali mnie w świątyni"[345].

24,27: *Po upływie dwóch lat następcą Feliksa został Porcjusz Festus.* Dwa lata to czas pobytu Pawła w Cezarei, lecz nie podczas urzędowania Feliksa. Powiedzieliśmy wyżej, że [ów Feliks] przez wiele lat był zwierzchnikiem tego ludu. Zwłaszcza dzieje przekazują, że Apostoł został odesłany do Rzymu w drugim roku panowania Nerona, podczas gdy Klaudiusz był cesarzem, który w swoim czasie ustanowił królem żydowskim Agryppę, syna tego Heroda, którego Anioł poraził w Cezarei, Feliksa zaś posłał jako namiestnika całej Samarii, Galilei oraz regionu, który zwykło się nazywać [krajem] za Jordanem.

---

344 W tym miejscu następuje odwołanie się do tekstu Wulgaty, która potwierdza wersję grecką.
345 Dz 24,18.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

CAPUT XXV

XXV,11. *Nemo potest me illis donare. Caesarem appello.* Quod appellat Caesarem, et Romam ire festinat, ideo facit, ut praedicationi diutius insisteret, cumque multis hinc credentibus atque omnibus coronatus iret ad Christum.

XXV,13. *Agrippa rex et Bernice descenderunt Caesaream.* Agrippa hic qui cum sorore venit Caesaream, filius est, ut dixi, Herodis Agrippae, quem ab angelo supra legimus interfectum, qui usque ad subversionem Hierosolymorum regnum Iudaeae tenuit, semper Romanis amicus, et ab omni illa Iudaeorum seditione tutissimus.

CAPUT XXVI

XXVI,2. *De omnibus quibus accusor a Iudaeis, Agrippa rex, aestimo me beatum apud te, cum sis defensurus me hodie.* Hunc versum alia Editio sic transtulit: *Aestimo me ipsum beatum, apud te incipiens rationem reddere hodie.* Qui a sancto Hieronymo quodam loco cum sua expositione sic positus est: *De omnibus quibus accusor a Iudaeis, o rex Agrippa, aestimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui praecipue nosti cunctas quae in Iudaeis sunt consuetudines et quaestiones. Legerat enim illud Isaiae: Beatus qui in aures loquitur audientis, et noverat tantum orationis verba proficere, quantum iudicis prudentia cognovisset.»*

XXVI,10. *Et cum occiderentur, detuli sententiam.* Alia Editio dicit, *Occidendique eis detuli sententiam,* id est, qualiter occiderentur, ipse sententiam dedi.

XXVI,24. *Festus magna voce dixit: Insanis, Paule.* Insaniae deputabat quod homo vinculatus loco defendendi accepto, non de calumnia qua premebatur exterius, sed de conscientia qua intus gloriabatur sermonem faceret, atque omnia revelationis qua de persecutore in apostolum mutatus erat miracula percurreret, sed et dispensatione nostri Redemptoris ostensa, de resurrectione mortuorum concionantis

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ROZDZIAŁ XXV

25,11: *«Nikt nie może mnie im wydać. Odwołuję się do Cezara!».* Odwołuje się on do Cezara i spieszno mu wyruszyć do Rzymu, by móc dłużej zajmować się głoszeniem i tak wraz z wieloma innymi, którzy potem uwierzyli zaznać chwały we wszystkim i dojść do Chrystusa.

25,13: *Król Agryppa i Berenike przybyli do Cezarei.* Agryppa, który przybywa do Cezarei wraz z siostrą – jak powiedziałem – jest synem Heroda Agryppy, który został zabity przez Anioła. On to sprawował rządy w Judei aż do zburzenia Jerozolimy, pozostając zawsze stronnikiem Rzymian i będąc zabezpieczonym przed jakimkolwiek buntem Żydów.

ROZDZIAŁ XXVI

26,2: *«Uważam to za szczęście, że mogę dzisiaj bronić się przeciwko wszystkim zarzutom, jakie stawiają Żydzi, przed tobą, królu Agryppo».* Werset ten tak oto oddaje inna wersja: „Uważam to za osobiste szczęście, że mogę dzisiaj rozpocząć przed tobą zdawanie sprawy". Z kolei św. Hieronim w jednym ze swoich dzieł tak oto oddaje[346]: „'Poczytuję to za szczęście, że mam dzisiaj bronić się przeciwko wszystkim zarzutom, jakie stawiają Żydzi, przed tobą, królu Agryppo, *któ*ry dobrze znasz wszystkie zwyczaje i spory Żydów'. Czytał bowiem powiedzenie Izajasza[347]: 'Szczęśliwy, kto może przemawiać do uszu tych, którzy go słuchają', i wiedział, że słowa obrony tym bardziej będą skuteczne, im dalej sięga rozeznanie sędzi".

26,10: *«Głosowałem przeciwko nim, gdy ich skazywano na śmierć».* Inna wersja mówi: „Zagłosowałem, aby ich skazano na śmierć", to znaczy: „Właśnie ja wydałem wyrok, aby zostali zabici".

26,24: *«Tracisz rozum, Pawle» – zawołał głośno Festus.* Zakrawało na szaleństwo, że człowiek skrępowany, otrzymawszy możliwość obrony, zaczął rozprawiać nie o zniewadze, jaka go namacalnie spotkała, lecz o sumieniu, którym w głębi mógł się chlubić. Przeto wyliczył wszystkie cuda łaski, które sprawiły, że z prześladowcy stał się Apostołem, a z usposobieniem i z zapałem mówcy przekonywał o zmartwychwstaniu

---

346 Por. *List* LVII,1 (*De optimo genere interpretandi*).
347 Chodzi tutaj raczej o słowa wzięte z Syr 25,9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

habitu impetuque dissereret. Revera autem sicut stulta amentia est, qua filius prodigus patrem deserens porcos pavit, ita et spiritalis, id est, vera amentia est, de qua Apostolus ait: *Sive enim mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis.* Et in cuius comparationem Psalmista canit: *Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius, et non respexit in vanitates et insanias falsas.*

XXVI,27. *Credis, Agrippa rex, prophetis? Scio quia credis.* Non haec adulando, ut quidam putant, sed vere profatur. Agrippa enim, utpote Iudaeorum ritu et legibus imbutus, credebat vera locutos esse prophetas, sed ad quem eadem veritas pertingeret, id est, Dominum Christum, ut perfidus nesciebat. Quamvis in concione quadam cum Iudaeis habita dixisse legatur: Sed de religionis auxilio praesumitis, cum orbem iam Romanum Iesu discipuli repleverint, aut sine Dei nutu putamus illam crescere religionem.

CAPUT XXVII

XXVII,7. *Et cum multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus contra Chium.* Melius legitur, contra Gnidum, quae est insula contra Asiam.

XXVII,11. *Centurio autem gubernatori et nauclero magis credebat.* Naucleros Graece, Latine *navicularius* dicitur.

XXVII,14. *Misit se contra ipsam ventus Typhonicus.* Alia translatio Latine dicit: *Ventus tempestivus.* Typhus enim Graece, Latine *inflatio* dicitur.

XXVII,15. *Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum,* etc. Haec alia Translatio manifestius edidit: *Et arrepta navi, cum non possent occurrere vento, commodata navi flatibus, colligere vela coeperunt. Tunc transcurrimus insulam quae dicitur Claude, quam occupare non potuerunt, sed scaphae missae adiuvare coeperunt navem, praecingentes eam. Trahebant autem et anchoras, timentes ne occurrerent in Syrtes.*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

umarłych, które zostało objawione przez naszego Zbawiciela. Zaiste, jak niedorzecznym szaleństwem pozostaje to, że syn marnotrawny, opuściwszy ojca, pasł świnie[348], tak istnym szaleństwem jest to, o czym mówi Apostoł: „Jeśli bowiem odchodzimy od zmysłów – to ze względu na Boga, jeżeli przytomni jesteśmy – to ze względu na was”[349]. Opiewa to także psalmista: „Szczęśliwy mąż, który złożył swą nadzieję w imieniu Pana, a nie ogląda się za marnościami ani za fałszywymi mrzonkami”[350].

26,27: *«Czy wierzysz, królu Agryppo, Prorokom? Wiem, że wierzysz».* [Paweł] mówi to nie dlatego, żeby się przypodobać – jak twierdzą niektórzy, lecz z przekonaniem. Agryppa bowiem, pouczony o zwyczajach i prawach żydowskich, wierzył, że prorocy przepowiadali prawdę, lecz w swojej przewrotności nie uznawał on owej prawdy, to znaczy Chrystusa Pana. Chociaż można przeczytać, że podczas pewnej narady odbytej z Żydami wyznał: „Oto wy przyjmujecie to dzięki wsparciu wiary, podczas gdy uczniowie Jezusa wypełnili już całe państwo rzymskie. Twierdzę, że bez woli Bożej religia ta nie mogłaby się rozwinąć”[351].

ROZDZIAŁ XXVII

27,7: *Dość długo płynęliśmy wolno i znaleźliśmy się zaledwie na wysokości Kios.* Lepiej byłoby przeczytać: „na wysokości Knidos”, która to jest wyspą [leżącą] naprzeciwko Azji.

27,11: *Ale setnik ufał bardziej sternikowi i właścicielowi okrętu aniżeli słowom Pawła.* Greckie *naucleros* w łacinie wybrzmiewa jako *navicularius*.

27,14: *Spadł nań gwałtowny wiatr* (*ventus typhonicus*). Inne tłumaczenie łacińskie mówi: „burzliwy wiatr” (*ventus tempestivus*). W rzeczywistości greckie: *typhus* oddane jest w łacinie przez *inflatio*.

27,15: *Okręt został porwany i nie mógł dać rady wiatrowi itd.* Ten oto przekład jest bardziej wyrazisty: „Gdy okręt został porwany i nie mógł stawić czoła wiatrowi, zdaliśmy się na jego łaskę i poniosły nas fale. Podpłynąwszy pod pewną wyspę, zwaną Kauda, z trudem zdołaliśmy uchwycić łódź ratunkową, a po wciągnięciu jej zabezpieczono okręt, opasując go linami. Z obawy, aby nie wpaść na Syrty, zrzucili

348 Por. Łk 15,15.
349 2Kor 5,13.
350 Ps 39,5 Wulg.
351 Józef Flawiusz, *Wojna żydowska* 2,9,1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Ex quo ostenditur quod funibus a medio latere navis utrinque circa eiusdem anteriora demissis, anchoras his quae traherentur adiunxerunt. Sicut et in nostro, id est, in Britannico mari, refrenandae navi post tergum molaria saxa subjungere solent. Haec enim ad retardandum navigium faciebant, ne praepropero incursu Syrtes incideret, solo etiam auditu terribiles, quod omnia ad se rapiant. Unde et Sallustius illis nomen a tractu dicit impositum.

XXVII,16-17. *Potuimus vix obtinere scapham. Qua sublata adiutoriis utebantur.* Scapha sive Catascopos, est navicula levis, ex vimine facta, crudoque corio contecta. Dicta autem Graece a contemplando, quod tali nautae vel piratae navigio terras et littora prospicere soleant. Hanc ergo cum pro adiuvanda nave maiori deposuissent in mare, vix fluctu fervente potuerunt, ne laberetur, obtinere.

XXVII,17. *Summisso vase sic ferebantur.* Alia translatio sic ponit: *Timentesque ne in Syrtim exciderent, laxantes antennas ita ferebantur.*

XXVII,23. *Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei.* Non seipsum haec dicendo jactabat, sed illos ad fidem provocabat. Nam et ideo pelagus turbari permissum est, ut et per id quod auditus non est, et per id quod auditus est, spiritalis in Paulo gratia panderetur.

XXVII,31. *Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis,* etc. Quia in periculo naufragii magis nautarum scientia qui erant gnari maris, quam militum arma prodesse valebant, ideo levius ferebant scapham quam nautas excidere.

XXVII,33. *Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum.* Pulcherrimus in hoc loco patet allegoriae sensus, cum Paulus eos quos de naufragio

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

ruchomą kotwicę i tak się zdali na fale". Z tego zaś wnioskujemy, że zrzuciwszy liny pośrodku obydwu burt okrętu, przytwierdzili oni do nich kotwice, które były holowane, podobnie zresztą, jak zwykliśmy to czynić na naszym Morzu Brytyjskim, gdy chcąc poskromić okręt, przytwierdzamy do rufy kamienie młyńskie. Oni zaś zrobili to, by wyhamować okręt i nie dopuścić do tego, by następna fala nie doprowadziła do uderzenia o Syrty, których sama nazwa pobrzmiewa srogo, ponieważ przyciągają one wszystko do siebie. Stąd i Salustiusz[352] powiada, że nazwę swoją zawdzięczają one istniejącym tam prądom[353].

27,16-17: *Z trudem zdołaliśmy uchwycić łódź ratunkową* (*skapha*)*, a po wciągnięciu jej użyto zabezpieczeń. Skapha*, albo też *kataskopos* jest to lekka łódź, wykonana z wikliny, pokryta surową skórą. Tak się ją nazywa w języku greckim od [słowa] „obserwować"[354], ponieważ z takiej właśnie łódki marynarze bądź piraci zwykli obserwować ląd i plaże. By wspomóc duży statek, spuścili oni [ową łódkę] na morze i z powodu silnych prądów z trudem zdołali ją utrzymać tak, by nie poszła na dno.

27,17: *Zrzuciwszy sprzęt, zdali się na fale.* Inne tłumaczenie mówi: „Z obawy, aby nie wpaść na Syrtę, zrzucili ruchomą kotwicę i tak zdali się na fale".

27,23: *Tej nocy ukazał mi się anioł Boga.* [Paweł] nie przechwalał się opowiadając to, lecz zachęcał ich do wiary. W rzeczywistości pozwolono wzburzyć się morzu, aby w Pawle jawna stała się łaska duchowa, bez względu na to, czy nie zostałby posłuchany, czy też zostałby posłuchany.

27,31: *«Jeśli ci nie zostaną na okręcie, wy nie potraficie się uratować».* Wszak w obliczu zagrożenia rozbiciem statku bardziej przydatna była umiejętność marynarzy, którzy znali morze, niż oręż żołnierzy. Stąd woleli oni spuścić szalupę niż stracić marynarzy.

27,33: *Kiedy zaczynało świtać, Paweł zachęcał wszystkich do spożycia posiłku.* W tym miejscu zawarty jest głęboki sens alegoryczny. Paweł przekonał do spożycia posiłku

---

[352] Gaius Sallustius Crispus (86-34 przed Chr.) – rzymski historyk i polityk. Urodził się w Amiternum (obecnie: San Vittorino) w kraju Sabinów. Jest on autorem dzieł: *De coniuratione Catilinae* (*Spisek Katyliny*), *Bellum Iugurthinum* (*Wojna z Jugurtą*), oraz *Historiae* (*Dzieje*).

[353] Por. Salustiusz, *Wojna z Jugurtą* 78,2-3. W kontekście dzieła Salustiusza tak oto zostały opisane dwie zatoki: „Albowiem są to dwie zatoki leżące niemal na krańcach Afryki, nierówne pod względem wielkości, lecz jednakowe pod względem cech naturalnych; w tym miejscu gdzie przylegają do lądu, są one niezwykle głębokie, dalej od lądu raz głębokie, raz płytkie zależnie od warunków atmosferycznych. Bo kiedy morze zacznie przybierać i srożyć się wichrami, fale toczą ze sobą muł, piasek i ogromne głazy; tak dno morskie zmienia się pod wpływem wiatrów. Syrtami nazwano zatoki od istniejących tam prądów".

[354] Grecki czasownik σκοπεῖν znaczy: „obserwować", „spoglądać".

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

salvari promisit, cibum sumere suasit. Et quia nocte media quatuor anchoris inter undarum impetus regebantur, orta die, terrae sinum conscendunt, quia nullus hujus saeculi tempestates nisi qui pane vitae pascitur, evadit. Et qui nocte tribulationum praesentium sapientiae, fortitudini, temperantiae, et iustitiae totis viribus innititur, mox Domini auxilio coruscante portum salutis quem quaesierit consequitur, ita duntaxat ut, saeculi rebus expeditus, flammam solummodo dilectionis qua pectus calefaciat quaerat.

XXVII,40. *Et levato artemone, secundum flatum aurae tendebant ad littus.* Artemon est modicum velum dirigendae potius navis causa commentatum quam celeritatis.

XXVII,41. *Et cum incidissemus in locum bithalassum, impegerunt navem.* Bithalassum bimaritimum dicit, quia Graeci mare θάλασσαν vocant. Significat autem littus in mare protentum, eodemque mari se dividente hinc inde circumdatum.

XXVII,41. *Et prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero solvebatur a vi maris,* etc. Ideo navis ista periit, quia non levi cursu fluctibus superlapsa est, sed ipso aequoris fundo violenter infixa, partim solo retinetur, partim unda vexante confringitur. Talis est profecto casus animi huic saeculo dediti, qui cum mundi desideria calcare neglexerit, quia proram intentionis terrae funditus infigit, totam operum sequentium compagem, curarum fluctibus solvit. Sed hujus naviculae fragmentis qui evasere, terram petunt, quia pereuntium exemplis alii se cautius agunt.

CAPUT XXVIII

XXVIII,3. *Cum congregasset autem Paulus sarmentorum multitudinem, et imposuisset super ignem.* Egressus est de mari Apostolus, ignem propter frigus accendit, quia corda illorum quos undis tempestatum docendo exemit, amoris ardore calefacit. Sarmenta enim sunt dicta quaelibet exhortationum, quae ad accendendam charitatem valentia ab integritate decerpta Scripturarum quasi frondibus sunt excisa ramorum.

XXVIII,3. *Vipera a calore cum processisset, invasit manum eius.* Quia spiritus immundus, flamma virtutum de fidelium corde repulsus, doctoribus veritatis venena persecutionum infundere nititur, quo manum sauciet, id est, opus doctrinae spiritalis impediat.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

tych, których przyrzekł uratować przed utonięciem. A po tym, jak pośrodku nocy okręt dzięki czterem kotwicom przetrwał uderzenie fal, gdy dzień zaświtał, przybili oni do brzegu. Nikt bowiem nie jest w stanie umknąć przed niebezpieczeństwami tego świata, jeśli nie spożywa chleba życia. A kto w noc doczesnych utrapień polega na mądrości, odwadze, powściągliwości i sprawiedliwości, ten oświecony Bożą pomocą wnet dotrze do portu zbawienia, którego szukał. Zatem, pokonawszy przeciwności świata, zabiega jedynie o płomień miłości, który rozgrzeje jego serce.

27,40: *Podnieśli przedni żagiel i zgodnie z powiewem wiatru zmierzali ku brzegowi.* Żagiel ten służy raczej kierowaniu statkiem niż zwiększeniu prędkości.

27,41: *Wpadli jednak na mieliznę* (*bithalassum*) *i osadzili na niej okręt. Bithalassum* znaczy „pomiędzy dwoma morzami", bo Grecy morze nazywają θάλασσαν; oznacza też groblę wychodzącą w morze, otoczoną z obydwu stron przez morze, które jest nią przecięte.

27,41: *Dziób okrętu zarył się i pozostał nieruchomy, a rufa zaczęła się rozpadać pod naporem morza itd.* Okręt rozpadł się, gdyż nie zdołał szybkim kursem przepłynąć przez fale, lecz gwałtownie zarył w dno morza tak, że część jego ugrzęzła, a część zaczęła się rozpadać pod naporem fal. Tak oto przedstawia się upadek człowieka, który oddaje się życiu światowemu i odstąpił od wzgardzenia uciechami światowymi, ponieważ dziobem dobrych intencji zarył całkowicie w ziemię, zaś fale utrapień rozbijają konstrukcję uczynków [z owych intencji pochodzącą]. Lecz kto zdoła wydostać się z rozpadającego statku, ten dotrze do lądu, gdyż przykład tych, którzy giną przynagla innych do roztropniejszego postępowania.

ROZDZIAŁ XXVIII

28,3: *Paweł nazbierał wielką naręcz chrustu i dołożył do ognia.* Apostoł powrócił z morza i z racji na zimno rozpalił ogień, by rozgrzać żarem miłości serca tych, których nauczając, uwolnił spod wirów nawałnicy. Zaiste chrustem są słowa pouczeń zdolne wzniecić miłość i czerpiące z nieskazitelności Pisma niczym listowie oderwane od gałęzi.

28,3: *Żmija, która wypełzła na skutek gorąca, uczepiła się jego ręki.* Duch nieczysty, wypędzony z serca wierzących dzięki płomieniowi cnoty, próbuje zaszczepić w nauczycielach prawdy jad prześladowań. Kąsa w rękę, to znaczy – utrudnia dzieło [głoszenia] nauki duchowej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XXVIII,5. *Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est.* Eodem igni quo suos fovet, bestiam comburit, quia iisdem virtutibus et sancti proficiunt, et impii cum suo auctore invidendo deficiunt, ut propheta ait: *Zelus apprehendit populum ineruditum, et nunc ignis adversarios comedit.*

XXVIII,8. *Contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum jacere,* etc. Cur infirmum infidelem prece salvat, qui Timotheum, Trophimumque fideles infirmos, unum medicinali arte reparat, alterum ex toto relinquit, nisi quia ille foris per miraculum sanandus erat, qui vivus interius non erat, quo non indigebant qui salubriter intus vivebant?

XXVIII,11. *Navigavimus in navi Alexandrina, quae insula hyemaverat, cui erat insigne Castrorum.* Credo primitus *insigne Castorum* esse positum, sed vitio librariorum litteram adiectam sicut *frustra* panis, pro *frusta,* et *appropriat* pro *appropiat,* saepe scriptum in antiquissimis exemplaribus invenimus. In Graeco enim pro *insigni Castorum,* παρασήμῳ διοσκούροις scriptum est, διόσκουροι autem, gemini Castores, id est, Castor et Pollux Graece vocantur. Testis est urbs Colchorum, quae, ab Amphito et Circio geminorum aurigis facta, ex eorum nomine Dioscoria cognominata est. Quos ob id gentiles in mari Deos invocant, quia in prodigiis nautarum, si solidariae stellae in navi vel antennis apparuerint, periculosi; si vero geminae, prosperi cursus sunt nuntiae. Quarum adventu, fugari diram illam appellatamque Helenam ferunt. In alia translatione pro παρασήμῳ διοσκούροις scriptum vidimus, cui erat signum Iovis filiis. Ferunt enim fabulae Iovem in cycnum transformatum, Ledam Thesei coniugem constuprasse, atque inde natam Helenam. Unde dicitur:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

28,5: *Paweł jednak strząsnął gada w ogień i nic nie ucierpiał.* W tym samym ogniu, którym ogrzewa swoich, spala gada, ponieważ w mocy tych samych cnót święci odnoszą korzyści, występni zaś wraz z ich mocodawcą, nienawidząc, popadają w grzech, bo jak mówi prorok: „Zazdrość pochłania lud niewykształcony i niczym ogień trawi wrogów”[355].

28,8: *Ojciec Publiusza leżał właśnie chory na gorączkę i biegunkę.* Czemu Paweł uzdrawia przez modlitwę chorego niewierzącego, podczas gdy sporód wierzących: Tymoteusza i Trofima, jednego cuci przy życiu zabiegów medycznych, a drugiego zgoła pozostawia? Czyż nie dlatego, że tamten, z racji tego, iż nie prowadził życia duchowego, musiał być uzdrowiony dzięki cudowi, którego nie potrzebowali ci, którzy prowadzili zbawienne życie duchowe?

28,11: *Zaokrętowaliśmy na statku aleksandryjskim z godłem warowni* (*castrorum*)*, który przezimował na wyspie.* Przypuszczam, że tekst wcześniej zawierał [nazwę] *insigne Castorum* (Dioskurów), lecz przez pomyłkę kopisty została dodana litera „r”, jak na przykład w niektórych dawnych kodeksach znajdujemy: „daremnie chleba” (*frustra*) zamiast „kawałek chleba” oraz *appropriat* zamiast *appropiat*. W języku greckim rzeczywiście zamiast *insigni Castorum* zapisano παρασήμῳ διοσκούροις. Διόσκουροι zaś po grecku nazywani są bracia Kastorowie, to jest Kastor i Polluks[356]. Świadczy o tym miasto Kolchidy, które przez bliźnięta Amfitiusza i Cyrcjusza – sterników zostało założone i od ich imienia nazwane Dioskuria. Ich to poganie czczą jako bogów, ponieważ według marynarskich wróżb: gdy tylko jedna gwiazda z dwóch ukaże się nad statkiem albo żaglem, jest ona zwiastunem niebezpieczeństwa, gdy zaś dwie gwiazdy się ukażą, są one zapowiedzią pomyślnego rejsu[357]. Powiadają, że ich nadejście zmusza do ucieczki tę złowieszczą gwiazdę, która zwie się Helena. W innym tłumaczeniu wyrażenia: παρασήμῳ διοσκούροις znajdujemy zapis: „z godłem synów Zeusa”. W rzeczy samej legenda głosi, że Zeus przemieniwszy się w łabędzia zadał gwałt Ledzie, żonie Tyndareosa i z tego związku urodziła się Helena, stąd mówi się: „Ptak, o którym śpiewają rzucił

[355] Iz 26,11.

[356] Rzeczywiście Kastor i Polluks (Kastorowie) to w mitologii rzymskiej zlatynizowane imiona Dioskurów, Kastora i Polideukesa (Polydeukesa). Mimo że byli obcego pochodzenia, uznano ich w Rzymie niemalże za bóstwa rodzime. Zostali oni patronami jazdy rzymskiej oraz żeglarzy.

[357] Por. J. Paradowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989, s. 156: „Kiedy raz płynęli statkiem i rozszalała się gwałtowna burza, tak że już znikąd nie oczekiwano ratunku, nagle dwie gwiazdy jak dwa płomyki spadły z nieba i osiadły na głowach braci. Natychmiast nawałnica przeszła i morze wygładziło się – szerokie i spokojne. Żeglarze znają te ogniki, które wśród burzy zapalają się na szczytach masztów i nazywają je dzisiaj ogniami św. Elma. Gdy Kastor w pewnej bitwie padł martwy, Polideukes nie chciał pozostać sam na świecie i Zeus obydwu przeniósł między gwiazdy, gdzie błyszczą jako Bliźnięta”.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Iste modulatus ales Ledeos petivit amplexus; item eamdem mutatum in stellam vitiasse, et Castorem ac Pollucem geminos procreasse.

XXVIII,25-26. *Quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros, dicens: Vade ad populum istum et dic: Aure audietis,* etc. *Hanc prophetiam quam Apostolus affirmat a Spiritu sancto pronuntiatam, ipse liber prophetae a Domino dictam esse commemorat. Ex quo liquido ostenditur una et voluntas et natura Domini et Spiritus sancti, et in nuncupatione Spiritus etiam Domini nomen intelligi. Neque vero Paulus alium habens Spiritum sanctum haec de eo scripsit, qui in prophetis ante adventum Domini alius fuit, sed de eo cuius et ipse particeps erat, et omnes qui in fide consummatae virtutis ferebantur. Unde et cum articulo eius meminit, quasi solitarium et unum esse contestans, et sicut dicit non simpliciter* Πνεῦμα ἅγιον, *id est, Spiritus sanctus, sed cum additamento articuli* τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, *hoc est, hic Spiritus sanctus, et Isaiam prophetasse commemorat cum articula voce* τὸ ἅγιον τὸ Πνεῦμα. *Petrus quoque in eo sermone quo praesentibus persuadebat: Oportuerat,* inquit, *compleri Scripturam quam praelocutus est Spiritus sanctus*, id est τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον *per os David, de Iuda. Ostendens et ipse eumdem Spiritum in prophetis et in apostolis operatum.* Haec de beati Didymi libris excerpta, hunc in nostris opusculis teneant locum

XXVIII,27. *Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt.* Ne putemus crassitudinem cordis et gravitatem aurium naturae esse, non voluntatis, subjungit culpam arbitrii, et dicit:

XXVIII,27. *Et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis.* Id est, ipsi meritis praecedentibus causa fuere ut Deus eis oculos clauderet. Vel ad superiora jungendum est, dicente Domino ad prophetam: *Vade ad populum istum, et peccata quibus caecitatem meruerunt, illis impropera, si forte vel sic audire, et ad me converti dignentur.*

XXVIII,31. *Mansit autem biennio toto in suo conducto,* id est, in hospitio quod ipse sibi conduxerat, Christum omnibus praedicabat, non solum quidem Iudaeis, sed et gentibus, quas illis reprobatis dixerat esse salvandas.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

się w objęcia Ledy”[358]. On też, przemieniwszy ją w gwiazdę, jeszcze raz zadał jej gwałt i spłodził bliźnięta: Kastora i Polluksa.

28,25-26: *«Trafnie rzekł Duch Święty do ojców waszych przez proroka Izajasza: Idź do tego ludu i powiedz: Usłyszycie dobrze» itd.* Proroctwo to – jak zapewnia Apostoł – zostało obwieszczone przez Ducha Świętego, zaś księga prorocka wspomina, że zostało wypowiedziane przez samego Pana. Wynika z niego wyraźnie, że Pan i Duch Święty jedną mają zarówno wolę, jak i naturę, i gdy wymienia się Ducha, rozumie się [pod tym] również imię Pana. Przecież nawet Paweł, posiadając Ducha Świętego, nie pisał o innym duchu, niż o tym, który był w prorokach przed przyjściem Pana, lecz mówił o tym [Duchu], w którym on sam miał udział wraz ze wszystkimi, którzy w wierze dążyli ku doskonałości cnoty. Paweł mówi o [Duchu], dodając rodzajnik, jakby chciał przypomnieć, iż jest On jeden, jedyny, a w związku z tym nie mówi Πνεῦμα ἅγιον, to jest: Duch Święty, lecz wraz z rodzajnikiem τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, to jest: ten Duch Święty. Wspomina też, że Izajasz prorokował, używając rodzajnika: τὸ ἅγιον τὸ Πνεῦμα. Również Piotr, wygłaszając mowę, w której zachęcał obecnych mówił: „Musiało wypełnić się słowo Pisma, które Duch Święty (to jest: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) zapowiedział przez usta Dawida o Judaszu”[359]. Przez co wykazał, że ten sam Duch Święty działa zarówno w prorokach, jak i w Apostołach. Niechże te wyjątki z księgi błogosławionego Dydyma[360] znajdą miejsce w naszym dziele.

28,27: *Bo otępiało serce tego ludu. Uszami usłyszeli niechętnie.* Abyśmy nie myśleli, że ociężałość serca i upór uszu jest ułomnością natury, a nie woli, Paweł dołącza wolną wolę i stwierdza:

28,27: *Zamknęli oczy, aby przypadkiem nie zobaczyli oczami.* To znaczy, że z powodu wcześniejszych win oni sami zasłużyli na to, by Bóg zamknął ich oczy. Słowa te bez wątpienia należy połączyć z tym, co powiedziano wyżej, gdzie Pan mówi do proroka: „«Idź do tego ludu i wypomnij im grzechy, przez które zasłużyli na ślepotę. Być może zechcą posłuchać i nawrócić się do Mnie»”[361].

28,31: *Przez całe dwa lata pozostał w wynajętym przez siebie mieszkaniu.* To znaczy, że w kwaterze, którą sam sobie wynajął, głosił wszystkim Chrystusa: nie tylko Żydom, lecz również poganom, mówiąc, że ci mieli dostąpić zbawienia, podczas gdy [Żydzi] mieli zostać odrzuceni.

---

[358] Por. Atanazy, *Żywot św. Antoniego* 75 (*PG* 26,947).
[359] Dz 1,16.
[360] Beda cytuje tutaj *in extenso* słowa Dydyma wzięte z dzieła *O Duchu Świętym* 3, które mógł znać z tłumaczenia łacińskiego, dokonanego wcześniej przez Hieronima.
[361] Por. Iz 6,9-10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

XXVIII,31. *Et docens quae sunt de Domino Iesu Christo cum fiducia sine prohibitione.* Non solum Romae praedicare prohibitus non est, sed necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiae, dimissus est ut Evangelium Christi in Occidentis quoque partibus praedicaret, sicut ipse Romanis ait: *Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis.* Et paulo post: *Hoc ergo cum consummavero, proficiscar per vos in Hispaniam.* Postea enim, id est, ultimo Neronis anno, retentus ab eo, martyrio coronatus est. Quod utrumque in secunda ad Timotheum Epistola, quam passuris de vinculis dictat, exponit: *In prima,* inquiens, *mea defensione, nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt. Dominus autem mihi ostitit, et confortavit me, ut per me praedicatio impleretur, et audirent eum omnes gentes, et liberatus sum de ore leonis.* Manifestissime, propter crudelitatem, Neronem leonem esse significans. Et in sequentibus: *Et salvavit me, et salvum faciet in regnum suum caeleste*, quod scilicet praesens sibi sentiret imminere martyrium. Unde in eadem Epistola praemiserat dicens: *Ego enim iam immolor, et tempus meae resolutionis instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Amen.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

28,31: *Głosząc królestwo Boże i nauczając o Panu Jezusie Chrystusie zupełnie swobodnie, bez przeszkód.* Nie tylko nie zabroniono mu nauczać w Rzymie, lecz wówczas gdy imperium Nerona nie zdążyło się jeszcze wzmocnić i popadło we wszystkie możliwe występki, o których to donoszą dzieje, [Paweł] został uwolniony i w taki sposób głosił ewangelię Chrystusa w niektórych zakątkach Zachodu, o czym sam mówi do Rzymian: „W tej chwili zaś wybieram się do Jerozolimy z posługą dla świętych”[362], i zaraz po tym: „Gdy tę sprawę załatwię, poprzez wasze strony wybiorę się do Hiszpanii”[363]. Następnie, w ostatnim roku Nerona, [Paweł] został przez niego pojmany i ukoronowany męczeństwem[364]. Donosi o tym wszystkim w Drugim Liście do Tymoteusza, który zredagował w więzieniu, zanim wyruszył [w podróż]: „W pierwszej mojej obronie nikt przy mnie nie stanął, ale mnie wszyscy opuścili. Natomiast Pan stanął przy mnie i wzmocnił mnie, żeby się przeze mnie dopełniło głoszenie [Ewangelii] i żeby wszystkie narody je posłyszały; wyrwany też zostałem z paszczy lwa”[365]. Wyraźnie lwem nazywa Nerona przez wzgląd na jego okrucieństwo. Następnie, w słowach „Wybawi mię Pan i zachowa w swoim królestwie niebieskim”[366], [Paweł] – rozumie się samo przez się – odczuwał bliskość zagrażającego mu męczeństwa, bo jak w tym samym liście powiedział wcześniej: „Albowiem już mam być wydany na ofiarę, a chwila mojej rozłąki nadeszła. W dobrych zawodach wystąpiłem, bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem”[367]. Amen.

362 Rz 15,25.
363 Rz 15,28.
364 Na temat chronologii ostatnich lat życia Apostoła por. W. Rakocy, *Paweł Apostoł*, s. 371-377.
365 2Tm 4,16-17.
366 2Tm 4,18.
367 2Tm 4,6-7.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Bibliografia

Teksty źródłowe

Novum Testamentum Graece et Latine, Textum Graecum post Eberhard et Edwin Nestle communiter ediderunt Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger – Textus latinus Novae Vulgatae Bibliorum Sacrorum Editioni debetur, 27 wyd., Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1993.

Pismo święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków Oryginalnych, wyd. V, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań – Warszawa 2000.

Augustyn, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju*, w: J. Sulowski (tłum.) – W. Myszor (wstęp i oprac.), *Pisma egzegetyczne przeciw Manichejczykom*, (PSP 25), ATK, Warszawa 1980, s.113-382.

Augustyn, *O Trójcy Świętej*, M. Stokowska (tłum.) – J. M. Szymusiak (oprac.), (POK 25), Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań – Warszawa – Lublin 1962.

Augustyn, *De doctrina christiana* – tłum. J. Sułowski, (Patres Ecclesiae 1), IW PAX, Warszawa 1989.

Baldi D., *Enchiridion locorum sanctorum. Documenta S. Evangelii loca respicientia*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1982.

Józef Flawiusz, *Wojna żydowska*, J. Radożycki (tłum., wstęp, komentarz), Oficyna Wyd. Rytm, Warszawa 1991.

Salutiusz Krispus Gaius, *Sprzysiężenie Katyliny. Wojna z Jugurtą*, K. Kumaniecki (tłum., wstęp), (Biblioteka Meandra 1), Warszawa 1947.

Komentarze i opracowania

Buscemi A. M., *San Paolo. Vita, opera e messaggio*, (SBF Analecta 43), Jerusalem 1996.

O'Collins G. – Farrugia E. G., *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, Kraków 2002.

Conzelmann H., *Acts of the Apostles*, (Hermeneia), Philadelphia 1987.

DeGregorio S., „Bede and the Old Testament", w: Idem (red.), *The Cambrigde Companion to Bede*, Cambridge 2010, s. 127-141.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Farr C. A., „The Shape of Learning at Wearmouth-Jarrow: the Diagram Pages in the Codex Amiatinus", w: Hawkes J. – Mills S. (red.), *Northumbria's Golden Age*, Thrup-p-Stroud Glouc 1999, s. 336-344.

Giordano S., *Karmel w Ziemi Świętej. Wczoraj i dziś*, tłum. H. Cz. Gil OCD, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2001.

Holder A. G., „Bede and the New Testament", w: DeGregorio S. (red.), *The Cambrigde Companion to Bede*, Cambridge 2010, s. 142-155.

Korczak A., „Alegoreza Filona z Aleksandrii", *Przegląd Religioznawczy* 243/1(2012), s. 3-18.

Kręcidło J., „Dzieje Apsotolskie na tle starożytnej historiografii", *Biblica et Patristica Thoruniensia* 1 (2008), s. 17-33.

Lorek P., „Retoryka opisów śmierci Heroda Agryppy I", *Scripta Biblica et Orientalia* 1 (2009), s. 245-258.

Lynch K. M., *Evidences of a Knowledge of Greek in England and Ireland during the Age of Bede*, (Dissertation), Duquesnes 1976.

Meyvert P., „Bede's Capitula lectionum for the Old and New Testament", *RB* 105 (1995), s. 348-380.

O'Collins G. – Farrugia E. G., *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, Wyd. WAM, Kraków 2002.

Paradowski J., *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989.

Pietras H., *Sobór Nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny*, (Myśl Teologiczna), WAM, Kraków 2013.

Rakocy W., *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa 2003.

Ray R., „What do we know about Bede's Commentaries?", *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 49(1982), s. 5-20.

Stenton F. M., *Anglo-Saxon England*, Oxford University Press, Oxford 1970[3].

Thiel M., *Grundlagen und Gestalt der Hebräischkenntnisse des frühen Mittelalters*, (Biblioteca degli Studi medievali 4), Spoleto 1973.

Ward B., „Bede, the Bible and the north", w: McCosker Ph., *What is it that the Scripture says?*, London 2006, s. 156-165.

Whiting C. E., "The Life of the Venerable Bede", w: Thompson A. H. (red,), *Bede. His Life, Times and Writings*, New York 1966.

Wiśniewski R., „I los padł na Macieja... Kilka uwag o późnoantycznym stosunku do losów i pewnym epizodzie z początków Kościoła", *U schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze* 10(2011), s. 229-235.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

INDEKS BIBLIJNY

Stary Testament

Rdz
11,1-9 47
15,13 129
21,9 79
21,12 ..... 79, 129
23,15 81
32,24-29 59
48,16 125
49,10 43

Wj
14,21n 175
19,18 ..... 45, 51
23,16 45
32,1 83

Pwt
15,1-6 ..... 29, 157
25,8-19 29

Joz
11,23 129
24,32 81

Kpł
25,8-17 ..... 29, 157

1Sm
28,3n 141

2Sm
17,23 39
18,9 39

1Krl
6,1 131
10,1n 93

2Krl
2,11 33

2Krn
15,10-15 45

Jdt
14,6 49

Mdr
1,5 37
1,8 149
18,15 55

Hi
9,31 39
37,22 121

Syr
25,9 179

Koh
12,13 111

Pnp
2,15 157

Ps
2,2 67
5,10 41
16,8 55
16,10 53
32,7 143
36(35),2 41

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

36(35),7 155
39,5 181
45,8 67
45,11 93
45,13 167
48,13 111
50,16 143
69(68),26 39
74,23 173
89(88),37 31
109(108),8 41
110,3 95

Iz
6,9-10 189
9,6 61
11,2 87
26,11 187
29,17 101
40,12 85
55,3 131
66,2 87
66,23 33

Jr
5,8 109
7,4 85
7,14-15 85
13,23 93
31,31 45

Dn
2,45 61
6,11 51

Ez
36,26-27 45

Am
5,27 85

Jl
2,28-30 51

Nowy Testament

Mt
3,11 115
3,11-12 155
7,6 ..... 111, 141
8,19-22 141
8,20 111
10,9 61
14,15 65
18,10 125
18,21-22 77
20,5-6 59
22,17 75
22,21 29
23,33 99
24,20 33
24,30 31
25,35 97
25,40 97
27,25 75
27,45 51
27,46 115
27,51-52 51
28,1 125
28,11n 73
28,19 37
28,20 27

Mk
14,25 117
14,62 87
15,34 107
15,40 35
16,19 31

Łk
1,35 95
3,7 109
7,41-42 157
10,35 165
13,32 109
15,15 181
21,15 79
24,21 29

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

J
1,32 117
1,51 113
2,3 49
3,13 165
5,26 147
10,22 57
11,48 171
14,6 93
19,24 109
19,25 35
20,24n 73

Rz
5,20 125
6,1-11 119
6,3 119
7,6 49
11,36 149
15,25 191
15,28 191

1Kor
1,17 67
2,2 149
3,6 153
5,7 95
9,11 145
12,13 119
13 161

2Kor
4,17 45
5,1 113
5,13 181
11,14 157
12,9 143

Ga
1,1 167
1,17n 101
1,18 101
1,19 35
2,1-2 135
2,9 133
2,11 139
2,19 111
2,20 111
3,27 95
4,4 65
4,19 161
4,22 161
5,1-6 137

Ef
2,14 ..... 61, 65
4,28 165
6,14-15 125

Kol
1,15-20 61

Flp
3,20 113

2Tm
4,6-7 191
4,16-17 191
4,18 191

Hbr
9,12 43
10,34 121
13,12 87

Jk
1,2 143
2,10 161

1P
2,22 53
4,1 123

1J
2,19 165

Ap
21,2 109

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

INDEKS RZECZY I OSÓB

A
Abgar 35
Abraham 23, 63, 79, 81, 161
Absalom 39
Achaja 147, 153, 159
Achitofel 39
Adamnan 25
Aggeusz 45
Akka (biskup) 21
Ambroży 25, 111, 117
Antychryst 145
Arator 21, 25, 41, 69, 77, 87, 89, 125, 143, 157, 159, 165
Areopag 149, 151
Aretas 99
Ariusz 39
Arystobul 123
Atanazy 25, 189
Ateny 53, 151
Augustyn 25, 29, 45, 55, 59, 109, 149

B
Barnaba 69, 101, 133, 139, 167
Bet Sur 95
błogosławieństwo 59, 61, 63, 131

C
Cezarea 153, 167
Cezarea Nadmorska 25, 97, 125, 127, 169, 179
Chemor 81, 83
chrzest 27, 29, 37, 57, 89, 91, 93, 107, 113, 117, 119, 143, 153, 155

D
Damaszek 85, 99, 101, 127, 173
Dawid 39, 55, 131, 137, 189
Dekalog 37, 157
Dekapol 49
Duch Święty 23, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 43, 45, 47, 49, 51, 55, 57, 67, 69, 71, 91, 95, 97, 109, 113, 115, 117, 119, 129, 133, 137, 139, 141, 143, 153, 155, 157, 163, 167, 189
dusza 23, 27, 29, 45, 53, 65, 71, 73, 91, 99, 105, 129, 141, 145, 149, 163
Dydym 71, 189

E
Efron Chetyta 81
Eliasz 33, 95
Eutych 161, 163
Ewagriusz 25
ewangelia 23, 27, 35, 59, 73, 89, 111, 117, 119, 125, 133, 139, 143, 157, 165, 169, 171, 191

F
Feliks 171, 177
Festus 167, 177
Filon Aleksandryjski 47, 105

G
Galilea 49, 127, 177
Gamaliel 75
Gaza 93
Gehenna 39
głoszenie 37, 49, 53, 59, 63, 107, 113, 133, 191
Góra Garizim 81
Góra Oliwna 33
Góra Synaj 45, 47

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Grecja 159
grzech 37, 39, 105, 109, 125, 139, 187
Grzegorz Wielki 31, 37, 45, 57, 91, 163
Grzegorz z Nazjanzu 25, 49

H
Hebron 95
Hegezyp 35
Hermes 135
Herod Agryppa I 123
Herod Agryppa II 123
Herod Antypas 123
Hexham 21
Hieronim 25, 35, 41, 55, 69, 77, 81, 135, 189
Hilary 25
Hiob 39, 121
Hwaetberht 21

I
Izaak 79, 129
Izajasz 33, 41, 149, 179, 189
Izrael 29, 31, 59, 63, 67, 75, 83, 101, 115, 127, 131, 155, 175
Izydor z Sewilli 171

J
Jakub – brat Pański 35, 167
Jakub – syn Alfeusza 35
Jakub – syn Zebedeusza 35
Jarrow 25
Jerozolima 25, 31, 33, 35, 37, 93, 101, 121, 123, 135, 137, 159, 163, 169, 171
Jeruzalem 29, 33, 93, 101, 109, 125
Jonasz 41
Józef Flawiusz 25, 75, 127, 131, 151, 155, 171, 181, 192
Judasz 37, 39, 75

K
Kaligula 23, 123
Kana Galilejska 35
Karmel 101
Kasjan 25
Kasjodor 25
Kastor 187
Kefas 101, 127
Kiriat Arba 81
Klaudiusz 23, 121, 123, 137, 151
Klemens Aleksandryjski 123
Kleofas 29, 35
Kolchidy 187
Korneliusz 53, 157
Kościół 37, 43, 47, 51, 71, 73, 89, 93, 97, 107, 109, 113, 115, 117, 121, 149, 153, 157, 163, 167
królestwo Boże 29, 31, 191
krzyż/ukrzyżowanie 35, 53, 67
Kuspiusz Fadus 75

L
Leda 189
Liban 101
Lizaniasz 25

Ł
Łukasz 21, 101

M
Macedonia 141, 151, 159
Macedoniusz 71, 167
Maciej 39, 41, 43, 69
Malachiasz 45
Manicheusz 63
Marek 23, 31, 35, 87, 139
Maria Magdalena 35
mądrość 55, 77
Merkury 135
Mesjasz 53, 55, 89, 115, 145
modlitwa 35, 37, 43, 49, 57, 67, 89, 107, 109, 115, 143, 187
Mojżesz 45, 57, 83, 139, 149, 167, 169
Morze Czerwone 27, 175

N
nauczyciel 27, 53, 61, 107, 113, 115, 163, 165, 185
Neron 23, 135, 167, 177, 191

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

Nestoriusz 63, 117, 165

O
Orozjusz 25, 151

P
pascha 43, 45, 51, 95, 163
Paweł Apostoł 23, 25, 35, 37, 41, 53, 61, 69, 91, 99, 101, 111, 119, 121, 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 143, 145, 147, 151, 153, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 181, 183, 185, 187, 189, 191
Pięćdziesiątnica 37, 43, 45, 163
Piotr Apostoł 23, 37, 39, 41, 49, 53, 55, 57, 59, 61, 69, 71, 73, 89, 91, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 123, 125, 133, 135, 137, 151, 163, 189
poganie 41, 49, 53, 65, 93, 101, 117, 131, 133, 135, 139, 141, 145, 147, 155, 157, 159, 167, 169, 187
Polideukes 187
Polluks 187, 189
Prawo 33, 41, 45, 49, 51, 57, 59, 61, 63, 65, 75, 83, 87, 103, 111, 133, 137, 139, 141, 151, 153, 169, 171, 175, 177
przybytek 37, 41, 113, 137
przymierze 131, 161
pustynia 27, 67, 83, 85, 129, 171

R
rok jubileuszowy 29, 157
Rzym 21, 23, 25, 137, 151, 177, 179

S
Salomon 61, 93, 111, 131, 155
Salustiusz 183
Samaria 31, 49, 89, 167, 177
Samuel 61, 63, 131, 141
Saul 129, 131, 141
Septuaginta 23, 81
Swetoniusz 25, 151
Sychar 81
Sychem 81
Syjon 55
Sylas 143, 151
Syn Boży 39, 63, 97, 165, 177
szabat 33, 139, 151
szatan 71
Szawuot 45
Szczepan 77, 79, 81, 83, 85, 87
Szymon Gorliwy 35
Szymon Mag 89

Ś
świadectwo 35, 39, 61, 73, 101, 107, 115, 117, 119, 133, 149, 175
światło/światłość 33, 63, 91, 99, 129, 131, 143, 147, 157
świątynia 37, 59, 61, 63, 81, 85, 93, 131, 133, 135, 151, 159, 167, 177

T
Tabita 103, 105, 163
Tadeusz 35
Teodas 75
Teofil 27
tetragram 55
Tomasz Apostoł 73
Trajan 35
Trójca 39, 45, 49, 71, 109, 111, 117, 149, 192
Tyberiusz 23
Tymoteusz 151, 187, 191
Tyndareos 187

W
Wearmouth 21
wiara 23, 41, 59, 65, 73, 75, 93, 99, 101, 103, 107, 109, 113, 115, 121, 133, 137, 141, 143, 147, 149, 151, 153, 157, 161, 181, 183, 191
Wilfryd 21
Wulgata 39, 177

Z
Zbawiciel 33, 47, 51, 63, 129, 181

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264

zbawienie 21, 27, 33, 51, 57, 61, 65, 93, 103, 107, 109, 115, 123, 133, 137, 141, 143, 147, 169, 185, 189
Zeus 89, 135, 187
zmartwychwstanie 23, 27, 45, 53, 63, 65, 105, 145

Ż

Żydzi 23, 29, 39, 47, 49, 51, 55, 63, 65, 75, 83, 87, 95, 99, 101, 103, 115, 117, 121, 129, 131, 133, 137, 139, 141, 145, 151, 153, 155, 157, 159, 163, 167, 169, 175, 177, 179, 181, 189

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8940113A61626264